

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,

Redaktion: Katalin Szende

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatónk:

Autoliv Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Hiller István, Kücsán József, Németh Ildikó,
Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár, Vass Balázs technikai szerkesztő

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs,
Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Kubinszky Mihály, **Metzl János**,
Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Postacím: 9401 Sopron, Fő tér 1. (Pf. 82.)

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 1 300 Ft-ért.

Előfizetési díj 2003-ra egy évre 1 200 Ft, egyes szám ára 300 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban illetve a Nyugat-Magyarországi Egyetem Növénytan Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasföldszint) kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.).

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK INHALTSVERZEICHNIS

**TARTALOMJEGYZÉK
INHALTSVERZEICHNIS**

Elhunyt Metzl János 115
Zum Gedenken an János Metzl

**KORTÖRTÉNET ÉS VÁROSTÖRTÉNET II.
ZEITGESCHICHTE UND STADTGESCHICHTE II.**

Krisch András: Száz éve történt. Katonalázadás Sopronban,
1903-ban 117
*András Krisch: Es ist vor hundert Jahren geschehen.
Militäraufstand in Ödenburg 1903*

Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a
korabeli sajtó tükrében II. rész 124
*Szabolcs Boronkai: Die Ödenburger Volksabstimmung 1921
im Spiegel der zeitgenössischen Presse 2. Teil*

Polgár Tamás: „A tudomány igazságai és a hit igazságai
egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói
látogatása Sopronban, 1930. október 19. 142
*Tamás Polgár: „Die Wahrheiten der Wissenschaft und die
Wahrheiten des Glaubens sollten sich in dem neuen Gebäude
vereinigen”: Der Besuch von Miklós Horthy in Ödenburg am
19. Oktober 1930*

Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon,
Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) 157
*István Kelemen: Parlamentswahlen in Fertőhomok, Hegykő
und Hidegség (1920–1947)*

**MŰHELY
KLEINE MITTEILUNGEN**

Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete
Gábor Winkler: Baugeschichte des Ödenburger Kasinos 174

**SOPRONI KÖNYVESPOLC
BÜCHERSCHAU**

Kelemen István: Fertőhomok 1274–2001. Budapest: Croatica
Kiadó, 2001.
(ism. Krisch András) 194
*András Krisch: István Kelemen: Fertőhomok 1247–2001.
Budapest, 2001.*

Kalász Márton, Kovács József László, Balogh F. András,
Komáromi Sándor: Fejezetek a magyarországi német
irdodalom történetéből. (= Kisebbségkutatás könyvek)
Budapest: Lucidus Kiadó, 2002. (ism. Boronkai Szabolcs) 196
*Szabolcs Boronkai: Márton Kalász, József László Kovács,
András F. Balogh, Sándor Komáromi: Kapiteln aus der
Geschichte der deutschsprachigen Literatur in Ungarn.
Budapest, 2002.*

Boronkai Szabolcs két könyve Sopron 19. századi német
nyelvű irodalmáról (ism. Kovács József László) 198
*József László Kovács: Zwei Bücher von Szabolcs Boronkai
über die Ödenburger deutschsprachige Literatur im 19.
Jahrhundert*

Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között.
Sikeres történeti modellváltás. Budapest: L'Harmattan, 2002.
(ism. Csekő Ernő) 203
*Ernő Csekő: Gyula Szakál: Unternehmende Bürger in Győr
1870–1940. Ein erfolgreicher historischer Modellwechsel.
Budapest, 2002.*

**KÖZLEMÉNYEK
MITTEILUNG**

Szerkesztőségi közlemények (Kubinszky Mihály és Askercz
Éva kitüntetése; Reisz T. Csaba díja; régebbi számok
árúsítása) 206
Mitteilungen der Redaktion

115 Elhunyt Metzl János

2003. márciusában ismét nagy veszteség érte Sopron városát: 84 esztendőskorában elhunyt Dr. Metzl János nyugalmazott főorvos, a Corvinus Kör elnöke. Személyében a Soproni Városszépítő Egyesület volt alelnökét, a Soproni Szemle szerkesztőbizottsága régi, megbecsült tagját veszítette el. Dr. Kubinszky Mihály, a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke az alábbi szavakkal búcsúztatta 2003. március 21-én:

„A távollevő polgármester kérésére Sopron város Önkormányzata és közönsége nevében búcsúzóul a *Pro urbe* díjjal kitüntetett polgártól. A Soproni Városszépítő Egyesület nevében búcsúzóul dísztagunktól és hosszú éveken át alelnöküinktől, mindenkor aktív segítőinktől. Búcsúzóul a felejthetetlen jó baráttól.

Amikor mintegy négy évtizede dr. Metzl Jánost, akit addig még nem ismertem, kinevezték a városi Erzsébet kórház sebész-főorvosának, egy közös ismerősüinktől, egy öreg pozsonytól megkérdeztem, mondjon már valamit arról, aki a városnak e mindenkor oly fontos posztjára került. Ő rövid gondolkodás után rám nézett és megfontoltan azt mondta: „Jó ember”. Később rájöttem, hogy ez sokkal több volt, mintha azt mondta volna: nagyon jó ember. Mert a jónak fokozása emberi minőség tekintetében már jelenthet történet, igyekezetet mások kárára, feltűnni vágyást és egyéb tulajdonságokat. Metzl János egyszerűen jó ember volt. Nyugodt, körültekintő, művelt, minden iránt érdeklődő. Orvosi kvalitásait és érdemeit nem én vagyok hivatott méltatni, [116](#)de azt meg kell mondanom, hogy mindenhol és mindenkinek igyekezett segíteni, nemcsak mint orvos.

Pozsonyban született, soproni földbe tér meg. Nemcsak a soproni föld fogadja őt be, befogadtuk őt mi soproniak is, mert tiszteltük és elismertük. Soproni lett, szerette a várost, ismerte utcáit, házait, olvasta betűit, mutatta vendégeinknek, részt vett alakításában, emberi magatartásában és felebaráti szeretetben

példát mutatott Sopron polgárainak.

Metzl János soha nem mutatta magát fáradtnak, ahová hívták segíteni, oda ment. Panasz ajkát soha el nem hagyta. Szerette a természetet, jól ismerte az erdők-mezők virágait, amelyek színpompájához a lelke is hasonlított. Ennek legszebb bizonyága, hogy soha senkiről rosszat nem mondott. Fontoljuk csak meg eme aprónak tűnő tulajdonság fontosságát: milyen más lenne a világunk, ha senki nem mondana rosszat a másiról. Ezt az érdemét vigyük magunkkal az ő emlékezetéül. S ha sikerül nekünk ebben őt, akitől most búcsúzunk követni, akkor helyeztük a legszebb csokrot sírjára.

Nyugodjék békében.”

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Elhunyt Metzl János / Dr. Metzl János életútja

Dr. Metzl János életútja

1919. szeptember 25-én született Pozsonyban, id. Metzl János jómódú gazdálkodó, később tisztviselő, és Kovách Henrietta gyermekeként. Pozsonyban járt elemi, majd középiskolába. A pozsonyi állami magyar reálgimnáziumban érettségizett 1938 május 30-án, kitűnő eredménnyel.

1938-ban iratkozott be a pozsonyi Komensky Egyetem Orvosi Karára, majd 1939 őszén tanulmányait Budapesten folytatta a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán, ahol 1943-ban abszolválta. A szigorló év letöltése után 1944. június 24-én *summa cum laude* orvos-doktorrá avatták. 1943. szeptember 1-től 1946 júliusáig Budapesten az egyetem Törvényszéki Orvostani Intézetének gyakornoka, ezt követően 1949 decemberéig Kapuváron a közkórház sebészetén előbb segédorvos, majd 1947-től orvos. 1949-ben a pécsi Orvostudományi Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájára nevezték ki gyakornoknak, itt 1950-ben sebész szakvizsgát tett. Ugyanebben az évben a törvényszéki orvosi szakvizsgát is letette. 1960-ban Pécsen áthelyezték a II. sz. Sebészeti Klinikára, itt ez év szeptember 1-jén adjunktussá lépett elő. Sebészeti gyakorlatát több hazai továbbképző tanfolyamon és külföldi klinikákon is elmélyíthette: 1944-ben két hónapon át Danzigban, 1958-ban három hónapig Olomoucban, 1960–1961-ben három hónapig Berlinben a Friedrichshain-i kórházban, 1964-ben egy hónapig Erfurtban dolgozott.

1968. január 15-ével nevezték ki a Soproni Kórház sebészeti osztályára vezető főorvosnak, ezt a tisztséget 1984. december 31-ig töltötte be, amikor is nyugdíjba vonult. Ezt követően a rendelőintézet sebészetén dolgozott tovább 1996. július 31-ig.

1948-ban vette feleségül László Ildikót. Számtalan elismerése között kimagaslik a megyei Petz Aladár-díj (1981) és Sopron város *Pro Urbe* kitüntetése (1999). Széleskörű műveltségét és érdeklődését egyesületi és társulati tagságok is kifejezik. Ezek között kiemelkedik a Corvinus Kör élén és a Soproni Városszépítő Egyesület alelnökeként végzett munkája.

2003. március 10-én Budapesten hunyt el. A soproni evangélikus temetőben március 21-én nagy részvét mellett helyezték örök nyugalomra.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II.

Kortörténet és várostörténet II.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Krisch András: Száz éve történt
• Katonalázadás Sopronban, 1903-ban

117 Krisch András: Száz éve történt • Katonalázadás Sopronban, 1903-ban

A száz évvel ezelőtti Sopron, amely több mint 33.000 fős lakosságával az országos népességi statisztikában a városhierarchia 25. helyét foglalta el, a korabeli Magyarország középvárosai sorába tartozott. Ugyanakkor a századfordulós Sopron lakossága egy korspecifikummal rendelkezett; lakosságának majdnem 10%-át az itt állomásozó és lakó katonaság adta. Más szóval: Sopron az Osztrák-Magyar Monarchia tipikus garnizonvárosaként funkcionált. Ez a tény emeli ki a jelentőségét egy mára már helytörténetírásunkban is elfeledett egykori eseménynek, az itt állomásozó katonaság 1903-as zendülésének, amit az alábbiakban a helyi levéltári és sajtó források alapján mutatunk be.

Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter 1902 októberében benyújtotta a kormány évente szokásos törvényjavaslatait az újonclétszám 1903-ra történő megállapításáról. A javaslat szerint az eddigi újonclétszám továbbra is érintetlenül maradt volna, viszont a póttartalékosok közül húszezret tényleges katonai szolgálatra akart behívni. Mind a közös, mind a honvédhadsereg számára kiállítandó újoncok létszámának növelését az ország növekvő lakosságszáma tette szükségessé. Ez a javaslat még a kormányon lévő Szabadelvű Pártban sem talált egyértelműen kedvező fogadtatásra, hiszen a dualizmus idején a magyar politikai élet a hadsereg kérdését mindig összekötötte nemzeti követelésekkel. A közös hadsereg erősen osztrák jellege és császári szelleme bántotta a magyar közvélemény nagy részét.

Az újoncjavaslat 1903. január 24-én került a képviselőház napirendjére, ahol azonnal a viták keresztüztüzebe került, nemcsak az ellenzéki Függetlenségi Párt részéről, hanem a kormánypárton belül is. Maga a képviselőház elnöke, gróf Apponyi Albert, is bizonyos nemzeti feltételekhez akarta kötni a törvényjavaslat elfogadását. A Függetlenségi Párt nem hagyhatta magát túllícitálni, ezért követeléseikkel túlmentek Apponyin. Az újonclétszám felemelését függővé tették a kétéves katonai szolgálat bevezetésétől, a magyar szolgálati nyelvnek a magyar ezredekbe való behozatalától, a magyar ezredeknek Magyarországon való elhelyezésétől, a nem magyar állampolgárokra a magyar ezredekben való kizárásától, a közös hadsereg legénységének a magyar alkotmányra való felesketésétől, a magyar címernek a közös hadsereg jelvényei közé való felvételétől és a testi fenyegetésnek a hadseregből való kiküszöbölésétől. Fejérváry arra számított, hogy kisebb engedményekkel előrelépést érhet el. Számításai nem váltak be, az obstrukció (a parlamenti tárgyalások menetének megakasztása beszédekkel, vég nélküli vitákkal, névszerinti szavazásokkal) folytatódott. Akkor is tartott még, amikor április végével a kormány költségvetési felhatalmazása lejárt, ezért [118](#) az újoncjavaslatok tárgyalását felfüggesztette, és egy, az indemnitás¹⁽¹⁾ meghosszabbításáról szóló javaslatot tűzött napirendre. Május elejére az ország exlex (törvényen kívüli, jelen esetben költségvetésen kívüli) állapotba került, a Széll kormány megbukott, az új miniszterelnök Khuen-Héderváry Károly lett. Az ellenzékkel való megegyezés neki sem sikerült, a politikai válság tovább mélyült.²⁽²⁾

Témánk szempontjából az exlex állapotnak azért van jelentősége, mert emiatt a sorozást nem lehetett megtartani. Amennyiben a parlamenti obstrukciót az ellenzék nem fejezi be, az újoncok október elsejétől előreláthatólag nem tudnak bevonulni. A békelétszámot viszont fenn kellett tartani, és ez csak oly módon volt lehetséges, hogy a háromévi szolgálatot szeptember végével befejező legénységet és altiszteket a hadügyminiszter nem szabadságolja, vagyis nem szerelhetnek le. Ezt a törvényi szabályozás is lehetővé tette.

Sopron garnizonváros jellege miatt számítani lehetett arra, hogy itt a fenti intézkedések következtében valami történni fog. A városnak 1900-ban 33.478 lakosa volt, az itt állomásozó katonák száma meghaladta a 3000 főt. Ez a réteg jelentős fogyasztónak bizonyult, hiszen a kiskereskedelemnek és a kisiparnak is fontos bevételeket jelentettek, továbbá mint albérlők, elsősorban a tisztek, a háztulajdonosoknak is jelentős bérleti díjakat fizettek.

A katonák magas létszáma komoly katonai infrastruktúrát, illetve helyőrséget tett szükségessé. A városban állomásozott a közös gyalogezredek közül a cs. és kir. 48. gyalogezred ezredtörzse és összesen 3 zászlóalja, parancsnoka Grivicsics Emil ezredes.³⁽³⁾ Az ezred a Flandorffer utcai Ferenc József-laktanyában, más néven 48-as laktanyában volt elszállásolva.

A cs. és kir. 76. gyalogezred 1. zászlóalja és a hadkiegészítő-parancsnokság, Hess Rudolf ezredes parancsnoksága alatt, szintén a városban állomásozott, mégpedig a Halász utcai és a Fövényveremben (Sandgrube) levő laktanyát használták. A soproni helyőrség részét képezte a magyar királyi soproni 18. honvéd gyalogezred. Két zászlóaljának, ezredtörzsének és hadkiegészítő-parancsnokságának állomáshelye a Man-ninger utca⁴⁽⁴⁾ 27. szám alatti József főherceg-kaszárnya volt. Meg kell még említeni a cs. és kir. 13. hadosztályi tüzérezredet, kaszárnyájuk a Frigyes főherceg-tüzérségi laktanya volt, az előbb említett laktanyával szemben, a Manninger utca 14. szám alatt. A cs. és kir. 9., más néven Nádasdy huszárezred, 1. osztálya teljes törzssel és pótkerettel szintén a városban állomásozott, a Baross utca 22-ben. A Szélmalom laktanyát ekkor a városon átvonuló katonaság beszállásolására használták.⁵⁽⁵⁾ A katonai infrastruktúra **119**részét képezte a két katonai tanintézet is, a Magyar Királyi Honvéd-Főreáliskola és a Cs. és Kir. Katonatiszti Leánynevelő-Intézet.

A feszült politikai helyzetben Sopronban 1903. szeptember 13-án, egy vasárnapi napon, olyan esemény történt, amelynek híre a sajtó segítségével bejárta az egész Osztrák-Magyar Monarchiát. Erre a napra a soproni Függetlenségi Párt népgyűlést szervezett. A tüntetők közzé a továbbszolgálatra benntartott katonák is csapódtak, akik délután tudták meg biztosan, hogy nem szerelhetnek le. De nézzük az eseményeket kronológiai sorrendben, ahogy azt a korabeli sajtó a szemtanúk elbeszélése és a vizsgálatok lefolytatása alapján előadta.⁶⁽⁶⁾

A Ferencz József-laktanya 1910 körül

A gyűlésre a résztvevők a Pannónia Szálloda termében gyülekeztek. Itt két magyar és két német nyelvű beszéd meghallgatása után a Várkerületre, majd innen a Széchenyi térre tódultak, ahol már nagyon sok katona, illetve diák várta őket. Esztl Rezső rendőrbiztos a Király Szálló⁷⁽⁷⁾ előtt a menet élére sietve, megpróbálta a tömeget oszlásra felszólítani. Az élen haladó diákok ennek eleget is akartak tenni, de négy

katoná körbefogta a rendőrt, és szuronyt szegezett rá. Ekkor Esztl előrántotta revolverét, de mivel a tülerő folyamatosan nőtt, menekülőre fogta. A tömeg Berecz Ábel (a Függetlenségi Párt helyi elnöke) lakása elé érve éljenzésbe tört ki. A katonák sapkájukat a földhöz vágták és rátapostak, a kaszinónál pedig bekiabáltak az ablakon: „Október elsején lesz még csak tüntetés, ha addig haza nem eresztenek bennünket!” A Széchenyi 120 térre visszatérők oszolni kezdtek, amit a szemtanúk, így az utcán szemlélődő tisztek is a tüntetés végének vélték, és megnyugodva vették tudomásul, hogy a dolgok nagyon nem fajultak el, garázdaságra nem került sor.

Az események azonban más fordulatot vettek. Az ekkorra már katonák vezette tüntetők egyik csoportja a Hosszúsor, 8(8) egy másik pedig a Deák tér felé vette az irányt. Ez utóbbiak voltak a harciasabbak, mert ők verték be az ablakait Sprecher Artúr vezérőrnagy, dandárparancsnoknak, és Fischer Károly 76. gyalogezredbeli századosnak. A gyorsan lehúzott redőny védte meg Grivicsics Emil ezredes ablakait, helyette olyanokét törték be, akiknek semmilyen közük sem volt a hadsereghez. A helyszínre siető rendőrség és katonai járőrök már nem találtak senkit a helyszínen.

Másnap reggel megindultak a vizsgálatok. A rendőrség három személyt vett őrizetbe, akik ellen azonban semmilyen bizonyítékot nem talált, ezért az ügyet átadták a katonai térparancsnokságnak további vizsgálatra, mivel a fenti kihallgatottak egybehangzóan azt vallották, hogy a katonák bujtották fel a civil tüntetőket. Megállapításra került továbbá, hogy több mint 100 katoná vett részt a demonstrációban.

Katonai részről is megindult a vizsgálat, amelyről annyit lehetett tudni, hogy a Ferenc József laktanyában a 48-ik gyalogezrednél helyeztek több katonát vizsgálati fogságba. A katonák természetesen a tüntetésben részt vett diákságra háritották a felelősséget. A közvetlen következmények közé tartozik az is, hogy Sprecher vezérőrnagy megszigorította a kaszárnya őrizetét, illetve fokozottabban ellenőrizték a katonák és a civilek érintkezését. A tábornok a katonákhoz beszédet intézett, és ebben nyugalomra szólította fel őket.

A Függetlenségi Párt helyi lapja, a *Sopron* 1903. szeptember 16-i száma kissé más hangnemben adta elő az eseményeket. Az újság forrásai szerint a honvédlaktanya véres verekedések helyszíne volt, mivel a tényleges szolgálatot teljesítők és a tartalékosok összevesztek. A tartalékosok ugyanis azzal bosszantották az előbbieket, hogy tovább kell szolgálniuk. A lázadók egy tisztet, aki le akarta a kedélyeket csillapítani, leütéssel fenyegettek meg. Nyolcvanhat katonát elzártak, hely hiányában egy részüket a tüzlaktanyába. Állítólag a soproni helyőrségből negyvenen megszöktek. Az újság következő száma már helyreigazítja az eseményeket: „Lázadás nem volt, csak verekedés, melynek híre megnagyítva jutott hozzánk.”⁹⁽⁹⁾

A teljes igazságot, illetve az események pontos történéseit sajnos nem tudjuk rekonstruálni. A kormánypárt lapja kategorikusan cáfolta a lázadást, ugyancsak cáfolta Liszkay József, a honvédállomás parancsnoka azt is, hogy honvédek népgyűlésen, tüntetésen vagy lázadásban részt vettek volna.¹⁰⁽¹⁰⁾ Egy biztos: ezekben a napokban a katonai fegyelem jelentősen csökkent. Ezt bizonyítja Horváth István szökési kísérlete is. A 48. ezredbeli katoná Szombathelyre akart utazni, az állomáson azonban letartóztatták. A katonai őrzőjárat a Flandorffer utcai gyalogsági laktanyába akarta kísérni, de a Kossuth 121 utcában a sötétség leple alatt, annak ellenére, hogy az őrség kétszer is utána lőtt, megszökött és nyoma veszett.

A *Sopron* című lap következő száma „Forrong a kaszárnya” címmel jelent meg.¹¹⁽¹¹⁾ Az újság határozottan visszaautasítja azt, hogy a népgyűlésen katonák is jelen lettek volna (csak a népgyűlésről ír), és azt is, hogy a tüntetés szervezésében líceumi diákok vettek részt. Ezt egyébként az iskola igazgatója, Gombocz Miklós is tagadta, a tanulók között lefolytatott vizsgálat után.

Szeptember 14. (hétfő) óta egyébként a lázadás országos hírt kapott, és a fővárosi krajcáros lapok az

eseményeket eltúlozva, vérengzésként előadva mutatták be. A tüntetésről a soproni diákeveit töltő Rákosi Mátyás is megemlékezett visszaemlékezéseiben. A következőket írta: „Így aztán előfordult, hogy 1903. október 1-jére nem lehetett az újoncokat bevonultatni, s hogy a hadsereg ütőképessége emiatt ne szenvedjen, a 3 évet leszolgált öreg bakákat nem engedték leszerelni, tovább kellett szolgálniuk, ami nagy elégedetlenséget szült. Egy napon valaki berohant apámhoz: „Fellázadtak a katonák.” Szaladtam rögtön az utcára. És valóban: a Várkerületen zárt sorokban vonultak fel a soproni nagy helyőrség különböző ezredeinek katonái. „Szereljenek le bennünket! Engedjenek haza bennünket! Haza akarunk menni!” – kiáltották. Az egész város összefutott. A rendőrkapitány, aki a menetet fel akarta oszlatni, miután a feldühödött katonák jól elverték, kénytelen volt menekülni. A béke kellős közepén tüntető katonák, akik megverik a rendőrkapitányt: mindez hallatlan eset volt, nemcsak országos, de nemzetközi feltűnést keltett.”¹²⁽¹²⁾

Az ügy szóba került Dr. Szilvásy Márton interpellációjaként Sopron szabad királyi város 1903. szeptember 24-én tartott köztörvény-hatósági bizottságának ülésén is.¹³⁽¹³⁾ A bizottsági tag a következő kérdéseket intézte Dr. Töpler Kálmán polgármesterhez, illetve Dr. Nessel Károly rendőrfőkapitányhoz:

- „1. Be volt-e az 1903. évi szeptember hó 13-án botrányval végződött esti körmenet a főkapitányságnak, amint azt a törvény és gyakorlat előírja, jelentve? Ha igen, kik és mikor eszközölték a tüntető politikai körmenet bejelentését?
2. Ha be nem jelentett a politikai körmenet, annak megtartását miért nem gátolta meg minden törvényes eszköz alkalmazásával?
3. Ha bejelentett a tüntető politikai körmenet, a tekintetes főkapitányság miért nem gátolta meg a tüntetés folyamán beállott személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztető kihágásokat?
4. Minő intézkedéseket szándékozik a főkapitányság a jövőben az iránt tenni, hogy ilyen a város erkölcsi reputációját mélyen érintő utcai közbotrányoknak egy és mindenkorra eleje vételessék?”

¹²²Töpler polgármester kijelentette, hogy a szükséges információkat Dr. Nessel Károly rendőrfőkapitány adhatja meg. Nessel az első kérdésre válaszolva kijelentette, hogy a botrányval végződő körmenet nem volt bejelentve. A második kérdéssel kapcsolatban elmondta, hogy a tüntetés megtartását a rendőrség nem tudta meggátolni, mert amikor a rendőrbiztos és a vele szolgálatot teljesítő tizedes feloszlásra szólította fel a tömeget, ezek nem tettek eleget a felhívásnak, az erőszak alkalmazását pedig kerülni akarták, mert ebben az esetben még nagyobb kihágások is történhettek volna. Különben is, mint azt a rendőrfőkapitány kijelentette, a tömeg csak hazafias dalokat énekelve és éljenezve vonult végig a Várkerületen, ez pedig erélyesebb beavatkozásra nem adott okot. A harmadik kérdésre válaszolva megjegyezte: a Széchenyi térre visszaérkezett körmenet feloszlott, a tüntetők elvegyültek a téren békésen sétálók között. A rendőrség azt nem vehette észre, hogy 25–30 fő egyenként a Deák tér irányába elszállingózott és ott ablakokat tört be. A Deák téren és az Erzsébet utcában szolgálatot teljesítő őr, mint mindig, ebben az időben a vasútállomáson teljesített szolgálatot. Mire a járőr a helyszínre ért, a tömeg már szétfutott. Így tehát csak annyi teendő maradt, hogy az esetet minél alaposabban kivizsgálják, amelynek eredményeként már most több személyt letartóztattak, bár a vizsgálat teljesen befejezhető csak akkor lesz, ha az iratok a katonai hatóságtól visszaérkeznek.

Az utolsó kérdésre reagálva Nessel annyit mondott, hogy a rendőrség, mint ahogy eddig is, úgy a jövőben is

megteszi kötelességét, bár a hatékonyság növeléséhez polgári rendőrökre, detektívekre lenne szükség, erre vonatkozó kérelmét pedig éppen a közgyűlés utasította el. A közgyűlés a választ tudomásul vette.

A köztörvény-hatósági bizottság egyik tagja, név szerint Dr. Kováts István, sürgősségi indítványban javasolta, a képviselőháztól felterjesztésben kérjék, hogy a három éves szolgálatukat befejezőket mégiscsak szabadságoltassák. Visszatartásuk ugyanis a katonákat egyénileg is sérti, valamint közgazdasági és különösen mezőgazdasági szempontból is hátrányos. A bizottság elfogadta a javaslatot.¹⁴⁽¹⁴⁾

Nem kellett sokat várni az ítéletekre. A katonai vizsgálat eredményeként egy 48-as közlegényt, név szerint Viosz Gézát, a 2. századtól már el is ítélték: nyolc havi szigorított fogságra és egy éves továbbszolgálatra.¹⁵⁽¹⁵⁾ A többiek ügyének vizsgálata még folyamatban volt, bár a *Sopron* tudni vélte, hogy kettő és tíz hónap közötti börtönbüntetést kapott az a hat 48. gyalogezredbeli katona, akikre a tüntetésben való részvételt rá tudták bizonyítani.¹⁶⁽¹⁶⁾ Az ugyancsak Sopronban állomásozó 76. gyalogezred katonái egyébként testületileg dicséretben részesültek, mert a tüntetésben nem vettek részt.

Tetézte a bajokat és fokozta az amúgy is országosan feszült helyzetet az, hogy Ferenc József szeptember 17-én, a galíciai hadgyakorlatok alkalmával, Chlopy-ból hadparancsot adott ki. Ez a magyar közvéleményt még egy közjogi kérdésekben kevésbé érzékeny időszakban is bántotta volna. Visszatetszést keltett, hogy a király csak mint a **123** monarchia egyik néptörzsét említette a magyar nemzetet, és a legfőbb hadúri jogoknak a merev értelmezése sem felelt meg a magyar felfogásnak. Az uralkodót mind kormány-, mind ellenzéki oldalról támadások érték. A felzúdulás Ferenc Józsefet is olyannyira megdöbbenette, hogy szeptember 22-én leiratban volt kénytelen magyarázkodni, majd a szöveg félreértelmezhetősége miatt elnézést kérni.

Az újságok és a közvélemény lázadásra irányuló figyelme október közepére-végére lelankadt. Fontosabbak lettek az országos politikai események, a parlamenti viták és a végeláthatatlan obstrukció. A hadsereg, illetve az újonclétszám kérdése is áthúzódott az 1904-es évre. Az 1903. október 31-én kormányt alakított Tisza István minden erejével az obstrukció letörésén fáradozott, ehhez a parlamenttel el kellett fogadtatnia a hárszabály-revíziót, vagyis a hárszabályok szigorítását. Mindenki úgy gondolta, hogy most fog igazán a parlamenti háború kitörni. Azonban nem ez történt. Tisza a színpalak mögött már megpuhította az ellenzéki vezetőket. Március 10-én a parlamentben felállt az ellenzéki Thaly Kálmán, a kuruc romantika köztiszteletben álló történész-költője, és felajánlotta, hogy ha a kormány visszavonja a hárszabály-revíziót, akkor az ellenzék minden csoportja megszavazza az éves rendes újoncjutalékot. A béke, vagy inkább fegyverszünet, ezzel megkötetett.¹⁷⁽¹⁷⁾ Az országgyűlés az „1903. évi újonczok megajánlásáról” szóló törvényt 1904. március 15-én elfogadta, a következő megjegyzéssel: „...a kiállítás, az újoncjutalékok kivétele, számbavétele és a besorozottak állományba vétele tekintetében foglalt kivételes rendelkezések oka az, hogy az 1903. év folyamán és az 1904. év elején volt rendkívüli belpolitikai viszonyoknál fogva az újonczok megajánlása idejekorán meg nem történhetett.”¹⁸⁽¹⁸⁾

Az 1903-as év a dualizmus egyik próbatétele volt, amit a kiegyezésen alapuló rendszer átvészelt. Bár összességében ennek a lázadásnak komoly következményei, kihatásai nem lettek, mégis megmutatták, hogy a hadsereg kérdése a Monarchia két államán belül több problémát is felvet. Ugyanakkor a soproni események csak súlyosságuk miatt voltak Magyarországon egyedülállóak. Kisebbségi demonstrációkra került sor szeptember végén és október elején több magyarországi városban is, így például Szegeden, Komáromban, vagy Brassóban. Szombathelyen a katonaság szervezkedési szándékát még időben lefűlelték. Sopron, garnizonváros jellege miatt, viszont kiváló terepet nyújtott ahhoz, hogy a nagy számú városban tartózkodó katonaság elégedetlenségének hangot adjon, és ezek az események országszerte ismertek

legyenek.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész

124 Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész¹⁽¹⁹⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész / 5. A helyi sajtó

5. A helyi sajtó

Természetesen a soproni lapok is részletesen beszámoltak az őket nagyon is érintő diplomáciai eseményekről, mint a békefeltételek átadása, a békeszerződés aláírása, vagy a velencei jegyzőkönyv elfogadása. Fontosabbnak tűnik azonban a továbbiakban az ilyen híreket kísérő, helyi érdekű vagy véleményt formáló cikkek ismertetése.

A *Sopronvármegye* szalagcímként a békefeltételek elleni tiltakozó nagygyűlés felhívását közli. „Ébredés” c. cikkében Franciaországot ostorozza, amely már Rákóczit is becsapta, és most elfeledte, hogy 1871-ben egyedül Magyarország állt ki mellette (Irányi interpellációja itt már össznemzeti állásfoglalássá nőtt). Tanácsa, hogy a nemzet forduljon „turáni lelkébe”! A *Soproni Hírlap* „rablóbékéről” ír, a békefeltételeket gyászkeretben közli és beszámol a városi tanács rendkívüli közgyűléséről és a tiltakozó nagygyűlésről. Az *Oedenburger Zeitung* úgy véli, eddig együttérezhetett az ember Ausztriával, de ennek vége. Meghökkenő, hogy a békeszerződés előnyének mondja, hogy Magyarország megszabadult a nemzetiségek „ballasztjától”! Szintén beszámol a soproni nagygyűlésről, közli Thurner Mihály polgármester német nyelvű beszédét. Thurner ugyan a nyugat-magyarországi németek nevében beszél, és bőségesen idéz Körnertől, valamint Schillertől, de visszautasítja a németek elnyomatásának vádját, és hitet tesz a nemzethez való hűség mellett („német magyarok”). A *Christliches Oedenburger Tagblatt* alig ismerteti az átvett magyar békefeltételeket, ehelyett már megváltoztatásukról vizionál. Az állítólagos angol szimpátiára hivatkozva arról tudósít, hogy a kérdéses (?) területeken népszavazást tartanak és az osztrák–magyar határt eleve megváltoztatják.²⁽²⁰⁾

A békeszerződés aláírásakor újabb tüntetésre került sor. A *Sopronvármegye* beszámol a Sopron, Vas és Moson megyékből érkezett tömeg előtt elhangzott magyar, német és horvát nyelvű beszédekről. Thurner újra németül beszélt, Goethét és Schillert idézte. A lap vasárnaponként sorozatot közöl, amelyben mindig egy-egy elcsatolásra ítélt települést mutat be „Amit el akarnak venni tőlünk...” címmel. Az *Oedenburger Zeitung* úgy tartja, a békével az antant célja az volt, hogy mindkét országot gazdasági függésben tartsa, ami meg is valósult. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* egy verset közöl, amelyet Dante „Isteni színjáték”-a ihletett és amelynek ¹²⁵minden versszaka a következő sorral zárul: „Magyarország ne szenvedjen el több igaz-ságtalanságot”. Ezenkívül az „árulókat” szidalmazza, olyan soproniakat és nyugat-magyarországiakat, akik Bécsben az átcsatolást sürgetik. Vezetőjükkel, Alexander Schwarz-cal együtt természetesen kommunisták.³⁽²¹⁾

A *Sopronvármegye* 1921. augusztus 28-án még érzelmesen búcsúztatja a magyar katonákat, illetve

beszámol a Nyugatmagyarországi Szövetség létrejöttéről, amely azonban nem katonai szervezet, csupán az öngazgatást kívánja az osztrák uralom alatt is fenntartani. Másnap roppant lelkesen üdvözli a felkelést, valamint Ostenburg bevonuló csendőreit (Sopron a B zónában található, így ide „visszavonulnak” az A zónát elhagyó magyar rendfenntartók). Külön kiemeli Ostenburg esküjét: „Esküszöm nektek, hogy én Sopront élve el nem hagyom!”. A *Soproni Hírlap* szinte szó szerint ugyanúgy búcsúztatja a katonákat, üdvözli a csendőröket és a felkelést. Az *Oedenburger Zeitung* 28-án még az osztrák csendőrség jó hangulatáról cikkezik, a jórészt a Monarchia utódállamaiból menekült német legénység örömmel vonul be erre a német földre. A felkelést viszont egyszerűen meg sem említi, először szeptember 6-án írja felháborodottan, hogy a külföldi sajtó nem akar tudomást venni arról, hogy a helybéli lakosság ellenáll az antant döntésének! A *Christliches Oedenburger Tagblatt* a magyar felkelők gyülekezését augusztus 28-án még osztrák hírlapi kacsának minősíti. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy Ausztria megtiltotta a kommunistáknak, hogy „beszivárognak” Burgenlandba. 31-én viszont már teljes természetességgel számol be a felkelés sikereiről.⁴⁽²²⁾

A *Sopronvármegye* is összefüggésbe hozza az osztrák megszállást a kommunizmussal. Értesülései szerint a csendőröket kommunista ifjúmunkások követik, és a felkelés elsősorban emiatt robbant ki. Ijesztget az osztrák hadsereg beavatkozásával is, de aztán helyesbít, hogy csak a határhoz vonultak fel. A *Soproni Hírlap* szerint a megszállt területen anarchia van, hiszen az osztrák hatóságok még nem, a magyarok pedig már nem működnek. Az osztrák csendőrség viszont nem képes, de nem is hajlandó fenntartani a rendet a kommunistákkal szemben. Kommunista civilek jelenlétét a *Christliches Oedenburger Tagblatt* is adottnak veszi.⁵⁽²³⁾

Teljes természetességgel teszi a magáévá a *Sopronvármegye* a magyar kormány álláspontját mind a tekintetben, hogy a B zónát jogos követeléseinek ki nem elégítése miatt zálogul megszállva tartja, mind abban, hogy mindent megtesz a „felelőtlen elemek” távoltartása érdekében, a káosz pedig az osztrákok megszállta övezetben tört ki. A *Soproni Hírlap* úgy tudja, hogy osztrák „hivatalos körök” hajlanának a megegyezésre, elsősorban persze a keresztényszociálisok. Később ennek a hajlandóságnak semmi ¹²⁶nyoma. Az *Oedenburger Zeitung* is idézi Bethlen véleményét, de előzőleg csupán hírt ad a kiürítés leállításáról, illetve arról, hogy mind Magyarországról Sopronba, mind Sopronból Ausztriába csak rendőrhatalósági engedéllyel lehet utazni. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* ez alkalommal mindenkivel egyetért. Tudomása van az osztrákok tárgyalási készségéről éppúgy, mint a magyar kormány erőfeszítéseiről, hogy megakadályozzák a „felelőtlen elemek” beszivárgását az A zónába.⁶⁽²⁴⁾

Gyakran és részletesen számol be a *Sopronvármegye* a megszálló osztrákok által elkövetett atrocitásokról. Úgy tudja, fosztogatnak, letartóztatnak és túszként fogva tartanak helybéli prominenseket (neveket is közöl!), elhurcolják őket Ausztriába, ahol a csöcselék megveri őket stb. Ennek hangsúlyozott kontrasztja a Sopronban uralkodó rend és nyugalom, hála Ostenburg „vaskezeinek”. Visszatér a dum-dum lőszer rémhíre is, de ezúttal állítólag egy osztrák halottnál találták. A *Soproni Hírlap* a kismartoni (Eisenstadt) polgármester túsul ejtéséről ad hírt. Egy szemtanu beszámolóját is közli, akit az osztrákok letartóztattak, majd az utcán a csöcselék, a fogdának kinevezett fogadóban pedig maguk a csendőrök verték meg. Mindezt állítólag azért, mert még 1919-ben kommunistákat internált. Az *Oedenburger Zeitung* ezzel szemben nemcsak hogy nem ír visszaélésekről, nem közöl rémhíreket, de egyenesen felszólítja a magyar lapírókat a nagyobb objektivitásra, mivel szerinte az osztrák kommunisták(!) fosztogatásairól és gyilkosságairól szóló jelentések eltúlzottak, és ezzel a magyar újságok is a bécsi „kommunista sajtó” színvonalára süllyednek! A *Christliches Oedenburger Tagblatt* is tesz említést túsúkról, de inkább az osztrák sajtó túlzásait és hazugságait ostromozza. Tagadja a magyar reguláris csapatok jelenlétét, a dum-dum lőszer

bevetését, a menekültáradatot és egy antant-tiszt állítólagos lelövését.⁷⁽²⁵⁾

A *Sopronvármegye* igyekszik minden összecsapásról beszámolni. Ezek során megemlíti a kirchschlagi betörést is, de legfontosabb megjegyzése, hogy az osztrák vádakkal szemben a Tábornoki Bizottság megállapította, hogy nem a magyar hadsereg, hanem a felkelők támadtak. Hosszú cikkeket szentel viszont az ágfalvi ütközetnek, részletezi a történeteket, cáfolja az osztrák vádakat (hogy Ostenburg csendőrei támadtak volna) és meglepéssel veszi tudomásul, hogy az összecsapás hatására az osztrákok visszavonulnak. Hosszasan ismerteti azután a csata hősi halottainak temetését, külön kiemelve, hogy a három magyar mellett az elesett osztrák csendőrt is végtisztességben részesítették, amelyen a Sopronban tartózkodó osztrák küldöttek is részt vettek. A *Soproni Hírlap* nem ad ilyen részletes tájékoztatást. Viszonylag sok összetűzésről számol be, de ezek között elvesznek az igazán lényegesek. Így pl. a kirchschlagi betörésről csak annyi van, hogy a harcok a határon folytak. Az ágfalvi csata viszont óriási főcímet kap. Hitelesen számol be az összecsapásról, de úgy tudja, hogy az osztrákok 127 dum-dum löszert is használtak. Másnap a hősi halottakról nekrológot közöl, de igazán csak a két soproni áldozat foglalkoztatja. Az *Oedenburger Zeitung* nem tesz említést Kirchschlagról, az ágfalvi csatáról rövid hírt közöl, és azt, hogy az osztrák csendőrség kivonul.

A harcokról a *Christliches Oedenburger Tagblatt* is nagyon rosszul informált. Gyakorlatilag nincsenek cikkek a konkrét eseményekről, a kirchschlagi és ágfalvi összecsapásokról csak szeptember 10-én ad az újság közös összefoglalót! Ugyanakkor sejteti, hogy kapcsolatban áll a felkelőkkel, hiszen közöl egy állítólagos plakátot, amit a felkelők terjesztenek a megszállt területeken. Eszerint, ha Ausztria Magyarország barátja akar maradni, maradjanak a csendőrei a határ túloldalán, mivel Nyugat-Magyar-országot a felkelők mindenképpen megvédik. Az osztrák csendőrség kivonulását viszont nagyon elégedetten kommentálja. Ausztria szerinte erkölcsi vereséget szenvedett. Gazdasági és belpolitikai helyzete katasztrofális, sajtója hazudik, Magyarországgal szemben folytatott külpolitikája hibásnak bizonyult és még a neki ítélt terület lakossága is elutasítja. Ezért kényszerült visszavonulásra.⁸⁽²⁶⁾

A szeptember 22-i antant ultimátum tényéről mind a négy lap beszámol (pontosabban a *Christliches Oedenburger Tagblatt* csak a jegyzék késlekedéséről), de Lajtabánságról egyikük sem tud.⁹⁽²⁷⁾

A velencei jegyzőkönyvet a *Sopronvármegye* egyértelmű győzelemként könyveli el: „Sopron magyar marad”. A felkelés, a tárgyalások megkezdése és most az aláírás az a három dátum, ami Sopron sorsát eldöntötte. A népszavazás csak formáság, az eredményt borítékolni lehet. Úgy véli, ezzel Ausztria is tisztában van, ezért igyekezett csökkenteni a magyarok részarányát a népszavazási területen a német bányásztelepülés, Brennberg hozzácsatolásával. A *Soproni Hírlap* szerint is „Sopron a miénk”, az eredmény számára kétségtelen. Az *Oedenburger Zeitung*-nak a velencei jegyzőkönyvről tudósító cikkét – a cím kivételével – a cenzúra törölte! Egy másik cikkben viszont arról ír, hogy Ausztria és Magyarország egymásra vannak utalva, ezért mindenképpen meg kell oldaniuk a soproni problémát, amit ugyanakkor helyi szintűnek minősít az európai fontosságú Felső-Szilézia mellett! A *Christliches Oedenburger Tagblatt* a velencei konferencia idején újra a „hazaárulókkal” foglalkozik, Schwarz szerint Ausztria nem „adhatja oda” Sopront Magyarországnak. A jegyzőkönyvet azután egyértelműen Olaszország érdemének tartja, ezért közli újra a Dante-ra emlékező verset.¹⁰⁽²⁸⁾

¹²⁸A novemberi bevonulás kapcsán a *Sopronvármegye* azon elmélkedik, vajon mennyibe kerül Ausztriának ez a hatalmas katonai erőfeszítés, amikor az ország amúgy is az államcsőd szélén áll? Beszámol újabb erőszakoskodásokról is, állítólag az osztrák hadsereg is szed túszokat és ígéretei ellenére elkergeti a magyar tisztviselőket. A *Soproni Hírlap* úgy véli, hogy az osztrákok egyszerűen gyávák, azért

vonulnak be ilyen hatalmas túlerővel. Egyik csapatuk ráadásul átlépte az új határt is, de a felfejlődő magyar csapatok elől elmenekültek. Az *Oedenburger Zeitung* azonos című, rövid cikkekben számol be tényszerűen, napról napra az osztrák előrenyomulásról. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* az osztrákok „dicsőséges honfoglalásán” gúnyolódik. Legfőbb vádja az egykori bajtárs hűtlensége. A *Der freie Burgenländer* (amelynek első száma november 12-én jelent meg) örömmel üdvözli Ausztria nevében a burgenlandiakat, és csak amiatt sajnálkozik, hogy a népszavazási terület lakossága még egy ideig kénytelen elszenvedni a magyar uralmat.¹¹⁽²⁹⁾

A déli területek megszállását már a *Sopronvármegye*, a *Soproni Hírlap* és az *Oedenburger Zeitung* is csak szűkszavúan közli, a *Christliches Oedenburger Tagblatt* pedig be sem számol róla. A *Der freie Burgenländer* Burgenland „felszabadításáról” és a lakosság örömről tudósít. Sőt, Nagymartonban (Mattersburg) a felszabadított burgenlandiak egy nagygyűlésen számoltak be szenvedéseikről, és szólították fel a soproniakat az Ausztriára való szavazásra.¹²⁽³⁰⁾

A népszavazás szabályzatát a *Sopronvármegye* többször is közli, megjegyzések nélkül. Ugyanígy jár el a *Soproni Hírlap*. Az *Oedenburger Zeitung* csupán december 6-án teszi közzé a tábornokok közleményét, amit két nap múlva kiegészít. A legmegbízhatatlanabb újra a *Christliches Oedenburger Tagblatt*, amely csak egyetlenegyszer, december 8-án közli a szavazás feltételeit. A szabályzatot november közepén a *Der freie Burgenländer* is csak ismerteti, majd többször megismétli. December 11-én azonban terjedelmes listát közöl Ausztria „minimális követeléseként”. Ez teljesen újraírná a választási szabályzatot: több választási körzetet és bizottságot állítana fel, teljesen új szavazói listákat készítené, csak annak adna szavazati jogot, aki már 1919. január 1-jén a városban élt, sőt a magyar fennhatóságot is felfüggesztené. Ezekből természetesen semmi sem teljesült.¹³⁽³¹⁾

Novemberben a *Sopronvármegye* is úgy tudja még, hogy nem érkezik antant katonaság. Majd december 8-án és 11-én beszámol az olasz, illetve az angol és francia csapatok érkezéséről és a katonai parádéről (valamint arról, hogy a lakosság megnyugodva látta, hogy nincsenek köztük színes gyarmati csapatok). A *Soproni Hírlap* ezzel ¹²⁹a kérdéssel egyáltalán nem foglalkozik. Az *Oedenburger Zeitung* csupán egyszer ír a katonaság kérdéséről, akkor amikor megérkezik a döntés híre. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* pedig csupán a Felső-Sziléziából érkező csapatok parádéjáról számol be. A *Der freie Burgenländer* már novemberben úgy tudja, hogy esetleg olasz katonákat vezényelnek Sopronba. Ezt egyenesen a tiszta szavazás feltételének tartja, hasonlóképpen a magyar katonaság mielőbbi kivonását. Érthető örömmel számol be ezután a csapatok megérkezéséről.¹⁴⁽³²⁾

A *Sopronvármegye* szerint a népszavazásra minél előbb sort kell keríteni. Beszámol egy száztagú küldöttség látogatásáról Ferrario tábornoknál, amely gazdasági érvekkel próbálta a referendumot sürgetni. A tábornok karácsony előtti szavazást ígért. December 11-én közli, az *Oedenburger Zeitung*-hoz hasonlóan, hogy a nagy nap 14-én lesz. A *Soproni Hírlap* is beszámol a soproni kereskedők, iparosok és gazdák küldöttségéről. December 6-án úgy értesül, hogy a szavazást esetleg csak 20-án tartják meg, jöllehet Magyarország már 13-án szeretné lebonyolítani. De már 10-én közli a végleges dátumot. A *Der freie Burgenländer* szerint, mivel a magyarok még december elejére sem készültek el a választói listákkal, a szavazást esetleg a jövő évre halasztják. Még december 8-án is azt írja, hogy leghamarabb 18-án kerülhet rá sor. December 11-én kizártnak tartja, hogy a következő napokban legyen a népszavazás, hiszen még magyar katonák állomásoznak a városban. A szintén ekkor közölt, fentebb már ismertetett „minimális követelések” betartása is lehetetlenné tenné a rövid időn belüli szavazást. Az aznapi különkiadásban aztán megírja, hogy a Tábornoki Bizottság kitűzte a december 14-i időpontot, amit Ausztria természetesen nem

fogadhat el, így az esetleges eredményt sem!¹⁵⁽³³⁾

December 14-én a *Sopronvármegye* még egyszer leírja: ki, hol és hogyan szavazhat, és újra közli Ferrario tábornok felhívását. Beszámol Klebelsberg belügyminiszter, Sopron képviselője érkezéséről, aki azonban budapesti lakosként nem szavazhat. Rendkívüli kiadásban ad hírt az osztrák biztosok távozásáról. 15-én még nem ismeri az eredményt, de már „Sopron magyar maradt” főcímmel jelenik meg. Sok kis életképpel, „helyszíni tudósítással” tölti meg az oldalait. Végül már 17-én, szintén rendkívüli kiadásban ujjong: „7107 szótöbbséggel magyarok maradtunk”. Másnap már józanabb, és azt írja, hogy a 65% nem túl szép eredmény, de a győzelem a fontos. És itt bukkan fel először a soproni anekdota, amely szerint amikor Schober osztrák kancellár felhívta a Tábornoki Bizottságot az eredmény után érdeklődve, a telefont felvevő antantiszt csak kitartotta a kagylót az ablakon, hogy jól lehessen hallani a harangok zúgását.¹⁶⁽³⁴⁾

¹³⁰A *Soproni Hírlap*-ban december 14-től minden nap szerepel a „magyar Hiszekegy” és a „Csonka Magyarország nem ország” mottó. „Sopron magyarjaihoz” szól, és szavazásra buzdít. Emellett főleg a szavazással kapcsolatos információkat közli. Még aznap különkiadásban számol be az osztrák biztosok visszavonásáról. Azután egy újabb különkiadásban már pontos számokat közöl arról, hogy hányan szavaztak Magyarországra! Az addigi 13.550 szavazatból 10.438 esett Magyarországra! Mivel nem közli, milyen számítással jutott erre az eredményre, és azt sem, hogy ehhez a Tábornoki Bizottságnak semmi köze, kitűnő alapot teremtett a későbbi osztrák meggyőződésnek, hogy a népszavazás csalás volt. 15-én beszámolókat közöl a szavazásról, különös tekintettel a prominens személyekre, mint amilyen a belügyminiszter, a polgármester és az alispán. 17-én azt közli, hogy a falvakban is mindenhol magyar többség alakult ki (!). Végül az aznapi különkiadásban ismerteti a hivatalos és végleges eredményt. Másnap úgy értékeli a történeteket, hogy Sopron tért vissza elsőként az elszakításra ítélt területek közül, de reméli, hamarosan követni fogja a többi is.¹⁷⁽³⁵⁾

Nagyon megfontolt és visszafogott az *Oedenburger Zeitung*. December 14-én arról értekezik, hogy sajnos Wilson elveit a béke során nem alkalmazták. A velencei jegyzőkönyv ennek a békének a megváltoztatása, önrendelkezést ír elő, ami hatalmas felelősség. A modern kor vívmánya az egyén kiszélesített jogköre, de ezzel egyre több felelősség is jár. Tanácsa: „Tedd, amit a lelkiismereted parancsol!” Az osztrákok távolmaradásáról és tiltakozásáról csak másnap ad hírt. Érdekes, hogy 17-én csak a *Reichspost*-ot idézi, hogy „Magyar-ország fényesen győzött”. A pontos eredményt (településekre és választókeretekre lebontva) csak 20-án közli. Ünneplés helyett arra figyelmeztet, hogy most a konszolidációra van szükség, együttélésre az egymás mellett élés helyett.¹⁸⁽³⁶⁾

A *Christliches Oedenburger Tagblatt* főleg a tábornokok rendelkezéseit közli, (de emellett azt is tanácsolja a polgároknak, hogy osszák be, melyik utca mikor szavaz, mert így elkerülhető lenne a sorbanállás). 16-án már biztos a soproni győzelemben. A környék lakosságát arra figyelmezteti, hogy az osztrák propaganda hazudik. Közli Ausztria visszavonulásának hírére is, a német polgártársakat pedig a haza iránti hűségre szólítja fel. 18-án a Pester Lloyd-ból átvett cikket közöl, amely szerint a népszavazás és a magyar győzelem (!) azt bizonyítja, hogy a trianoni béke igazságtalan volt, hiszen a többi elszakított területen is az ottani nem magyar lakosság Magyarországra szavazott volna, ha megkérdezték volna őket. Egy másik cikkben kis életkép gyanánt leírja, hogy Fertőbozon a lakosok nem akartak titkosan szavazni, hiszen mindenki közfelkiáltással Magyarországon kívánt maradni. Természetesen az antant-tisztek ehhez nem járultak hozzá. 20-án közli a részletes eredményeket. Értékelése szerint Sopron „szülőanyjánál” ¹³¹maradt, ezzel elkerülve az éhhalált és azt a társadalmi katasztrófát, amely felé Ausztria jelenleg sodródik (természetesen a kommunizmusról van szó). Megbocsátó az Ausztriára szavazókkal, utólag az együttműködés és együttélés a fontos. A népszavazás betöltötte hivatását, hiszen a jelentős mennyiségű ellenszavazat bizonyította

pártatlan mivoltát, de ugyanakkor egyértelművé tette azt is, mit akar a többség. Ezt másnap – szintén a Pester Lloydtól kölcsönzött cikkben – azzal egészíti ki, hogy az Ausztriára szavazók tulajdonképpen a Németországhoz való csatlakozást akarták elérni.¹⁹⁽³⁷⁾

A *Der freie Burgenländer* 14-én még úgy tudja, hogy a szavazás 18-án lesz, egyben biztos a győzelemben is, hiszen „26.000 németnek, 3.000 zsidónak és 3.000 horvátnak győznie kell 18.000 magyar és magyaromán felett”!. Csak 15-i különszámában tiltakozik a „komédia” ellen, amivé a szavazást a Tábornoki Bizottság a Nagykövetek Tanácsának engedélye ellenére változtatta. Szentel egy-egy cikket az utcán járkáló magyar csendőröknek és felkelőknek, illetve a hamis listáknak (inkább persze hibásak, hiszen elköltözöttek és halottak neveit fedezték fel rajtuk az osztrák biztosok). A 18-i számban Davy frissen kinevezett burgenlandi tartományfőnök a történeteket egyszerűen „szemétnek” nevezi. Részletesen ismerteti az újság az időpont kitűzésének kálváriáját, és az osztrák véleményt, hogy a hibás listák és a későn kivont magyar katonaság miatt a szavazást nem lett volna szabad megtartani. Az eredményt 21-én közli, azzal a kommentárral, hogy a lakosság harmada annak ellenére Ausztriára szavazott, hogy terrorizálták őket; a Tábornoki Bizottság részrehajló volt, és a listák 70%-át(!) meghamisították. A nép szíve tehát Ausztriához húz. Kárörvendően ír a magyarok csalódásáról, akik 80–90%-os győzelmet jósoltak, így a végső eredmény bizony komoly csalódás és blamázs. Mindezt az oldal tetején látható karikatúra összegzi: az antant tábornokok magyar tisztekkel isznak, az utcán magyar felkelők parádéznek, egy alak hamis szavazási igazolványokat árul, a falon pedig IV. Károly és Zita arcképe, valamint magyar zászlók lógnak!²⁰⁽³⁸⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész / 6. A propaganda

6. A propaganda

Már az országos lapoknál láhattuk, hogy önmagában a hírek megfogalmazásával, de még inkább a hozzájuk fűzött kommentárokkal tudatosan befolyásolni kívánták olvasóikat. Valódi propagandát azonban ezek az újságok egyik országban sem fejtettek ki. Annál inkább próbálkoztak a helyi lapok. A Tábornoki Bizottság által kidolgozott szabályzat azonban kifejezetten tiltotta a propagandát, és ennek betartása érdekében a helyi újságokat november 29-től maga a Bizottság cenzúrázta. Az országos lapokat viszont (a magyarokat éppúgy, mint az osztrákokat) szabadon lehetett terjeszteni, bár a *Sopronvármegye* és a *Soproni Hírlap* szerint a Bizottság december 11-én a *Reichspost*-ot és a *Kleine Volkszeitung*-ot kitiltotta a népszavazási területről rágalmazásért.

¹³²Helyi lapok betiltásáról két esetben van tudomásunk. Rögtön november 29-én betiltotta a Tábornoki Bizottság két napra a *Christliches Oedenburger Tagblatt*-ot, mert két egymást követő napon is hamis híreket közölt Ausztria felosztásáról. Eszerint Olaszország, Csehszlovákia és Jugoszlávia készül az ország teljes felosztására (mint annak idején Lengyelországgal történt). Ez természetesen alkalmat teremtene a magyar határrevízióra is. Emellett kifejti, hogy mindennek a szociáldemokraták és a nagynémetek az okai, hiszen ők addig hangoztatták, hogy Ausztria életképtelen, míg az antant el is hitte, és most megszünteti ezt az államot. December 8-án pedig a *Sopronvármegye* jutott hasonló sorsra, szintén két napra, azon cikke miatt, mely szerint selmeci főiskolásoknak álcázott osztrák agitátorok gyözködik a soproni gazdapolgárokat. A betiltó határozatot elvileg minden helyi lapnak közölnie kellett, bár a *Christliches Oedenburger Tagblatt* vette magának a bátorságot, hogy a tábornokok határozatát saját betiltásáról csak utólag és akkor is csupán az eredeti francia nyelven tárta „tisztelt olvasói” elé!²¹⁽³⁹⁾

A *Der freie Burgenländer* viszont – mint már említettem – kifejezetten propagandakiadvány volt. Az osztrák kancellária támogatásával és anyagi fedezetével 1921. november 7-én hozták létre az Ödenburger Heimatdienst nevű szervezetet, amelynek három részlege röplap- és plakátkészítéssel, röplapterjesztéssel és a sajtószolgálattal foglalkozott. Vezetője egy soproni származású tanár, a nagynémet párthoz kötődő Alfred Walheim volt (akit egyébként 1923-ban Burgenland tartományfőnökévé választottak), az „ügyvezető” Viktor Miltschinsky, a soproni „összekötő” pedig Gottlieb Holzmann. Mint a korszak szinte összes osztrák hivatala, pártpolitikai alapon működött, azaz mindhárom nagy párt delegált képviselőket; a szociáldemokraták többek között Magyarországról menekülteket. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* sietett is tudósítani arról, hogy az egyik elnökségi tag, Ludwig Leser a Tanácsköztársaság idején Sopronban volt funkcionárius.²²⁽⁴⁰⁾ Hetente kétszer megjelenő lapjuk, a *Der freie Burgenländer* szerkesztésével a szintén Sopronból érkezett Hans Ambroschitzot bízták meg. Emellett kiadtak egy horvát nyelvű lapot is, Novi Glasi címmel. A szervezet mintája az 1920. október 10-i karintiai népszavazásra létrehozott Kärtner Heimatdienst volt. Mivel ott működésük sikeres volt, és a népszavazást Ausztria nyerte, a szervezet személyzetének jó részét is átvették. Leghíresebb ügynökük, Hans Steinacher időközben a felső-sziléziai népszavazásnál is dolgozott a német propaganda számára.²³⁽⁴¹⁾

Mind a magyar hatóságokat, mind az igencsak elkötelezett selmeci főiskolásokat (a Felvidékről való elmenekülésük után nem akartak újra szedelőzködni) bosszantotta a ¹³³nagyszerűen szervezett osztrák agitáció. Ennek köszönhető, hogy Steinachert november 28-án letartóztatták, jöllehet az osztrák kormány szavazási biztosaként tartózkodott Sopronban. A *Der freie Burgenländer* ezt hatalmas botránynak tartotta, de Steinacher előéletét megismerve, az ügynököt végül a Tábornoki Bizottság utasította ki. December 8-án arról számol be a *Der freie Burgenländer*, hogy a főiskolások megverték egy „egyszerű” – természetesen német illetve osztrák érzelmű – gazdapolgár, bizonyos Gottlieb Holzmann egész családját. Kikelt az osztrák propaganda ellen a *Sopronvármegye* is. Rendben levőnek érzi, hogy a Tábornoki Bizottság megtiltotta a propagandát (amire amúgy sincs sok szükség, hiszen „Sopronban mindenki magyar érzelmű”), de akkor miért nem lép fel a *Der freie Burgenländer* hazugságai ellen? A hazugságokat egyébként annyira abszurdnak tartja, hogy nem is vállalkozik megcáfolásukra. Osztrák agitátorok tevékenységéről a *Soproni Hírlap* is beszámol. Tudomása szerint nyomozás folyik a három plakátragasztó fiatalember ellen.²⁴⁽⁴²⁾ Komoly agitációs harcot azonban a soproni lapok közül – mint látni fogjuk – egyedül a *Christliches Oedenburger Tagblatt* folytatott.

Kronológikus felsorolás helyett tekintsük át témák szerint csoportosítva, mivel is foglalkozott az osztrák – és esetenként a magyar – propaganda. A *Der freie Burgenländer* gyakran szembeállította a magyar katonai terrort a polgári Ausztria békés és biztonságos viszonyaival. Azt sejtették, hogy Magyarországon általános hadkötelezettség van (Trianon óta természetesen nem volt) és kérdést intéztek a soproni leányokhoz és fiúkhoz: „Akarjátok-e, hogy a vőlegényetek Horthy katonája legyen? Akartok-e katonák lenni?” Egy hosszabb cikkben Ausztria előnyeit a következőkben foglalták össze: „Ausztria demokratikus ország”. Népszerűek voltak az egyszerű ellentétpárok: „Németausztria: béke, szabadság, rend; Magyarország: háború, terror, banditák”. Sőt, tudomása szerint a szabadcsapatok azt tervezik, hogy felgyújtják Sopront, ha Ausztria győz a szavazáson. A *Sopronvármegye* természetesen cáfolta, hogy a felkelők visszatérhetnének, hiszen kiutasították őket a területről. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* máshogy vág vissza. Részletesen és kellőképpen elrémítően számol be az infláció miatt kitört bécsi zavargásokról, amelyek mögött természetesen a kommunisták állnak, és így a bolsevik hatalomátvétel, valamint a forradalom réméről. A „felszabadított Burgenlandban” pedig dúl az osztrák terror. Az árakat maximálták, ezzel kifosztották a parasztokat. Hivatalok helyett munkástanácsokat állítanak föl. Ausztriát élelmezési katasztrófa fenyegeti és ebben magával rántja a megszerzett területeket is. És ez fenyegeti Sopront is,

hiszen osztrák részről már nyílt fenyegetések hangzottak el soproni bevonulásuk esetére.²⁵⁽⁴³⁾

134Kedvelt téma volt Sopron jövőjének lefestése, aszerint, hogy Ausztriára, vagy Magyarországra fognak-e a lakosok szavazni. A *Der freie Burgenländer* felsorolja azokat a hivatalokat, amelyek Sopronba költöznek, ha majd Burgenland fővárosa lesz: tartományfőnökség, építészeti hivatal, rendőrfőnökség, ügyészség, bíróság, gyámhatóság, bányászati hivatal, postaigazgatóság, vasútigazgatóság, a hadsereg hivatalai, oktatási és kulturális hivatalok, kereskedelmi és iparkamara, orvosi kamara stb. Mindezekről elesik Sopron, ha Magyarországnál marad, sőt a jelenlegi hivatalait is elveszíti, hiszen a megyeszékhely átkerül a központibb fekvésű Csornára (amelynek akkor még városi rangja sem volt!). De ha mégsem, akkor is a jelenlegi 250.000-es lakosságú megye helyett csupán egy 100.000-es töredék székhelye lesz, míg Ausztriában egy 350.000-es tartomány fővárosa lehetne. Foglalkoznak a fellépő közlekedési nehézségekkel, hiszen Sopronban futnak össze a vasútvonalak. Ez megnehezítené Burgenland kereskedelmét, Sopron viszont egy három oldalról határral körülvett zárvánnyá válna – mint azt egy egerfogót ábrázoló karikatúra is mutatja.

Már a népszavazás eredményének ismeretében azon háborog a *Der freie Burgenländer*, hogy milyen hallatlan dolog egy terület fővárosát (!) abból kiszakítani. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* ezzel szemben úgy véli, hogy Sopronra Magyarországon fényes jövő vár. Nem igaz az osztrák állítás, mely szerint jelentéktelen vidéki várossá válik tartományi székhely helyett, éppen ellenkezőleg: Magyarország nyugati kereskedelmének gócpontja lesz. Szintén hiteltelennek minősíti a városba költöztetendő hivatalok osztrák listáját. Az átcsatolás csak veszteséggel járna, kiürülne a laktanya, elköltöznének a megyei hivatalok, és a szegény Ausztria mindezekért cserébe semmit sem tudna kínálni. Sopront gazdasági kapcsolatai eleve inkább délre és keletre kötik, nem pedig nyugatra. Mindezt a *Soproni Hírlap* már 1919. szeptemberben megírta. Szerinte minden hivatal és iskola elköltözne, újakat pedig az átcsatolt terület szerény méretei miatt nem kapnának. Az ipar és kereskedelem a közlekedés nehézségei miatt hanyatlana, ráadásul vasúti csomópontként még Wiener Neustadt konkurenciájával is meg kellene küzdeni. A *Christliches Oedenburger Tagblatt* nem is azon háborog, hogy csökkenne a hivatalok száma, hanem hogy az újakat az osztrákok nem választásokkal, hanem kinevezéssel töltenék föl. Mégpedig szigorúan pártpolitikai alapon, azaz mindenhova egy keresztényszociális mellé kerülne egy szociáldemokrata és egy nagynémet is (a cikkben érezhetően eme két utóbbi megjelenését tartja a lap felháborítónak).²⁶⁽⁴⁴⁾

A *Der freie Burgenländer* szerint ellehetetlenül Sopron gazdasági élete is, ha Magyarországnál marad. Az 1921. évi rekordszüret termését pl. lehetetlen lesz az amúgy is túl sok bort termelő Magyarországon eladni, Ausztria viszont csak akkor fogja megvenni, ha a város hozzá tartozik. Nem szabad hinni a magyar kormány ígéretének sem, hogy majd felvásárolja a bort, mert csak a népszavazás napján teszi, messze a várostól, hogy távortartsa a német gazdapolgárokat a szavazástól. Tönkre fog menni a **135**város ipara is, amelynek eddig Burgenland falvai voltak a felvevőpiaca.²⁷⁽⁴⁵⁾ Mindez természetesen már szintiszta zsarolás.

Hangsúlyozta a *Der freie Burgenländer* a vidék német ősi mivoltát, német kultúráját. „Aki a gyerekeit német iskolába akarja küldeni, az szavazzon Ausztriára!” – szól a felhívás. Tág teret szentelt az újság a történelmi előzményeknek is: a németység szerinte a népvándorlás kora óta (!) él ezen a területen, amely ráadásul a 15. és 17. század között ténylegesen is Ausztriához tartozott! Statisztikát is közöl a lakosság arányának megváltozásáról, annak érzékeltetésére, hogy mi vár a helyi németségre, ha Magyarországon marad: 1850-ben 3%, 1910-ben pedig 44,3% volt a magyarok részaránya. Mind-ez szerinte a magyar oktatás, „rábészélés” és család eredménye. Egyetemet is ígértek Sopronnak. A bukovinai Czernowitzból (Csernyivci) elmenekült, kis német egyetem települne a lap értesülései szerint Sopronba. A *Soproni Hírlap*

és az *Oedenburger Zeitung* ezzel szemben a selmeci főiskola méltó elhelyezése miatt aggódik. A *Der freie Burgenländer* szemfényvesztésnek tartja Klebelsberg és Thurner indítványát, hogy a népszavazás után Magyarország ügyeljen jobban a kisebbségi jogokra. Az *Oedenburger Zeitung* viszont úgy tudja, Bethlen miniszterelnök kedvező választ adott a nála járó soproni delegációnak, amely főleg az anyanyelvi oktatás fejlesztésében és a helyi bor piacra juttatásában kérte a kormány segítségét.

A *Christliches Oedenburger Tagblatt* is részletesen beszámol a küldöttség fogadtatásáról, majd pár nap múlva megerősíti, hogy az állam német tannyelvű borászati szakiskolát nyit Sopronban. Az oktatásügy helyzetét alapjaiban is másként látja a lap. A jelenlegi iskolák bizonyára elköltöznének, sőt a honvéd főreáliskola már át is települt Szombathelyre, a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémiának pedig van „tapasztalata” ilyen ügyekben. De ez a sors vár az evangélikus líceumra és főiskolára, az állami főreálra és a többire is. A czernowitzi egyetem ideköltözése pedig Bécs közelségében értelmetlen és ezért hihetetlen is. Az iskolák eltűnésének természetesen gazdasági következményei is lesznek, hiszen a diákok és szüleik jelentős piacot jelentettek a soproni kereskedelemnek.²⁸⁽⁴⁶⁾

Az agitációnak különös válfaja volt az egyes vallási közösségek megnyeréséért folytatott harc. Mivel a keresztény egyházak inkább magyarbarát hírből álltak, esetükben a *Der freie Burgenländer* csak a magyarok által terjesztett rémhírek megcáfolására szorítkozott. Az evangélikusok között ugyanis elterjedt, hogy a katolikus Ausztriában át kell térniük. A katolikusok viszont úgy hallották, hogy miután Ausztria csatlakozott Németországhoz, az ottani protestáns többség fogja őket áttérésre kényszeríteni. A zsidókat viszont osztrákbarátoknak tartották, ezért hangsúlyozták, hogy Magyarországon ezután is ki lennének szolgáltatva a banditák antiszemizmusának, míg Ausztria biztosságot ígér. Ennek és a *Der freie Burgenländer* jogérzékének némileg ellentmond, hogy miután a lap megtudta, hogy Edmund Schiff, a soproni ortodox hitközség elöljárója ¹³⁶magyarbarát, követelte, vonják be wienert neustadt-i borkereskedői iparendélyét. Ellentmond a zsidók osztrákbarátságának a *Sopronvármegye* két novemberi cikke, melyekben az izraeliták országos elnökségének felhívásáról, illetve egy soproni nagygyűlésről számol be. Mindkettő a Magyarország iránti hűségre szólította fel a soproni híveket, hisz bízni kell a haza liberális szellemében, Ausztriában pedig szerintük mindig is volt antiszemizmus. Meglehetősen ellentmondásos a *Christliches Oedenburger Tagblatt* viselkedése ebben a kérdésben. Gúnyosan mutat rá a *Der freie Burgenländer* következetlenségére, arra, hogy Ausztria számára szeretné megnyerni a zsidókat, miközben vezetőiket (Schiff elöljáró mellett pl. Spiegel kereskedelmi kamarai elnököt) szidalmazza. Hangsúlyozza azt is, hogy a *Der freie Burgenländer*-t valójában az eredendően antiszemita nagynémetek alapították. Ugyanakkor riasztólag hathatott a soproni zsidókra, hogy a *Christliches Oedenburger Tagblatt* reklámja úgy szólt: „Keresztény házba keresztény újság való!”, illetve még egyértelműbben „Keresztény házba ne járjon zsidó újság!”.²⁹⁽⁴⁷⁾

A hivatalos közleményekbe is lehetett propagandát rejteni. A *Der freie Burgenländer* rengetegszer leírja a népszavazás pontos menetét, a legapróbb tennivalóig bezárólag. Pl. így: miután az ember belépett a szavazófülkébe, „ott el kell tépnie a kék cédulát”! Ez jelentette azt, hogy az illető Ausztriára szavaz! A *Sopronvármegye* némileg tisztességesebben járt el. Ugyan vastagon, illetve dőlten szedte, hogy a sárga cédulát kell eltépni, de legalább odaírta, hogy annak, „aki Magyarországra szavaz”. A *Soproni Hírlap* azt a megoldást választja, hogy előbb leírja a szavazás hivatalos menetét pártatlanul, majd a következő cikkben azt, hogyan kell Magyarországra adni a voksunkat. Ugyanígy jár el, bár egy cikken belül a *Christliches Oedenburger Tagblatt* is.³⁰⁽⁴⁸⁾

Folyt egy sajátos sajtóháború a *Der freie Burgenländer* és az általa magyar propagandaszervnek tartott *Christliches Oedenburger Tagblatt* között. A *Der freie Burgenländer* felháborodottan utasította vissza a

Christliches Oedenburger Tagblatt rémhíreit, melyek szerint Ausztriában erőszak uralkodik, illetve hogy a magyar koronát egy az egyhez akarnák osztrákra váltani, jöllehet a pillanatnyi árfolyam 1:6. Több leleplező cikket közölt a *Christliches Oedenburger Tagblatt* főszerkesztőjéről, Alois Krischről. Életútja valóban különös, hiszen eredetileg egy nagynémet újságnál dolgozott (*Ostdeutsche Rundschau*), ült börtönben csalásért, hűtlen kezelésért, de a háború alatt még kémkedés vádja miatt is letartóztatták. Krisch válaszában felháborodottan utasítja vissza, hogy a kormány embere lenne. A háború alatti letartóztatását hivatali túlkapásnak tartja, sőt szerinte az ilyen esetek okozták a Monarchia felbomlását is. A vád állítása szerint az az abszurdum volt, hogy cikkeivel Oroszországot háborúra uszította, és ezzel végső soron hazájának ártott volna. Három év után tárgyalás nélkül szabadon **137**bocsátották. Visszautasítja a „nagynémetség” vádját is. Mindig is a németek jogaiért harcolt, de Magyarországon belül. Ezért állt szemben a „zsidóliberális” kormánnyal.³¹⁽⁴⁹⁾ Még ha a védekezés minden pontja igaz is (bár több kérdésre nem ad választ), Krisch joggal nevezhető legalábbis kétes személyiségnek.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész / 7. Nyelvek és érvek

7. Nyelvek és érvek

Természetesen a helyi lakosságot máshogy és jobban érintették az 1919–21-es események, mint a két ország közvéleményét. Nem következik azonban ebből, hogy jobban értesültek volna az eseményekről. Meglepő módon egyik soproni újság sem rendelkezett helyszíni tudósítókkal, interjúkat alig készítettek, első kézből származó információnak néhány szemtanú beszámolója nevezhető csupán. A nagymértékű hírérséget ezért néha úgy igyekeznek csillapítani, hogy roppant kétes értesüléseket közölnek. Gyakran vettek át ezenkívül híreket az országos lapokból, ami persze azt is jelenti, hogy a közölt hír sokszor a legkevésbé sem volt friss. Bár a népszavazás és előzményei mindegyikben a vezető hírek közé tartoztak, természetesen nem csak ebből álltak az újságok. Néha egészen meglepő „békebeli” cikkeket találhatunk lapjaikon, még decemberben is. A vizsgált négy soproni újság közül kettő magyar, kettő pedig német nyelvű. Az eddigiek alapján már az egyes lapok értékelése előtt leszögezhetjük, hogy a nyelv, illetve az átcsatolás és a népszavazás kérdésében megfogalmazott politikai vélemény között nincs egyértelmű összefüggés. Pontosabban: a magyar lapok Magyarország pártján álltak, de a németek nem húztak Ausztriához. Mindez természetesen nem vonatkozik a *Der freie Burgenländer*-re.

A *Sopronvármegye* volt talán a legszélesebb látókörű és legjobban informált helyi lap. Igen keveset cenzúrázták, mert nem folytatott propagandát. Igaz azonban, hogy többször is reagált a szerinte hamis osztrák állításokra, így nagyon is egyértelműen kifejhette álláspontját. Egyértelműen Magyarország mellett foglalt állást, és ezt várta Sopron lakosságától is. A népszavazás eredménye így számára végül enyhe csalódást okozott. Politikai beállítottsága jobboldali, de ennél közelebből nehezen meghatározható, hiszen mind a keresztény irányzatokkal, mind a hagyományos konzervatívizmussal, mind az újabb, „turáni” eszmékkel rokonszenvezett, egyértelmű elkötelezettség nélkül.

A *Soproni Hírlap* jóval gyengébb színvonalú lap volt, mint a *Sopronvármegye*. Szintén alig cenzúrázták, és propagandát sem folytatott. Még ellenpropagandát sem indított, azaz nem foglalkozott az osztrák sajtóval. Egyértelműen magyarbarát a népszavazás kérdésében, sőt kifejezetten a magyarokhoz szól. Mintha valamiféle munkamegosztás működött volna – érthető módon – a soproni lapok között, így a *Soproni Hírlap* nem érezte feladatának a német nyelvű lakosság győzködését, amely nyilván nem is olvasta ezt az újságot. Nem nevezném pártlapnak, de leginkább a keresztényszociális irányzathoz állt közel. Talán

nem véletlen az sem, hogy Sopron nemzetgyűlési képviselője, gróf Klebelsberg Kunó is keresztényszociális programmal szerzett mandátumot.

138Az *Oedenburger Zeitung*-ot jóval többet cenzúrázták. Ez azért is különös, mert még kevesebb propagandát folytatott, mint magyar nyelvű laptársai. Aktív érdeklődést mutatott a német nemzeti ügyek iránt, így pl. részletesen beszámolt a karintiai és a felső-sziléziai népszavazásról. Bár véleményt csak nagyon óvatosan formált, valószínűleg olvasóival együtt osztrák, illetve német győzelmet remélt. Itt azonban mindkét esetben egybeesett a nemzeti szimpátia a történelmi joggal, és győzött is. Német, sőt kisebbségi német érülete nem jelentett viszont egyértelmű osztrák elkötelezettséget. Ezért elkerülte a nyílt állásfoglalást, és legtöbbször a nyugalom megőrzésére és a felelősség átérésére szólított fel. A trianoni Magyarországon azonban már a semlegesség is sokszor nemzetellenes magatartásnak tűnt. Talán ezért cenzúrázta sokkal szigorúbban a magyar hatóság ezt a német nyelvű újságot.

A *Christliches Oedenburger Tagblatt* volt a leggyengébb színvonalú és legtájékozatlanabb soproni újság. Nyíltan antiszemita, már a hírdetéseiben is (bár meg kell jegyeznünk, hogy a kor hangulatának megfelelően a *Soproni Hírlap* és a *Sopronvármegye* is az volt bizonyos mértékig). Nyílt propagandatevékenysége miatt a legtöbbet cenzúrázott helyi lap, amit teljesen légből kapott állításainak köszönhetett. Politikailag is ez az újság volt a legelkötelezettebb, már az alapítás körülményei is erre utalnak. A keresztény-szociális értékrendet akarta megjeleníteni, a hagyományos liberális-konzervatív *Oedenburger Zeitung*-gal szemben, sajnálatosan alacsony színvonalon.

A *Der freie Burgenländer* tulajdonképpen más megítélés alá esik. Csak külsőségeiben újság, valójában propagandaszerv. Igaz azonban, hogy ebben a minőségében hasznos információkat is közölt a népszavazás körülményeit illetően. Értelemszerűen hiányoznak azonban belőle az újságokra oly jellemző egyéb hírek, a tágabb belpolitika, a világ történései, a törvényszéki tudósítások, a helyi események és a hírdetések. Fontos kiemelni, hogy meg sem kísérelt a magyar nyelvű agitációt, a népszavazáson csak a német nyelvű többségre számított. Ezzel szemben magyar oldalon ugyan nem alakult hivatalos propagandaszerv, a meglévő sajtótermékeken keresztül és közvetlenül is igyekeztek megszólítani a németajkúakat. Az eredmény végső soron ugyanaz, a magyar nyelvű lakosság szavazataiban egyik tábor sem kételkedett. A *Der freie Burgenländer* hatékonyságának további gátja a nagynémet szellemiségben keresendő. Mivel a nagynémetek nem ismerték el az önálló osztrák nemzet létét, a Németországhoz való mielőbbi csatlakozást sürgették, (amit persze a súlyos gazdasági helyzet is indokoltá tett volna). Miképp egyeztethető ez össze az Ausztria melletti kiállásra való buzdítással? Láthatólag nehezen. Burgenlandot az osztrák hadsereg végleges bevonulása után versben üdvözli a *Der freie Burgenländer*. Az új tartományt ifjú leányhoz hasonlítja, aki az elvesztett gyermekek helyett született. Nem csak a Monarchiától Csehszlovákiához csatolt Szudéta-vidéket volt hivatott pótolni, hanem a Németországtól elvett Sziléziát és a Mosel környékét is!³²⁽⁵⁰⁾ Kissé hiteltelenné tette az agitációt Ausztria mellett az, hogy annak képviselői tulajdonképpen az ország megszűnését kívánták.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében II. rész / 8. Zárógondolatok

1398. Zárógondolatok

A korabeli újságok tudósításainak bemutatásával azt vizsgáltuk, milyen nézőpontbeli különbségek lehettek a közvéleményben, mit és vajon miért írtak meg az egyes lapok máshogy. Befejezőként tekintünk át

röviden, mennyiben tarthatóak a sajtó állításai a történeti kutatások fényében.

A népszavazáshoz vezető út megítélése ma már nagyjából egységes. Számtalan elemzés született a Párizs környéki békék létrejöttének körülményeiről és okairól, így elmondható, hogy a vesztes országok (így mind Magyarország, mind Ausztria) által hangoztatott nemzeti önrendelkezés csupán másodlagos szerepet játszott a stratégiai és gazdasági megfontolásokhoz képest. A sajtó tanúsága az, hogy a kortárs közvélemény ezt nem akarta és nem volt képes tudomásul venni. Az osztrák–magyar határkérdés is csak gyakorlati, és nem elvi szempontból különbözött a többitől. Ausztria sem rendelkezett számottevő hadsereggel, így a kérdéses terület végig magyar kézben maradt, ráadásul két vesztes ország esetében az antantnak nem volt egyértelmű elkötelezettsége. Ezért próbálkozhatott meg Magyarország itt (és csak itt) a határrevízióval. Az óriási arányú, és sem etnikai, sem gazdasági alapon nem indokolható terület- és népességvesztés miatt az összeütközés úgyszólván elkerülhetetlen volt, hiszen Magyarország egyedül itt tarthatott meg területet, Ausztria pedig egyedül itt szerezhetett. Az akkor már több évszázados együttélés miatt azonban ez a szükségszerűség a sajtóban egyáltalán nem jelent meg. Ausztria bízott az antant határozottságában, Magyar-ország pedig utólagos belátásában. Éppen ezért tulajdonképpen jogos Ausztria tiltakozása, hiszen Magyarország valóban nem csak eltúrte, hanem elő is segítette a Saint-Germain-i és trianoni békeszerződések megszegését. A nyugat-magyarországi felkelés nem spontán, helyi akció volt, hanem a magyar kormány – nemzeti szempontból – ügyes politikájának a része. Ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról, hogy Karintiában Ausztria is támogatta a bevonuló szerb csapatok elleni harcot. A velencei jegyzőkönyv az egyetlen reális kompromisszumot jelentette, nem véletlen, hogy a Sopron környéki népszavazás ötlete a sajtóban már a tárgyalásoknál jóval hamarabb megjelent. Természetesen az adott pillanatban mindkét fél elégedetlen maradt, de ez nem hasonlítható a többi határszakaszon elszenvedett sokkal fájóbb veszteségekhez. Kérdés azonban, hogy a népszavazásnak volt-e valódi tétje, vagy csupán a terület nyílt átadását, a megegyezés nyers üzleti jellegét volt hivatott elkendőzni. Úgy tűnik, hogy mind az antant, mind a későbbi történetírás ez utóbbi állásponton van.

Bonyolultabb tehát magának a népszavazásnak a megítélése, amelyhez ráadásul sok helyi legenda kötődik. Ezek jó része szabálytalanságokról, sőt csalásokról szól, amelyeket az osztrák közvélemény felháborodottan emlegetett, míg a magyar cinkos kárörömmel nyugtázott, de nem cáfolt. A helyi sajtó természetesen kimerítően foglalkozott ezzel a kérdéssel. Kideríthető-e az igazság? Ha a népszavazás eredményét mindenki „borítékolta”, az egyet jelent-e a csalással, vagy tényleg a lakosság véleményét ismerhettük meg, függetlenül a diplomáciai manőverektől? Vizsgáljuk meg az osztrák érveket, és az esetleg adható válaszokat.

140Az osztrák sajtóban – főleg utólag – gyakori a népszavazási terület kijelölésének kritikája. Eszerint Sopron Burgenland fővárosa, ezért nem lett volna szabad abból kiszakítani. Burgenland azonban azelőtt sosem létezett, és sem gazdasági, sem etnográfiai szempontból nem mutatható ki a vidék szoros egysége. A lakosság családi, üzleti, politikai kapcsolatrendszere a magyar megerendszernek megfelelően kelet-nyugati irányú volt. Nem véletlen, hogy Ausztriában előtte és utána is felmerült, hogy szükségtelen az önálló tartományra szervezés, helyette inkább Alsó-Ausztriához és Stájerországhoz kellene csatolni a szerzeményeket.³³⁽⁵¹⁾ Hasonlóan kétélű érv a gazdasági helyzetre való hivatkozás, ami a propagandakampányban is nagy szerepet kapott. Sopron határvárosként elsorvad, míg tartományi székhelyként kivirágzik, illetve a vidék és a város gazdaságilag egymásra utalt. Ezek az állítások vitathatatlanok (bár Sopron már a 19. században elveszítette gazdasági jelentőségét, de valójában kedvezőtlen fekvése miatt). Ugyanakkor semmi közük a határokhöz, hanem pusztán a feléledő protekcionista gazdaságpolitikához. A kereskedelmet az utódállamok vámháborúja akadályozta.

Az osztrák sajtó szerint azonban Magyarország még a velencei megálapodást sem tartotta be. A magyar katonaság ugyanis csak december 12-én hagyta el a várost (két nappal előtte érkeztek meg Felső-Sziléziából az antant katonái), így nem tartották be a nyolc napos pacifikálási határidőt. A velencei jegyzőkönyv viszont Burgenland átadásától számított nyolc napon belüli népszavazást ír elő! A magyar felkelők november 6-án hagyták el a területet, amit Ausztria majdnem egy hónap alatt volt csak képes megszállni. December 3-án hivatalosan is átvette új tartományát, tehát a népszavazás így is december 11-ről 14-re csúszott. Időhiányra így nem lehet joggal panaszkodni. Az azonban tényleg a velencei jegyzőkönyv hiányossága, hogy nem szabályozta a népszavazás katonai ellenőrzését, így alkalmat adott a huzavonára és az antant csapatok csak viszonylag későn érkeztek meg. Ugyanakkor maga a népszavazás már ellenőrzés alatt, szabályosan zajlott.

Végül a legfontosabb osztrák állítás: csalás történt! A magyar hatóságok által összeállított szavazási listák hamisak voltak és az osztrák biztosoknak nem volt elég idejük átnézni és kijavítani őket. Ezért (is) kért Ausztria halasztást, amelynek a megtagadása azt mutatja, hogy a Tábournoki Bizottság összejátszott a magyarokkal. A párizsi Nagykövetek Tanácsa valóban engedélyezte a halasztást, amivel Ferrario tábornok nem élt. Ennek okát azonban inkább abban kereshetjük, hogy ekkorra már nagyon elhúzódott a bizonytalan állapot és Ausztria eddig érvényesülő halogató taktikájának végére kívántak pontot tenni. Másrészt ellentmond az osztrák állításnak a *Der freie Burgenländer* december 15-i cikke, amelyben a nyolc soproni választókerület közül hatról közli a benne található hibákat.³⁴⁽⁵²⁾ Bár önmagában az elhunytak, illetve elköltözöttek nevének szereplése, vagy az, hogy valakit többször is felvettek a listára, még nem csalás, valóban kitűnő alkalmat biztosít arra, hogy e neveken idegenek szavazzanak. Szemtanúk állítják, hogy ilyen csalás mindkét oldal javára történt.³⁵⁽⁵³⁾ Ezzel magyarázni azonban a több mint hétezer szavazatkülönbséget a legkevésbé sem meggyőző. Ráadásul a falvak többsége Ausztriát választotta, ¹⁴¹és nem világos, hogy miért pont itt ne működött volna a magyar hatalmi gépezet megfélemlítő és szavazathamisító ereje.

Magyarázható-e, és ha igen, mivel a népszavazás kimenetele? Az 1910-es népszámlálás szerint a népszavazási terület lakosságának csupán 36%-a volt magyar, míg 56%-a német, a többi pedig jórészt horvát. A nemzeti identitás azonban nehezen meghatározható, sok esetben nem is egyértelmű jellemző (pl. elképzelhető többszörös kötődés is). A népszavazás döntési kényszer volt, ahol ezt a bonyolult, jórészt érzelmi viszonyt kellett szavazattá alakítani. Az életben sem a személyes (család, barátság), sem a társadalmi kapcsolatknál (üzlet, karrier, tanulás és hasonló) nem kizárólagos szempont a nemzetiségi hovatartozás. Az előbbieknél még a 20. század elején is a legfontosabb szempont a vallás, az utóbbiaknál pedig semmilyen elsődlegesség nem állapítható meg. Sőt nemzeti törésvonal gyakran családon belül is húzódnak, és nem csak a házastársak, hanem adott esetben a szülők és gyermekek között is.

Megvizsgálendő továbbá maga a nemzetfogalom, amellyel azonosulhat a választásra kényszerített polgár. Magyarországon ez kettős volt. Élt még a régi nemzettudat, az ún. politikai nemzet fogalma, amely a nemzetiségeket is magában foglalta kultúrájuk érintetlenül hagyásával. Ez éppúgy vonzotta a nem magyarokat, mint ahogy taszította az újabb, „turáni” ideológia, amely már etnikai nemzetben, vagy a korabeli szóhasználatot idézve, „fajban” gondolkodott. Ausztriában ezzel szemben a hiány figyelhető meg. Osztrák nemzettudatról nem beszélhetünk, ekkor még az ország hivatalos neve is Németausztria volt. A német nemzettudat azonban ekkor ellentétben állt az államisággal. Nem véletlen, hogy míg a magyar jobboldal egységes volt nemzeti kérdésekben, addig Ausztriában a keresztényszociálisok az állam, a nagynémetek viszont a nemzet mellett foglaltak állást. Természetesen Nyugat-Magyarországon is volt német nemzeti mozgalom, de Sopronban lassú asszimilációs folyamat ment végbe (és a népszavazás a

lakossági arányok miatt végső soron a városban dönt el). A lakosság többsége számára a német volt még a család és az üzlet nyelve, de a követendő példát jelentő értelmiség és vezető réteg már elmagyarosodott (lásd a polgármestert, Dr. Sopronyi-Thurner Mihályt, aki előnevét éppen a népszavazás után kapta a várostól). A nemzetközi összehasonlítás is azt mutatja, hogy a karintiai, felső-sziléziai és kelet-poroszországi népszavazásokon a többségi városi lakosság a régi hazát választotta, ahová a gazdasági és kulturális szálak mellett nemzeti identitása is kötötte, míg a vidéki lakosság, amelynél mindezek sokkal kevésbé voltak meghatározóak, inkább anyanyelve szerint szavazott. A nemzetiségi statisztika önmagában sehol sem volt meghatározó.³⁶⁽⁵⁴⁾

A soproni népszavazást Magyarország nyerte meg. A hovatartozás kérdése azonban a II. világháborúig még többször felbukkant. Tragikus módon „oldotta meg” a problémát a német népcsoport kitelepítése. Nem állíthatjuk, hogy nem volt jogos a határ megváltoztatására irányuló osztrák igény, de nyilvánvaló, hogy nem vezetett igazságos rendezéshez. Természetesen így lett volna ez, bárhol is húzzák meg a határt. Mégsem ¹⁴²az következik ebből, hogy a határok megváltoztatása eleve helytelen elképzelés, hanem az, hogy határhúzással nem lehet semmit sem megoldani, amíg azokat a felek elválasztó falként kezelik, amelyeken belül azt tesznek, amit akarnak.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19.

Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. / Bevezetés

Bevezetés¹⁽⁵⁵⁾

Magyarország két világháború közt eltelt közel negyedszázadát a történetírás Horthy-korszak néven ismeri. A Horthy Miklós kormányzó megválasztásától (1920. március 1.) lemondásáig (1944. október 15.) tartó időszak, a magyar történelem sokat vitatott korszaka. Horthy neve hallatára a történelem ismerői általában hasonló módon reagálnak: „Igen, a flotta nélküli tengernagy a király nélküli királyságban” – hangzik az automatikus válasz.²⁽⁵⁶⁾ A Thomas Sakmyster amerikai történész által idézett mondat valószínűleg a történelem iránt érdeklődő külföldiek sztereotípiáit takarja. A magyar közvélemény számára Horthy, ambivalens történelmi megítélése ellenére, sokkal többet és mást jelent és jelentett. Az első világháború után kialakult közjogi és politikai helyzetet a kortársak ideiglenes megoldásnak tartották, amely azonban nem néhány hónapig, hanem csaknem egy negyedszázadig tartott. Horthy Miklós személye így módon az egész két világháború közötti és a második világháború alatti időszak szimbólumává vált.³⁽⁵⁷⁾

Magyarország bármely területén élményszámba ment, és ünnepi hangulatot varázsolt az állam elsőszámú közjogi méltóságának feltűnése, látogatása. Horthy Miklós 1921. június 4-i kaposvári látogatása kapcsán például az *Új Somogy* újságírója patetikus hangon, szinte elszoruló szívvel üdvözölte a kormányzói

látogatást:

„Horthy Kormányzó Kaposváron.

Hetekkel ezelőtt, mint lázas örömhír járta be a várost Horthy őfőméltóságának, Magyarország kormányzójának, a magyarok Nagyurának megérkezése. Örömhír dobogtatta meg a város szívét, ünnepi tudat az agyban, [143](#)ünnepi magasztos fenkölt érzés a szívben. – Hisz valóban nagy ünnepre kellett felkészülnie Somogy megye lakosságának és főként Kaposvár városának, Horthy Miklós lépett rá a dús somogyi földre, Koppányok ivadékainak drága útjaira, Horthy Miklós érkezett meg közénk, egyetlen Nagyurunk, vezetőnk, büszkeségünk, hitünk reménységünk imádott lovagja.

Ünnep! Feledhetetlen nagy, misztikus vecsernye, évezredes történelmünk gyönyörűségéhez egy csepp új mozaik, drága gyémántból! Köszönti őt egy végvár népe s bár nem hagyja el ajkát szó, de ünnepélyes némaságában hódoló hymnus akkordjai szállnak el, felé – s imára kulcsolt kezek jelképezik a vágyat, hogy Isten adjon erőt, kitartást Magyarország dicső Nagyurának.”[4\(58\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. / Horthy Miklós és Sopron

Horthy Miklós és Sopron

Ha Somogy megyét és Kaposvár városát a végvár jelzővel illette a fenti írás szerzője, nyugodtan mondhatjuk ezt Sopron megyére és Sopron törvényhatósági jogú városra is. A hosszú időre visszanyúló történelmi hagyományokkal rendelkező megye a Trianoni békediktátum során hatalmas területi és népességvesztést szenvedett. Az 1921. december 14-16-i sikeres soproni népszavazás tovább növelte a megye és a város iránti országos tiszteletet. A *civitas fidelissima* eszmekör egy újabb lökést adott a történelmi Sopron városának különlegessé válásához.

Horthy kötődése Sopronhoz nemcsak a népszavazáshoz fűződött. A kormányzó kisdíakként 1878 és 1882 között a soproni Lähne-féle német nyelvű magániskolában töltötte gimnáziumi éveinek első négy évét.[5\(59\)](#) Tanulmányait elégséges rendűen végezte, ami elég rossz bizonyítvány volt.[6\(60\)](#) Önéletírásában így ír erről: „Gimnáziumi éveimet Sopronban töltöttem, olyan intézetben, ahol németül oktattak. Szüleim úgy akarták, hogy a német nyelvben tökéletesítsem magam”[7\(61\)](#). A kormányzó diákévei óta sok idő telt el és, ahogy Rábel László, a Soproni Hírlap főszerkesztője írta: „Az akkori német város magyarrá lett. A kisdíák pedig a magyar állam fejévé és a nemzeti öncélúságunk megtestesítőjévé, szebb jövőnk zálogává vált.”[8\(62\)](#) Sopron városának történelmi hagyományai, a sikeres népszavazás és Horthy személyes kötődése is szerepet játszott abban, hogy a kormányzó többször tisztelte meg jelenlétével a várost.

Horthy kormányzó „közjogi méltóságának magaslatán sem feledte el Sopront”. Rábel László írásában a Soproni Hírlap hasábjain az 1930. évi kormányzói látogatást megelőző ittlétek fennkölt összegzését adta. „Mikor hadseregünk fővezérségét átvette, egyik első útja hozzánk vezetett. Akkor kapott szárnyra a hír, hogy Sopront a nemzetközi pribékek Ausztriának vetik oda zsákmányul.” Az első látogatásra tehát valószínűleg 1919 során került sor, Rábel leírásába a békekötés óta eltelt tíz év nyoma is erősen besűrődik. A kormányzó második látogatása 1922. december 14-re, a népszavazás egyéves

évfordulójának ünnepére datálható. „A lelkesedés akkori hevét ki tudná megmérni? Csak azt éreztük, hogy örökre adósaivá váltunk Horthy Miklósnak, amiért a csüggedés óráiban felemelte fejünket”. A harmadik látogatásra 1928-ig kellett várni a megye és a város polgárainak. Ekkor „a vármegye közönsége zászlót ajándékozott huszár ezredüinknek, [a kormányzó] e zászló felszentelésére jött el és ezt az alkalmat felhasználta arra is, hogy vitézeinek jelképesen átadta a nekik jutott telkeket.” Horthy a két világháború közti Magyarországon nemcsak az állam első embere, hanem egy olyan emblemikus figurája volt, aki a lakosság széles tömegei számára az ország felemelkedésének garanciája, a nemzet továbbélésébe és gyarapodásába vetett hit megtestesítője volt. Személyét a korabeli beszámolók, újságcikkek heroikus jelzőkkel illették. „Hódolattal köszöntjük hazánk kormányzóját, a nagy Hunyadi János és Kossuth Lajos utódát. Amint ők rányomták egyéniségük bélyegét korukra, úgy nevezik el valamikor a mi jelenünket Horthy Miklós korszakának. És legendák szólnak majd róla, hogyan vezette be nemzetét az anyagi és erkölcsi leromlás kietlen pusztaságából az ígéret földére.”⁹⁽⁶³⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. / Az Evangélikus Teológia és az 1930. év

Az Evangélikus Teológia és az 1930. év

A kormányzó újabb látogatásával kapcsolatban az első hírek 1930 október elején láttak napvilágot. A Soproni Hírlap tudósításából kiderül, hogy „a Pécsi Egyetem kötelékébe tartozó soproni evangélikus teológiai fakultás új épületének felavatása alkalmából jön Sopronba Horthy Miklós”.¹⁰⁽⁶⁴⁾ Pontos időpontot nem közölt a tudósítás.

A soproni evangélikus teológiai fakultás létrejöttében a történelmi keretek megváltozása is szerepet játszott. Az 1912. évi XXXVI. tc. elrendelte a debreceni és a pozsonyi egyetemek felállítását. 1918-ra a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen három: orvosi, jogi és bölcséleti kar működött.¹¹⁽⁶⁵⁾ Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után külföldre került magyar egyetemeket Magyarországra költöztették. A magyar törvényhozás az 1921. évi XXV. tc-ben kimondta, hogy a Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet Pécsen, a Kolozsvárit pedig Szegeden helyezi el. Az Erzsébet Tudományegyetem 1919 és 1923 között, Pécs szerb megszállása és a költözési munkálatok elhúzódása miatt Budapesten működött. A pécsi első tanévet 1923. október 14-én nyitotta meg Klebelsberg Kunó kultuszminiszter. Az egyetem a három korábbi karon kívül egy új karral, a hittudományi karral bővült. Az új kar Sopronban működött, mint a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem egyik fakultása. Az evangélikus hittudományi kar megnyitására 1923. november 23-án került sor, a fakultás az evangélikus líceum épületében kapott helyet. A hittudományi kar Sopronba kerülését a következő okkal magyarázták: „E városban olyan hagyományai vannak az evangélikus lelkészképzésnek, nem látszott célszerűnek megsemmisíteni”. Az idézet a Pécsi Tudományegyetem által kiadott korabeli almanachból származik.¹²⁽⁶⁶⁾ A hittudományi kar dékánjai 1923 és 1932 között Stráner Vilmos (1923–26), Dr. Pröhle Károly (1926–28), Dr. Kiss Jenő (1928–30), Dr. Deák János (1930–31), Dr. br. Podmaniczky Pál (1931–1932) voltak.

¹⁴⁵Az 1930. év két szempontból is évfordulós évnek tekinthető. Horthy Miklós kormányzóvá választásának tíz éves jubileumáról országsszerte tartottak megemlékezéseket, hálaadásokat. A belügyminisztérium rendelkezésének megfelelően március 1-jén 10 órakor harangzúgással emlékeztek meg a kormányzói jubileumról. A megyei törvényhatósági bizottságoknak pedig 11 órai kezdettel ünnepélyes rendkívüli közgyűlést kellett tartani, amelyen a helyi a elit képviselői méltatták a kormányzó érdemeit.¹³⁽⁶⁷⁾

Az ágostai hitvallás is ez évben ünnepelte 400 éves jubileumát. 1530. június 25-én olvasta fel Philipp Melancthon a *Confessio Augustana*-t, amely a lutheránus tanításokat foglalta össze. Ezt a jubileumot is ünnepelte a nagyszámú evangélikus lakossággal rendelkező Sopron városa. A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület ez alkalomból október 17-én jubileumi közgyűlést szervezett. Hanzmann Károly evangélikus lelkész krónikájában az evangélikus egyházközség Sopronban megrendezett tanácskozásáról részletes tudósítást ad. Az ország különböző pontjairól már október 15-én és 16-án is érkeztek vendégek, és a közgyűlést megelőző napokban bizottsági ülések zajlottak. Ez idő alatt Sopront az evangélikus közgyűlés „civitas evangelicissima” néven emlegette. Az október 5-én átadott, renovált evangélikus templom falán az ünnepi közgyűlés előtt Kis János emléktábláját leplezték le az egybegyűltek.¹⁴⁽⁶⁸⁾ Az evangélikus egyházközség által szervezett rendezvényekről mind a Soproni Hírlap, mind a Sopronvármegye több számon keresztül közölt írásokat. A kormányzói látogatás és az evangélikus teológiai fakultás új épületének felavatása jól illeszkedett az evangélikus egyházkerület rendezvényeihez, azoknak mintegy csúcspontját jelentette.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. / A kormányzói látogatás előkészítése

A kormányzói látogatás előkészítése

A Soproni Hírlap október 5-i számához képest a megye másik lapja, a Sopronvármegye, október 7-én már körülbelüli időpontot tudott közölni olvasóival, miszerint a kormányzói látogatás időpontja október második felében lesz.¹⁵⁽⁶⁹⁾

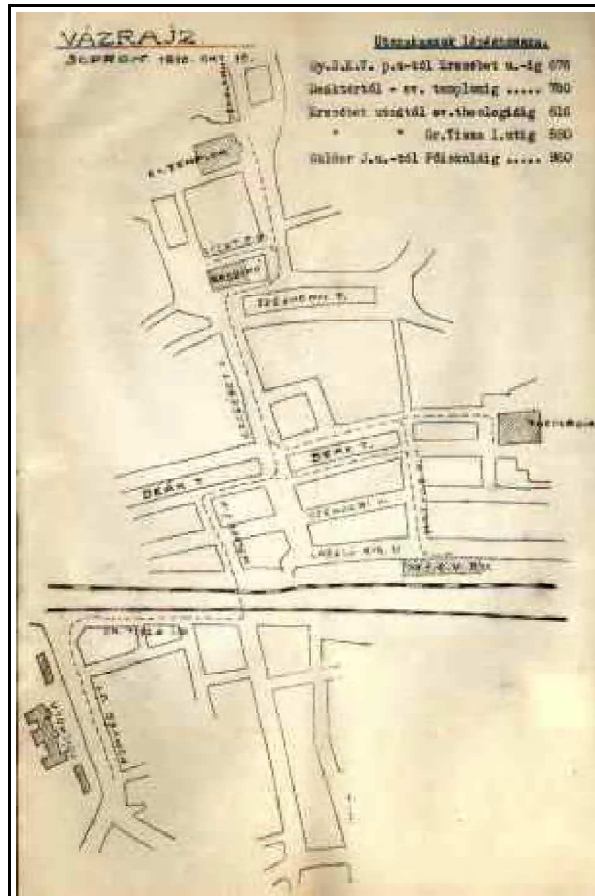
A kormányzói program első fele az Erzsébet Tudományegyetem hittudományi karához kapcsolódott. A kar 1930. október 8-án tartott rendes ülésén Deák János dékán jelentette, hogy az 1930. évi tanévnyitó ünnepség határidejéül az egyetemi tanáccsal egyetértőleg október 19-ét jelölték ki. Ekkorra a kar új épülete is elkészül és az avatási ünnepség is megtartható lesz, mondta a dékán, aki egyúttal azt is bejelentette, hogy a kormányzó őfőméltóságának személyes részvétele az ünnepségeken kilátásban van. Az ünnepség a tervek szerint három fő részből áll. Délelőtt kilenc órakor kezdődik az evangélikus templomban az ünnepi istentisztelet. Igét hirdet Kapi Béla püspök. A második fő rész már az evangélikus teológia új épületénél zajlik majd, amikor is Sándy Gyula műegyetemi tanár, az épület tervezője jelentést tesz az építkezés befejezéséről, s a kulcsot Bozóky Géza rektornak adja, aki engedélyt kér a kormányzótól az épület felavatására. A kormányzói engedélyezés után gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi ¹⁴⁶miniszter avatja fel az épületet. A harmadik részben folytatólagosan zajlik majd a tanévnyitó közgyűlés, amelyen Bozóky Géza rektor beszédét, Dr. Kiss Jenő prodekánnak az 1929/1930. tanévről szóló beszámolóját és Dr. Deák János dékán székfoglalóját hallgathatja a nagyközönség. A kar ülésén a megjelentek örömmel vették tudomásul a kormányzó látogatásának lehetőségét.¹⁶⁽⁷⁰⁾

A kormányzói látogatás és az ünnepségsorozat előkészítése természetesen nemcsak a hittudományi kar tanári karára maradt. Az esemény mind a megye, mind a város számára nagy megtiszteltetést jelentett, így a szervezés oroszlánrészét Simon Elemér, Sopron megye és Sopron törvényhatósági jogú város főispánja¹⁷⁽⁷¹⁾ és Thurner Mihály, Sopron város polgármestere¹⁸⁽⁷²⁾ végezte. A program véglegessé válásáról Magyarország Kormány-zójának Katonai Irodája október 10-én értesítette a szombathelyi M. Kir. 3. honvéd vegyesdandár parancsnokságot. Az esemény katonai vonatkozású ügyeit Shvoy István, a 3. honvéd vegyesdandár parancsnoka intézte, akinek segítségére volt vitéz Marschalkó Kornél vezérkari

ezredes gyalogsági parancsnok, Sopron város állomásparancsnoka is. A katonai hatóságoknak a polgári hatóságokkal és a rendőrséggel együtt-működve kellett az ünnepség zavartalan lebonyolítását megszervezniük.

A kapott program szerint a kormányzói látogatás újabb eseményekkel bővült.¹⁹⁽⁷³⁾ Horthy kormányzó október 19-én 0 óra 01 perckor indul Turán különvonatával a Nyugati pályaudvarról. A Bicske–Komárom–Győr–Csorna–Kapuvár útvonalon keresztül érkezik meg 8 óra 45 perckor a GYSEV vasúti pályaudvarra. A korábbi programnak megfelelően részt vesz az evangélikus templomnál az egyházi szertartáson, majd a hittudományi fakultás új épületének felavatásán és az egyetemi közgyűlésen. Ezt követi egy 50 perces szieszta, az állomáson várakozó Turán különvonatban. 13–14 óra között a Kaszinó nagytermében díszbédre kerül sor. A délutáni programba bekerült a Bányamérnöki és Erdőmérnöki főiskola megtekintése is, így hosszabbodott a kormányzói látogatás időtartama is. Az előzetes tervek szerint a kormányzó 15 óra 45 perckor hagyja el Sopront. Kelenföldre pedig a tervek szerint 20 óra 15 perckor érkezik.²⁰⁽⁷⁴⁾

A kormányzói látogatás és az eseménysorozat zavartalan lebonyolításához a polgári és katonai hatóságok együttműködésére volt szükség. A kormányzói látogatás nemcsak Sopron város forgalmát, hanem a Budapest–Sopron közötti vasúti forgalmat is érintette. A kormányzó különvonatának Győr–Sopron közötti vasúti útjával kapcsolatban a GYSEV üzletigazgatója, Dr. Holl Jenő, külön bizalmas rendeletet adott ki október 14-én.²¹⁽⁷⁵⁾ Ebben a Turán különvonat pontos menetrendje szerepelt, valamit kilenc ¹⁴⁷pontos utasítást adott az üzletigazgató a forgalmi és vontatási főosztálynak és valamennyi állomásnak. Az udvari vonat semmilyen körülmények között sem léphette át az óránkénti 60 km/h-s sebességet. A rendelet név szerint kijelölte az állomásokon pályafelügyelői munkával megbízott vasúti alkalmazottakat. A pályafelügyelőknak a felügyeletükre bízott vonalszakaszt be kellett járniuk és minden esetleges hiányt a kormányzói vonat érkezése előtt javítani kellett. A kormányzói különvonat tartózkodása felborította az állomás rendjét, így bizonyos vonatokat másik vágányról kellett indítani október 19-én.

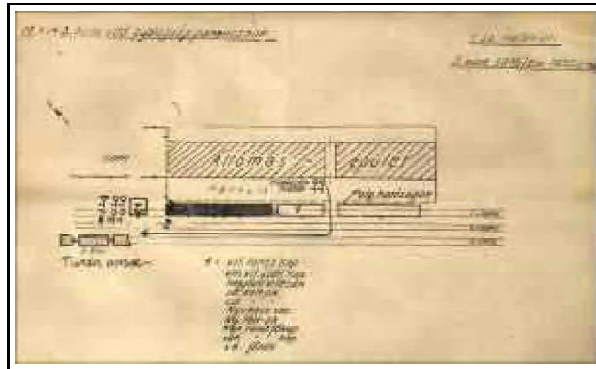

1. kép. A kormányzói látogatás útvonalának vázrajza.
(Forrás: SL. Főispáni iratok 618/1930.)

A megérkezéstől a távozásig a kormányzói látogatás zökkenőmentes lebonyolítása már a városi és megyei hatóságok, valamint a rendőrség és a katonai erők kooperációján múlt. Shvoy István altábornagy a katonai kabinetirodától kapott programot október 14-én küldte tovább a polgári hatóságoknak, Sopron vármegye fő- és alispánjának, Sopron város polgármesterének, valamint a szombathelyi rendőrkerület főkapitányának és Sopron város rendőrkapitányának.²²⁽⁷⁶⁾ A Sopronban állomásozó 5. honvéd gyalogezred parancsnoksága, valamint Marschalkó Kornél ezredes állomásparancsnok külön értesítés kapott. Shvoy az események helyszíni megbeszélésére október 15-én Sopronba érkezett.

A kormányzói látogatás útvonaláról vázrajz készült, amely a helyszínek közötti pontos távolságokat is rögzítette (1. kép). E szerint a GYSEV pályaudvartól az Evangélikus templomig, a Mátyás király utca, Deák tér északi oldal, Erzsébet utca, Széchenyi tér, Templom utca útvonalon haladt a menet. A Teológia épületéig ugyanez az út vezetett, csak a Deák tér északi oldalán végighaladva jutottak el a második helyszínre. A kormányzó csendes pihenőjét a vasúton várakozó Turán vonatban töltötte, ezért a Teológia épületétől a Mátyás király utcán át a GYSEV pályaudvarra hajtatott. A pihenő után a Kaszinóban tartott díszebédre az első útvonalon keresztül jutott el a kormányzói menet. A díszebéd után a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolához az Erzsébet utca, Deák tér déli oldala, Wälder utca (ma Batsányi utca), Tisza István utca (ma Alsólóvér utca), Honvéd út (ma Bajcsy-Zsilinszky utca) érintésével autóztak a vendégek.

Az elutazás előtt a GYSEV pályaudvarhoz az előbbi útvonalon keresztül, a Deák tér déli oldalán továbbhaladva, a Mátyás király utcán át vezetett az út.

2. kép. Helyszínrajz a kormányzó pályaudvari fogadtatásához
(Forrás: SL. Főispáni iratok 618/1930.)

149A 3. honvéd vegyesdandár parancsnoksága által készített vázlatrajzok nemcsak a kormányzói menet útvonalát rögzítették. Az egyes helyszínekhez külön mellékleteket készítettek, amelyek az eseményen szereplő polgári és katonai hatóságok felállítását ábrázolták, mintegy mini alkalmi helyszínrajz gyanánt. Külön helyszínrajz készült a kormányzó pályaudvari fogadtatására (2. kép), valamint búcsúztatására, az Evangélikus templom, valamint a Teológia épülete előtti felvonulásra.²³⁽⁷⁷⁾

A kormányzói látogatás során megjelent notabilitások szállítását a polgári hatóságoknak kellett megszervezni. A délelőtti programon a vármegye főnemesi családjainak fogatain szállították a vendégeket, délután autók álltak erre rendelkezésre. Mind a főispán, mind a polgármester levélben kérte a megyei nemes családokat a négy- illetve kétlovas hintók rendelkezésre bocsátására. Az előkészítés során a 9–15 fogatból illetve autóból álló menet kocsisorrendjét is rögzítették, ki hol foglalhatott helyet, milyen kíséretet kapott az adott jármű.²⁴⁽⁷⁸⁾ A vármegyei fogadó küldöttséget a főispán a városi és megyei előkelőségekből szervezte meg. A főispán feladata volt az is, hogy Vértesy Sándornak, a kormányzói kabinetiroda vezetőjének előzetesen megküldje a nap során elhangzásra kerülő beszédek szövegét. Ezeket a főispán az esemény előtt pár nappal meg is küldte.²⁵⁽⁷⁹⁾ A kormányzói menet a pályaudvartól a soproni katonaság, a vámőrség és a rendőrség sorfala előtt haladt el. A katonák sorfala mögött a soproni tanulóifjúság és az egyesületek képviselői képezték a második „védőfalat”. A kormányzói menet az 5. honvéd gyalogezred sorfala közt, valamint a 3. honvéd huszárezred csapataitól kísérve vonult végig Sopron utcáin. Az egyes helyszínek üdvözlő küldöttségeiben a megyei notabilitások mellett helyet kaptak még Sopron város vitézei, valamint az eseményeken szerepeltek a város leventéi is. Thurner Mihály polgármester a helyi lapok hasábjain felhívást intézett a város vitézeihez és leventéihez, kérte őket arra, hogy az ünnepeken feltétlen jelenjenek meg. A polgármesteri hivatal felhívással fordult a soproni háztulajdonosokhoz is, amelyben felkértek minden háztulajdonost, de különösképpen azokat, akiknek háza a kormányzói látogatás útvonalába beleesik, hogy házaikat lobogózzák fel, és nemzetiszínű szalagokkal díszítsék.²⁶⁽⁸⁰⁾ A polgármesteri hivatal feladata volt a Kaszinóban tartott díszbéd megszervezése is. Erre az alkalomra 106 jegyet adtak el egyenként 7 pengő áron. A kormányzói látogatás kapcsán a városnak rendkívüli költségekkel is számolni kellett. Sopron Város Törvényhatósági Bizottsága 1930. október 16-i kisgyűlésén határozta el, hogy az Evangélikus teológiai fakultás épületéhez vezető kiépítetlen útszakaszok közül azon részt, melyen az ünnepség lebonyolódik, rendbe hozatja. Ezekre a munkákra, valamint az ünnepséggel kapcsolatos fokozottabb utcatisztítási munkálatokra együttesen 4000 pengő, az egyéb költségekre pedig 2000 pengő hitel felvételét engedélyezte a

kisgyűlés.²⁷⁽⁸¹⁾ A hitel felvételére a beküldött részletes költségvetés ¹⁵⁰alapján a polgármesteri hivatal később belügyminiszteri engedélyt is nyert.²⁸⁽⁸²⁾ Nem csoda tehát, ha a Soproni Hírlap hasábjain egy rövid cikk jelent meg ezzel kapcsolatban „Bárcsak a mi utcánkon is végig menne” címmel. A cikk címe a kormányzó látogatásával függött össze, hiszen 1928-ban szintén sürgősen rendbe hozták az utcákat, amelyeket érintett a kormányzói látogatás, és így történt az Evangélikus Teológia épületének felavatásakor is. A cikk írója kissé szarkasztikusan jegyezte meg, hogy „*bárcsak a kormányzó úr többször ellátogatna városunkba, így gyorsabb ütemben épülnének ki útjaink és gyalogjáróink.*”²⁹⁽⁸³⁾

A polgári és katonai hatóságok szervező munkája mellett az eseménysorozat rendőrségi biztosítása is kivételes intézkedéseket követelt. Zakariás Antal városi rendőrkapitány október 16-án felhívást intézett Sopron háztulajdonosaihoz és házfelügyelőihez. A felhívásban megtiltották, hogy a kormányzói kocsi virágot, vagy bármiféle más tárgyat dobjanak a nézők. Felszólították a lakosokat házaik átvizsgálására, hogy csak teljesen megbízható személyek tartózkodhassanak ott. Végezetül a házak fellobogozására tért ki a rendőrparancsnoki felhívás. Ugyanezen a napon készült el az a rendőrségi beosztási táblázat, amely a kormányzói látogatás útvonalát érintette. A táblázatban feltüntették a biztosított területet, a biztosítást végző erők létszámadatait, valamint az adott útvonalszakaszért felelősséggel tartozó parancsnok személyét, továbbá a szolgálat felállításnak időpontját is. A tömegben civil detektívek is tevékenykedtek. Az október 16-án kiadott 214/1930. számú res-es (bizalmas) kapitánysági parancs szerint, már a kormányzói látogatást megelőző napokon razziákat tartottak a város utcáin, szállodáiban. A razziát október 18-án megismételték, a GYSEV pályaudvar környékét, a kormányzói látogatás napján reggel hétkor még egyszer lerazziázták. Az ünnepen a detektívek feladata volt, hogy a tömegben állandó mozgásban a közönség magatartását figyelemmel kísérjék. A Kaszinóban tartandó ebéd előtt az adott szakaszparancsnoknak az éttermet és a mellékhelyiségeket is át kellett vizsgálatni. Az étel- és italhordó személyzetet előzetesen alapos motozásnak vetették alá. Ugyancsak hasonló gonddal vizsgálták át az Evangélikus templom helyiségeit, valamint az Evangélikus teológia és a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola épületét és környékét.³⁰⁽⁸⁴⁾

A kormányzói látogatás végleges programját október 16-án bocsátotta ki a M. Kir. szombathelyi 3. honvéd vegyesdandár gyalogsági parancsnoka, Shvoy István. Az eseménysorozat minden apró részletének rögzítése és megbeszélése után már csak az időjárásnak kellett kegyesnek lennie a nézősereghez, amely egyre feszültebben várta a kormányzó megérkezését.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Polgár Tamás: A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. / Az ünnepi nap Sopronban

Az ünnepi nap Sopronban

1930. október 19-e nagy ünnepe volt Sopron városának és Sopron megyének, az evangélikus gyülekezetnek és a magyar oktatásügynek is. Horthy Miklós kormányzó és ¹⁵¹Klebelsberg Kunó kultuszminiszter érkezett a megyeszékhelyre az Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi kara új épületének felavatására. A kormányzói látogatásról pontos képet ad a Soproni Hírlap és a Sopronvármegye október 21-i száma. Mindkét helyi lap több oldalas tudósításban számolt be az eseményről,³¹⁽⁸⁵⁾ valamint Hanzmann Károly evangélikus lelkész krónikája is szolgál érdekes adalékokkal. Itt meg kell jegyezni, hogy Hanzmann 1950-ben elkészült krónikájának megírása során biztosan használta a korabeli sajtó anyagát, mert több mondata szinte szó szerint összezseng a Soproni Hírlap és a Sopronvármegye hasábjain közölt, a

kormányzói látogatásról szóló írásokkal.

A jó időért fohászokodókat meghallgatták az égiek, mert „szokatlanul gyönyörű nap virradt Sopronra október 19-én.”³²⁽⁸⁶⁾ A vasárnapi napon a várost már reggel hatkor a honvéd zenekar muzsikája ébresztette. A kormányzó érkezése előtt elfoglalták helyüket a katonák, a cserkészek, az iskolai tanulók, a leventék és a vitézek. A kormányzót a vasútállomáson a vitézekkel kiegészített díszszázad, valamint a városi és megyei notabilitásokból verbuvált küldöttség várta. A küldöttséget többek között a város polgármesterén és a megyei főispánon kívül Pinezich István felsőházi tag, Hermann Miksa és Östör József országgyűlési képviselők alkották, de jelen voltak a megye tehetősebb birtokosainak képviselői, továbbá vezető egyházi személyek is. A pontban háromnegyed kilenckor érkező kormányzó a himnusz hangjaira lépett ki Turán különvonatából. A kormányzó kíséretében érkezett Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, Vértesy Sándor, a kabinetiroda főnöke, Somkuthy József tábornok, a katonai iroda főnöke és vitéz Igmándy-Hegyessy Géza, a testőrség parancsnoka. Horthy először fogadta vitéz Marschalkó Kornél ezredes állomásparancsnok jelentését, majd elvonult a díszszázad sorfala előtt, végül néhány szót váltott a helyi vitézekkel. A Sopronba érkezett kormányzót az állomáson Simon Elemér főispán üdvözölte rövid felszólalásában. A főispán felelevenítette az eddigi látogatásokat, majd a Trianon és a gazdasági válság sújtotta soproni vidék felemelkedéséről szólt. A felemelkedésnek két útját határozta meg a szónok. „Az egyiket megadja a természet bőkezősége, amely oly gyönyörűséggel ajándékozott meg bennünket, amilyenekkel csonka országunkban egy város sem dicsekedhetik.” Itt a város nyugodt, pihenésre szolgáló városrészére utalt Simon Elemér, a Lőverekre, amely további távlatokat nyit. A második fejlődési irányt a polgárság magas színvonalú tudományos, művészi, és zenei kultúrája mutatja. Ehhez járult hozzá az is, hogy az Erzsébet Tudományegyetem teológiai fakultásának végleges Sopronba telepítésével a város, egyetemi város színvonalára emelkedett.³³⁽⁸⁷⁾

Ezek után a kormányzó beszállt az Esterházy család által felajánlott hintóba és kíséretével a meghatározott útvonalon az Evangélikus templomhoz hajtatott. Elképzelhetjük, hogy micsoda látvány volt a 13 feldíszített hintó, amelyben az országos és megyei nagyok ültek. A hintókat a 3. honvéd huszárezred lovasai kísérték. Végig az útvonal során a katonaság és a tanulóifjúság sorfala között haladt a menet, majd harangzúgás és ¹⁵²orgonabúgás közepette ért az evangélikus templom elé. Ennek ajtajában a lelkészi kar és a teológiai kar tagjai fogadták a négyesfogatból frissen kiszálló kormányzót, akit a zsúfolásig megtelt templom közönsége (mintegy 3500 ember) tiszteletteljes felállással köszöntött.³⁴⁽⁸⁸⁾ Az újonnan renovált templomban szemmel láthatóan a kormányzó is gyönyörködött.³⁵⁽⁸⁹⁾ A szentmisét Dr. Stráner Vilmos egyetemi tanár celebrálta, a templomi kart Altdörfer Viktor karigazgató vezette. Igét hirdetett Kapi Béla evangélikus püspök, aki a II. Korintusi levél III. rész 2-3. verse alapján prédikált. A püspök magasröptű gondolatmenetében a teológiai fakultás feladatáról beszélt, Isten áldását kérve az új épületre. A teológiai fakultást egy királynői szépségű alakhoz hasonlította, kinek jobb kezében a tudomány fáklyája lobog, bal kezében a szent Biblia. Tehát a hitnek és a tudománynak együtt kell erősítenie egymást, a tudományos igazságoknak életigazságokká kell válni. „A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben, s legyen a fakultás nemcsak őrizője Krisztus levelének, hanem hirdetője az emberek között.”³⁶⁽⁹⁰⁾ – szövegezte Kapi püspök. A fakultásnak nemzet- és egyházszertettel kell szolgálnia. Az istentisztelet befejező része után a kormányzó a szalonná átalakított sekrestyébe ment, ahol Simon Elemér főispán mutatta be az egyházi vezetőket. Hanzmann Károlyhoz fordulva a kormányzó azt kérte a lelkésztől, hogy mutassa meg neki, hogy hol szoktak ők ülni diákkorukban a misék alkalmával. Sajátos jelenet lehetett, mikor Hanzmann felmutatott a szószékkel szembeni II. emeleti részre, és a valószínűleg nosztalgikus érzésekkel megtelt kormányzónak bevillantak a soproni diákévek, amit a Laehne tanulójaként töltött el Horthy Sopronban.³⁷⁽⁹¹⁾

Ezek után az immár 15 kocsira duzzadt küldöttség a Széchenyi téren keresztül, az Erzsébet utcán át, a

Deák tér északi részén haladva az evangélikus teológia új épületéhez hajtatott.

A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Karának építkezését Klebelsberg Kunó vallás-és közoktatásügyi miniszter 410-40/1929. sz. határozata rendelte el. A tervezésre a megbízást Sándy Gyula építész, a műegyetem professzora kapta, aki 1929. augusztus 21-én mutatta be terveit. A terveket elfogadták, az épület alapkövét 1929. október 13-án helyezték el.³⁸⁽⁹²⁾ A Deák tér délkeleti oldalának záradékaként felépült épület alig egy év alatt készült el, ma általános iskola működik benne (3. kép).³⁹⁽⁹³⁾

Az október 19-i avatás a kormányzói látogatás csúcspontja volt. A teológia bejárójánál épített díszemlény jobb oldalán kapott helyet a kormányzói kíséret, vele szemben az egyetemi tanács, Bozóky Géza rektor vezetésével. A zászlódiszes épület homlokzatán az egyetemi és városi színek selymét fodrozta a szél. Az épület előtti hatalmas téren több ezer főnyi közönség állt, elől négyszöget alkotva a helyőrség tisztikara, ^{153a} Rákóczi és a Zrínyi Iлона nevelőintézet növendékei.⁴⁰⁽⁹⁴⁾ Az ünnepélyt a Raschke Frigyes vezette teológiai énekkar nyitotta meg Révffy: „Nyíljatok meg ti kapuk, ajtók” című énekével. Ezután Sándy Gyula, az épület tervezője tette meg jelentését az építkezés befejezéséről, majd átadta az épület kulcsát Bozóky Géza rektornak. A rektor kormányzói engedélyt kért az épület felavatására. Az engedélyezés után az egyetem első embere nyitotta ki az épület kulcsával az iskola ajtaját, majd Klebelsberg Kunó kultuszminiszter avatóbeszéde következett. „Klebelsberg kultuszminiszter Sopron szebb jövője mellett tett szenvedélyes vallomást” (4. kép).

3. kép. A Hittudomány kar épülete 1930. október 19-én
(Forrás: Benke József: Egyetemünk története. Pécs, 2000.)

A kultuszminiszter Sopron város megerősítéséről beszélt. A város hűségét a kormány hűségkapuval jutalmazta. Nem lehet, hogy e kapun keresztül kálváriára jusson Sopron – szölte a miniszteri beszéd. Ezért európai értelemben vett iskolavárossá kell tenni Sopront, amelynek nemcsak a megyében, de a Dunántúlon is központi szerepet kell játszania. Ilyen központi funkciót csak úgy tölthet be, ha elemi és középiskoláira egy egyetemi fakultás épül. Ezért került sor a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, valamint a Teológiai kar Sopronba költöztetésére is. Az impozáns épület Deák téri elhelyezése a város esztétikai fejlődését is szolgálta. Az evangélikus teológiai ¹⁵⁴kar létrejötte a felekezeti békét is megteremtette, hiszen a hittudományok terén a katolikusoknak ott volt Budapest, a reformátusoknak Debrecen. A Sopronban létrejött evangélikus teológiai fakultás a város evangélikus hagyományait tovább erősítette, valamint a miniszter reményei szerint a város iskolaváros jellegének fejlődésében újabb lökést adott.

Klebelsberg Kunó beszédét báró Radványszky Albert egyetemi egyházi felügyelő rövid felszólalása követte. Ezután Deák János hittudományi kari dékán avatóimát mondott. Az evangélikus teológia ünnepségének második részeként az ünnepélyes tanévnyitó közgyűlés következett. Ezt Bozóky Géza rektor nyitotta meg, majd Kiss Jenő prodeákán számolt be az elmúlt tanév eseményeiről. Az új dékán, Deák János, „A babyloni fogság” címen tartott székfoglaló értekezést. Ezután a kar 25 új hallgatójának beiktatása következett. A közgyűlés kimagasló eseménye volt a hittudományi kar első doktori avatóünnepsége. Végül az ünnepi közgyűlés a himnusszal ért véget. A 12 órakor befejeződött ünnepség után a kormányzó a GYSEV pályaudvarra hajtatott, ahol különvonatában egy órás rövid pihenőre került sor. Ez után az 1 órakor a Kaszinóban megrendezett bankettre indult a menet.

4. kép. Klebelsberg Kunó kultuszminister beszédet tart a Hittudományi kar épületének avatásán. Szemben Horthy Miklós kormányzó.

(Forrás: Benke József: Egyetemünk története. Pécs, 2000.; Képes Luther-naptár 20. (1932) 75.)

A Kaszinóban 200 terítékes közebed következett. A katonai zenekar Dillmann karmester vezetésével a szomszédos kisteremben az étkezés alatt végig csendesen játszott. Az ünnepi menü a következő volt: Velőgombóc leves, balatoni fogas aszpickban tartárral és hideg füstölt marhanyelv, borjúsült, szárnyas, köret, sajt, gyümölcs, feketekávé; 155italként soproni világos sört és kisörsi fehér bort szolgáltak fel.⁴¹⁽⁹⁵⁾ A lakoma alatt csak egy beszéd Thurner Mihály pohárköszöntője hangzott el. A történelmi kitekintéssel fűszerezett előadás a kormányzó dicséretét zengte. Emellett kitért a polgármester arra a momentumra is, ami a magyarság egyetlen felemelkedését nyújtja. A kor kultuszpolitikájának megfelelően, Thurner hitet tett amellett, hogy a szellemi és kulturális épülés fogja visszavezetni a magyarságot Európába. Ezeknek a szellemi és erkölcsi értékeknek gyarapítása Sopron város feladata is, és a hittudományi fakultás új épületének feladata, hogy ennek a folyamatnak méltó színterévé váljon.

A bankett végén a feketekávé elfogyasztása után a kormányzó asztalt bontott és az Erzsébet utca, Deák tér déli oldala, Wälder utca (ma Batsányi utca), Tisza István utca (ma Alsólővér utca), Honvéd út (ma Bajcsy-Zsilinszky utca) útvonalon a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskoláig autón tették meg az utat a vendégek.

5. kép. A Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola. 1929.
(Forrás: SL. Képeslapgyűjtemény)

A főiskolánál (5. kép) Cotel Ernő főiskolai rektor üdvözlő beszéde következett. A beszéd az iskola történetének felelevenítésén túl a főiskola egyetemi törekvéseinek kinyilvánítása mellett emelt szót. A rektor kiemelte, hogy Selmecbányát és az 1763. évi alapítást sosem tudja elfeledni a hagyomány és az emlékezet. Viszont a rektor mondanójában a múlt idézése mellett a jövőre vonatkozóan is irányt mutatott. Az elmúlt 4–5 esztendőben oly mértékben kiegészítette felszerelését a főiskola, hogy a **156**tudományos és kutatómunka megindulhatott. A főiskola tudományos kiadványai a világ minden tájára eljutottak, amelyek által több külföldi intézménnyel is kapcsolatra került a soproni Bánya- és Erdőmérnöki iskola. A rektor felhívta a figyelmet, hogy a soproni főiskolát külföldön az egyetemekkel egyenrangúnak tekintik. Beszédében Cotel Ernő kitért arra is, hogy még mindig nem sikerült a főiskolát egyetemi rangra emelni. A rövid összegzés alapján is kiderülhet, hogy a főiskola rektora a kormányzói látogatást arra is felhasználta, hogy a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola egyetemmé válása mellett lobbyzon a kormányzónál és a kultuszminiszternél. A főiskolai ünnepségen a hallgatók nevében Illés Béla Ifjúsági Köri elnök köszöntötte a kormányzót. Ezután a kormányzó megtekintette a főiskola földmérési, vadászattani, növénytani és metallurgiai tanszékét.

Az utolsó helyszínt egy óras ottartózkodás után fél négykor hagyta el az ünnepi menet, amely a GYSEV pályaudvarra hajtatott. Végül a pályaudvaron megjelenő küldöttségek és a nézősereg lelkes éljenzése közepette hagyta el Horthy Miklós Sopront, 15 óra 45 perckor.

Ha meg szeretnénk vonni a kormányzói látogatás mérlegét, két dolgot kell kiemelni. Ami a szervezést illeti, Sopron minden jel szerint jelesre vizsgázott. A kormányzói látogatás zökkenőmentesen és a terveknek megfelelően zajlott le. Ami az ünnepségsorozat erkölcsi és kulturális vonzatát illeti, Sopron városa nem panaszkodhatott. Egy olyan új épülettel gazdagodott, amely a két világháború közti időszakban kulturális központot jelentett. Klebelsberg kultuszminiszter törekvései Sopron iskolavárosi jellegének erősítésére pedig a mai kornak is útmutatást jelentenek.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947)

157Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és

Hidegségen (1920–1947)¹⁽⁹⁶⁾

A három Fertő-parti település első írásos említése a 13. század derekáról való. Fertőhomok és Hidegség előbb Csák bán, majd az Osliai, utána a borsmonostori apátság, a 14. század második felétől pedig a Kanizsaiak tulajdonába kerültek; Hegykőt a 13. század végétől birtokolták a Kanizsaiak. 1536-ban a települések a Nádasdyaké lettek; a 17. század végén Fertőhomokot és Hidegséget a Széchenyiek szereztek meg, Hegykő közel egy évszázad múlva került át hozzájuk az Esterházyaktól. 1970-ben Hegykő központtal egyesítették a három község tanácsát Hegykő Közös Községi Tanács néven. A közös tanácsi évek 1990-ben értek véget, amikor mindhárom településen megalakult a helyi önkormányzat.

Etnikai szempontból az 1530-as évek második felében döntő fordulat következett be az addig színmagyarnak számító Fertőhomok és Hidegség életében. Nádasdy Tamás szlavóniai birtokairól a török pusztítások miatt horvát jobbágyokat telepített a két községbe, amelyeknek lakossága szintén megfogyatkozott a portyázások miatt. Fertőhomok és Hidegség horvát többségű település lett, a nyelvet mind a mai napig beszélik az idősebbek. Hegykőt nem érte ilyen erős szláv hatás, döntően magyar maradt, csak néhány horvát és – a másik két faluhoz hasonlóan – német család telepedett meg az idők folyamán. Vallásilag – a 16. század végétől az 1643-ig tartó periódust kivéve, amikor Nádasdy gróf áttért a lutheránus hitre – a három falu lakosságát szinte teljes mértékben római katolikusok alkotják. Fertőhomok az Árpád-kortól kezdve a hidegségi plébániához tartozik; a protestáns időben Hegykőt is idecsatolták, majd 1931-ig Fertőszéplak filiája lett, jelenleg önálló plébániával rendelkezik. A vallásosság mindig is jelentősen meghatározta a mindennapokat. A falvak lakóinak élete erősen összefonódott a Fertő közelségével. Már a középkortól kezdve jelentős volt a halászat és a szőlőművelés, a 19. századtól kezdve a mind a mai napig meghatározó zöldségtermelés került előtérbe, de jelentős maradt a nádgazdálkodás is.

A Horthy-korszak parlamenti választásainak vizsgálatakor feltűnően hasonlóan nyilvánították ki politikai véleményüket – a szinte azonos történelemnek, a nyelvi és etnikai rokonságnak, a közös egyházi múltnak köszönhetően – Fertőhomok és Hidegség szavazói, de a szomszédságukban fekvő, velük sok szempontból azonos történelmi, gazdasági és társadalmi múlttal rendelkező Hegykőn eltérő volt a választópolgárok politikai magatartása. Az 1945-ös és 1947-es választásokon már nem lehet ilyen hasonlóságot megfigyelni, sokszor Hegykő és Fertőhomok, máskor Hidegség és Hegykő viszonylatában jobban hasonlítanak a választási eredmények egymásra, mint Fertőhomok és Hidegség tekintetében.²⁽⁹⁷⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői

158I. A választások főbb jellemzői

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1920. évi választások³

Az 1920. évi választások³⁽⁹⁸⁾

Sopron vármegyében – még 1914-ben – 7 választókerületet alakítottak ki. Fertőhomokot, Hegykőt és Hidegséget a kapuvári választókerületbe sorolták. A Sopronvármegye c. lap így fogalmazta meg 1919 végén a választópolgárok véleményét: „[...] a hangulat a helybeli jelöltek mellett áll [...] olyan képviselőt

akarnak, akit a megyéhez családi hagyományok fűznek”⁴⁽⁹⁹⁾. Annak a jelöltnek volt tehát jó esélye, aki ismert személyiség volt választókerületében. Éppen ezért a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) Dömötör Mihályt, a szegedi ellenforradalmi kormány volt népjóléti miniszterét, a MOVE civilcsoportjának alelnökét indította. A Nagyatádi-féle Országos Kisgazda- és Földműves Párt (OKGFP) vele szemben Tomori Jenőt léptette fel. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) az őt ért támadások miatt nem vett részt a választásokon.

A Soproni Hírlap cikkírója szerint a kisgazdák nagyon rosszul választották ki jelöltjüket, a lap meglehetősen negatív képet fest Tomoriról: „[...] minden politikai irányt végigszolgált, a Károlyi rendszernek egyik ismert sajtófigurája, aki a változott viszonyok közt most ál-kisgazdapárti alakulással a keresztény front megbontására törekszik.”⁵⁽¹⁰⁰⁾ A Sopronvármegye már jóval tárgyilagosabban közölte, hogy a kisgazdapárt Tomori Jenő író és Hírlapíró léptette fel képviselőjelöltnek.⁶⁽¹⁰¹⁾

Dömötör kampánya keretében végiglátogatta kerületének településeit, január 14-én Hegykőn és Fertőhomokon, 15-én pedig Hidegségen járt.⁷⁽¹⁰²⁾ A választásokat Fertőhomokon és Hidegségen január 25-én, Hegykőn pedig – a választók nagy száma miatt – 25-26-án tartották meg. A Soproni Hírlap 25-i száma alapján már jól lehetett sejteni a végeredményt: „[...] a kapuvári kerületben, mint már irtuk Dömötör ellenjelöltje Tomori nevű Hírlapíró álkisgazdapárti programmal. Tomorit komolyan sehol sem veszik, ugyannyira, hogy programbeszédét a legtöbb helyen meg sem tudta tartani. Dömötör megválasztása holt biztosra vehető.”⁸⁽¹⁰³⁾ A választások, amelyeket a Friedrich-kormány általános, egyenlő és titkos szavazáson alapuló választójogi rendelete alapján tartottak meg, az egész megyében rendben mentek végbe, zavargás sem történt sehol.⁹⁽¹⁰⁴⁾ (1. táblázat)

159A keresztényszocialista jelölt fölényt aratott a választókerületben és a vizsgált településeken egyaránt. Hozzá képest az OKGFP csak gyengélkedett. Képviselőjelöltje Fertőhomokon és Hidegségen alig kapott szavazatot, de Hegykőn és a választókerületben sem rendelkezett komoly támogatottsággal. Úgy tűnik, a kisgazdapárt programja és jelöltje nem nyerte el kellőképp a választópolgárok tetszését, és ez a katolikus értékeket jobban kidomborító KNEP-nek kedvezett. Az is mindenképp hozzájárult a politikai katolicizmus sikeréhez, hogy a pártcsaládhoz tartozó párt (Katolikus Néppárt) már 1895-től vett részt választásokon, míg a kisgazdák nem rendelkeztek ilyen múlttal a régióban.

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1920. 01. 25-26.	%	N	%	N	%	N	%
Dömötör Mihály (KNEP)	77,57	239	87,87	384	66,90	217	92,70
Tomori Jenő (OKGFP)	22,43	33	12,13	190	33,10	17	7,30

1. táblázat. Az 1920. évi választások jelöltjeinek eredményei

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1922. évi választások

Az 1922. évi választások

1922-ben a három települést a *Sopron-környék* választókerületbe sorolták, és ez a beosztás 1939-ig

megmaradt. A választási hadjáratban a soproni napilapok nyíltan színt vallottak: a Sopronvármegye dr. Östör József kormánytámogató párton kívüli jelöltet, a Soproni Hírlap a Keresztényszocialista (Haller-) Párt (KRSZP) színeiben induló Blaschek Vilmos főszolgabírókat támogatta. Az újságok oldalai a saját jelölt sikereitől és az ellenfél kudarcaitól, lejárásától voltak hangosak. Május elején a Sopronvármegye Östör népszerűségéről így írt: „[...] a népszerű jelölt józan politikája, a realitás talajáról soha el nem mozduló pozitív gazdasági programja mindenütt kedvező és megértő fogadtatásra talál a falu népe előtt [...]. Nagy sikere volt [...] Homokon, Hegykőn, Hidegségen.”¹⁰⁽¹⁰⁵⁾

A Sopronvármegye felröppentette a hírt, hogy Blaschek nem lehet képviselő, mert későn mondott le főszolgabíróságáról. A Soproni Hírlap azonban megnyugtatta Blaschek híveit. A 2200/1922. M.E. sz. szerint nem választható képviselővé, aki a választás napjának kitűzése és a választás közé eső időben főszolgabíró abban a választókerületben, amely egészen vagy részben az illető járás területén fekszik. Mivel azonban Blaschek lemondását április 29-én délelőtt a főbírói hivatal iktatta és kézbesítette, a választások kitűzéséről szóló kormányrendelet pedig április 29-én jelent meg, indulásához nem férhetett kétség.¹¹⁽¹⁰⁶⁾

Az MSZDP Kittel Ferenc budapesti cipészt indította, aki főként a munkások és falusi nincstelenek szavazatira számíthatott. Kampányáról keveset tudunk, mert a keresztény-konzervatív sajtó alig foglakozott vele, a jelöltet abszolút esélytelennek tekintette.

Blaschek május 7-én mutatkozott be Hidegség, Fertőhomok és Hegykő választóinak, „[...] akik mindenütt nagy számban sereglettek össze, hogy programbeszédét meghallgassák és meleg, bensőséges együttérzéssel fogadják. A népszerű jelöltnek **160** mindenütt lelkes ünneplésben volt része és megbizonyosodhatott arról, hogy a kerületnek személye iránti ragaszkodása megingathatatlan” – írta a Soproni Hírlap.¹²⁽¹⁰⁷⁾ Fertőhomokon az „[...] iskola terme zsufolásig megtelt a falubeliekkel, akik feszült figyelemmel hallgatták végig közkedvelt képviselőjelöltjük beszédét.” Blaschek a választópolgárok megnyerése végett május 12-én Budapestre utazott, hogy a Fertőrákos, Balf, Boz, Fertőhomok, Hegykő és Hidegség határában termő zöldségfélék feleslegének „[...] Ausztriába óhajtott kivitele érdekében a földművelési minisztériumnál közbenjárjon.”¹³⁽¹⁰⁸⁾ Ezen fáradozása minden bizonnyal megnövelte népszerűségét a zöldségtermelő Fertő-parti falvak lakossága körében.

Nem tett jót a Soproni Hírlap olvasói körében Östör népszerűségének, hogy a lap kapcsolatba hozta nevét a hidegségi zöldségbotrányal. Östör állítólag áprilisban 170 métermázsa zöldséget 52 koronás áron „elszózott” a soproni Futura kirendeltségnek. Már megrendelték a vagon, amikor a Futura visszamondta az üzletet. Bár Östör képviselőjelöltként vállalta a hidegségi keresetet a Futura ellen, de a zöldségért nem jött senki. Végül körjegyzői segédlettel elérveztette a rothadásnak indult árut, kilónként 10 koronáért.¹⁴⁽¹⁰⁹⁾ Östör rögtön helyesbítést kért a laptól, hangsúlyozva, hogy nem ő adta el a terményt a soproni cégnek, nem is vállalt keresetet, csak a vitát igyekezett békés úton elintézni a két fél között. Mindenesetre biztos, hogy az ügy nem kedvezett népszerűségének.

A Soproni Hírlap arra is rámutatott, hogy Östör nem tudja beváltani azon ígéreteit sem, amelyek szerint június 1-jével megszűnik a Széchenyi-hitbizomány, és így legelőket, fertői területeket tud juttatni az érintett községek lakóinak.¹⁵⁽¹¹⁰⁾ A Sopronvármegye nem sokkal későbbi azonban számában azt olvashatjuk, hogy Hegykőn nem volt sikeres a Blaschek-párt törekvése, amely el akarta hitetni egyik-másik községgel, hogy június 1-jén megszűnik a nagycenki hitbizomány zárgondnoksága, és új urai lesznek a hitbizománynak.¹⁶⁽¹¹¹⁾ (2. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1922. 06. 01.	%	N	%	N	%	N	%
Blaschek Vilmos (KRSZP)	35,14	122	61,62	61	12,18	100	52,36
Östör József (pk.kt.)	47,17	76	38,38	440	87,82	91	47,64
Kittel Ferenc (MSZDP)	17,72	0	0,00	0	0,00	0	0,00

2. táblázat. Az 1922. évi választások jelöltjeinek eredményei

Június 1-jén a KRSZP jelöltje Fertőhomokon és Hidegségen legyőzte Östört: a politikai katolicizmus jó szereplése Fertőhomokon és Hidegségen továbbra is meghatározója maradt a választásoknak, de Hegykőn és a kerület egészében Blaschek alulmaradt. A szavazók erősen vallásos, konzervatív meggyőződése és minden bizonnyal a szavazás nyílt volta megpecsételte a szociáldemokrata Kittel sorsát, akit ugyan a választókerületi 161 szavazók közel hatoda támogatott, de egyik községben sem kapott szavazatot. (3. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1922 P 06. 11.	%	N	%	N	%	N	%
Blaschek Vilmos (KRSZP)	42,36	139	64,65	89	16,73	109	53,96
Östör József (pk.kt.)	57,64	76	35,35	443	83,27	93	46,04

3. táblázat. Az 1922. évi pótválasztások jelöltjeinek eredményei

Mivel egyik jelölt sem szerzett abszolút többséget, Östör és Blaschek között pótválasztást kellett tartani, melynek időpontját június 11-ére tűzték ki. Megindult a verseny a falusi nincstelenek és a munkások szavazataiért, akik ezúttal – Blaschek minden igyekezete ellenére – Östör mellé álltak. Blaschek viszont sikerként könyvelhette el, hogy említett budapesti útja eredménnyel zárult: elérte, hogy a zöldségfeleslegnek vagonokban történő exportjához ne kelljen többé igazolvány, csak az illetéket kelljen megfizetnie a feladónak.¹⁷⁽¹¹²⁾ A szociáldemokrata szavazók állásfoglalása eldöntötte a küzdelmet. Blaschek ugyan Fertőhomokon és Hidegségen továbbra is több szavazót tudhatott maga mögött, de a hegykőiek sem hagytak fel Östör támogatásával, akit a választókerület többsége is támogatott.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1926. évi választások

Az 1926. évi választások

1926-ban már jóval csendesebben zajlottak le a választások a Sopron-környék választókerületben. November közepén újból felajánlották Östörnek a választókerület képviselőjelöltségét, aki azt ismét elfogadta, és újfent kormánytámogató párton kívüli jelöltként indult. Bemutató beszédében rámutatott arra, hogy a Fertő eliszaposodott csatornáit nem vezetik le a tó vizét, mely óriási kárt okoz a

Fertő-parti községeknek. Felhívta a figyelmet többek között arra, hogy a fertői nádasok kataszteri osztályba sorolása igazságtalanul magas kataszterrel sújtja a vidéket. A földadóval, a megyei és a községi terhekkel, valamint a Rába-szabályozási járulékkal együtt katasztrális holdanként 10 aranykoronával terheli a nádasokat, amit lehetetlen elviselni. Az adókataszternek a „lefelé való igazítása” bekerült programpontjai közé.¹⁸⁽¹¹³⁾ November 22-én Hegykőn, 25-én Hidegségen és Fertőhomokon tartotta meg beszédét. Hegykőn a templom előtt beszélt szinte az egész falu jelenlétében. Programbeszédének a közterhekre vonatkozó részét fejtette ki részletesen és magyarázta meg a választóknak, akik szorgalmasan írták alá ajánlóíveit.¹⁹⁽¹¹⁴⁾ Hidegségen és különösen Fertőhomokon „a leglelkesebb fogadtatásban részesült”. Utóbbi helyen Kulcsár Pál kántortanító üdvözölte és mondott köszönetet neki nemzetgyűlési tevékenységéért. A helyi választók itt is nagy számban támogatták ajánlását. Hidegségen a községi bíró üdvözölte, majd Fodor Pál plébános „hosszú és tartalmas” beszédben fejezte ki, hogy miért kell a jelöltet támogatni, aki „a népnek igazi barátja és annyit tett községeiért”. Östör Hidegségen ¹⁶²is, miként Fertőhomokon, az egyéb politikai kérdéseken kívül különösen a Fertő-menti falvak gazdasági kérdéseit fejtegette, amelyek Soprontól egészen Fertőszéplakig minden Fertő-menti birtokost a legelénkebben érdekelnek. Különösen tudomására hozta választóhíveinek, hogy a Fertő csatornáinak kitisztítása és a nádasok adóinak leszállítása végett megteszi a szükséges lépéseket, amihez a város és a vármegye minden képviselőjének segítségét kéri.²⁰⁽¹¹⁵⁾

A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (KGSZP) báró Berg Miksát indította, akit „számos küldöttség” keresett fel vidékről, így Fertőhomokról, Hidegségről és Hegykőről is. „A megjelentek biztosították bizalmukról, a küldöttség szónokai kivétel nélkül azt hangsúlyozták, hogy Berg Miksa báró megválasztásával egyik régi óhajuk teljesülne.” Programbeszédét 21-én tartotta meg Fertőhomokon.²¹⁽¹¹⁶⁾ Ahogy itt, úgy Hidegségen is „a választóközönség élénk érdeklődése közepette” mondta el „agitációs beszédeit”.²²⁽¹¹⁷⁾ A Sopronvármegye szerint azzal igyekezett hangulatot kelteni, hogy a KGSZP hivatalos jelöltjének adta ki magát, és ezzel sikerült is a kerület egyik-másik papját megingatnia. Ernszt Sándor pártelnök megerősítette, hogy Berg vállalkozása „teljesen magánjellegű”.²³⁽¹¹⁸⁾

Kittel Ferenc (MSZDP) ezúttal nem tudott kellő számú ajánlást gyűjteni az induláshoz. Leginkább a brennbergi bányászok és a német községek iparos és mezőgazdasági munkásságának támogatására számított. December 10-én a választókerület választói így csak két jelöltre adhatták le szavazatukat. (4. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
1926. 12. 10.	%	N	%	N	%	N	%
Berg Miksa (KGSZP)	34,72	121	49,19	110	21,78	114	54,03
Östör József (pk.kt.)	65,28	125	50,81	395	78,22	97	45,97

4. táblázat. Az 1926. évi választások jelöltjeinek eredményei

Az előző választáshoz képest Fertőhomokon ellenkező előjelű eredmények születtek. Ezúttal Östör József, ugyan csak hajszálnyival (4 szavazattal), de legyőzte a kereszténypárti jelöltet. Választókerületi szinten már meggyőzőbb volt fölénye, míg Hidegségen ez továbbra sem sikerült neki, itt megmaradt az enyhe kereszténypárti fölény. A Sopronvármegye a fertőhomoki esetet hozta fel a szokatlanul erős és szenvedélyes összecsapásra, a pártok mindent megmozgató agitációjára, ahol már délelőtt 11-kor mindenki leszavazott, „[...] felvonultak az Östör-párt és a Berg-párt összes választói az utolsó szál emberig”.²⁴⁽¹¹⁹⁾ Hegykő

zömmel ezúttal is Östört támogatta. A három község közül Berg egyedül Hidegségen tudott első lenni, míg a leggyengébben Hegykőn szerepelt. Hiába kötött paktumot a szociáldemokratákkal, a mandátum Östöré lett. A „[...] belső izgalomtól eltekintve az egész kerületben példás rendben és a legnagyobb 163csendben folyt le a szavazás. Rendzavarás sehol sem történt” – sommázta a Sopronvármegye választási tudósítását.²⁵⁽¹²⁰⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1931. évi választások

Az 1931. évi választások

1931-ben újra Östört jelölték a választókerület hivatalos jelöltjévé, aki ezúttal a kormánypárt, az Egységes Párt (EP)²⁶⁽¹²¹⁾ színeiben indult. Rajta kívül még négyen gyűjtötték az ajánlásokat az induláshoz. Berget most a Független Kisgazda-, Földműves- és Polgári (Agrár)párt (FKGP) indította, és főleg a német községekben bíztatták. Vitéz Kő József nyugalmazott tábornokot (párton kívüli ellenzéki) elsősorban volt katonái támogatták. Csigó Pusztai János volt sopronkövesdi bíró nem sok eredménnyel próbált ajánlásokat gyűjteni. Hamarosan vissza is lépett, mert még saját községében sem tudott félszáz aláírásnál többet szerezni. Zuschlag Vilmos (MSZDP) a munkásság (Bánfalva, Brennberg) támogatásában bízott.

Östört „mindenhol igen szívesen, sőt legtöbb helyen óriási lelkesedéssel és nagy tömegekben” fogadták. Június 13-án Hegykőn járt, ahol a templom előtti téren közel ezren várták. Kifejtette a képviselő kötelességeit a kerületével és a gazdaságilag gyengékkel szemben. A községi bíró megköszönte a beszédet „és egyttal biztosította Östört a hegykőiek régi szeretetéről és a hegykői lakosság óriási többségének támogatásáról”.²⁷⁽¹²²⁾

A Soproni Hírlap csodálkozva írta június végén: „[...] pár nap választ el bennünket a képviselőválasztástól és semmi nyoma sincs izgalomnak. Akárcsak valami majálisról lenne szó, annyira higgadtak az emberek.”²⁸⁽¹²³⁾ (5. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1931. 07. 28.	%	N	%	N	%	N	%
Östör József (EP)	47,76	142	53,18	358	66,05	123	50,20
Berg Miksa (FKGP)	18,19	27	10,11	27	4,98	14	5,71
Kő József (pk. ellenzéki)	16,10	98	36,70	157	28,97	108	44,08
Zuschlag Vilmos (MSZDP)	17,95	0	0,00	0	0,00	0	0,00

5. táblázat. Az 1931. évi választások jelöltjeinek eredményei

Június 28-án a szociáldemokraták – bár Zuschlag a választókerületben megszerezte a szavazatok közel hatodát – újfent nem kaptak szavazatot egyik községben sem. A kisgazdák jelöltje Fertőhomokon bizonyult a legerősebbnek, de ő is jobban szerepelt a választókerület egészében. Hidegségen és Hegykőn csak fele akkora arányban támogatták, mint Fertőhomokon. Az igazi verseny mindhárom településen az ellenzéki Kő és a kormánypárti Östör között zajlott. A kormánytámogató választópolgárok az EP javára billenttek a

mérleget. Östör abszolút többséget szerzett Fertőhomokon, Hidegségen és Hegykőn is. Az ellenzéki jelölt támogatottságának nagysága mutatja, hogy a [164](#) fertőhomoki és a hegykői szavazópolgárok több mint harmada, a hidegségieknek pedig közel fele nem értett egyet a kormány politikájával, valószínűleg nem utolsósorban a gazdasági világválságnak köszönhetően. Választókerületi szinten már magabiztosabb volt Östör, mivel azonban nem ért el abszolút többséget, pótválasztásokat kellett tartani a választókerületben, pontosabban csak kellett volna, ugyanis Berg visszalépett, mert szerinte „Östör iránt nagy mértékben nyilatkozik meg a kerület bizalma”.^{[29\(124\)](#)}

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1935. évi választások

Az 1935. évi választások

Az 1935. április 3-i választásokon Östör már nem indult, helyette a Nemzeti Egység Pártja (NEP)^{[30\(125\)](#)} az 1931-ben még párton kívüli ellenzéki programmal fellépő Kő Józsefet indította. A Nemzeti Legitimista Néppárt (NLNP) színeiben dr. Hencz Károly, az FKGP programjával pedig dr. Rakovszky Tibor indult.

A Sopronvármegye, amelynek főszerkesztője az NLNP elnöke, Griger Miklós volt, természetesen Hencz Károlyt támogatta. Hencz már 1903-ban képviselte a parlamentben a nagyeceni kerületet. Választási programjában szerepelt a lezárt osztrák piacok visszaszerzése a Sopron környéki gazdák számára (a „határtalmainak felszabadítása”), melynek előfeltételként határozta meg az osztrák–magyar együttműködést és az együttes Habsburg restaurációt „Ottó király” személyében. A „[...] legitimizmus itt Nyugatmagyarországon elsősorban a nagyobb falat kenyert és a nyugati határok revízióját jelenti” – fogalmazta meg egyik beszédében.^{[31\(126\)](#)} Erősen bírálta a szabad királyválasztókat, felhívta a figyelmet a növekvő német veszélyre, amely ellen csak a restauráció hatékony, és beszélt az „anyaszentegyházat sanyargató hitlerizmusról”.^{[32\(127\)](#)} „Diadalúton robogott [...] a legitimista gondolat [...] Homokon és Hegykőn is” – írta a lap.^{[33\(128\)](#)}

A Soproni Hírlap Kő Józsefet, a NEP hivatalos jelöltjét vette pártfogásába, aki a Frontharcos Szövetség soproni helyi csoportjának volt az elnöke, és a 76-os soproni háziezred parancsnokaként teljesített szolgálatot a világháborúban. Ígéretei között szerepelt a titkos választójog, a falu védelme a nagytőke túlkapásai ellen, a közélet megtisztítása, az igazságos nagybirtokreform és adópolitika, a békés revízió, továbbá a megfelelő külpolitikai orientáció, hogy az áruknak biztos piaca legyen. Célja volt a hadiözvegyek, hadiárva és rokkantak felkarolása is.^{[34\(129\)](#)}

A választási küzdelem kiélezettségét szemlélteti, hogy mind a két napilap tele volt rágalmozásokkal, „csúf kortesfogásokkal”, és biztosra vették az általuk favorizált jelölt elsőprő győzelmét. A Sopronvármegye szerint egyes Kő-párti kortesek rágalmozó hadjáratot indítottak Hencz Károly ellen. Felháborodva utasította vissza azt a korteshadjáratot, amely el akarta hitetni az emberekkel, hogy Hencz nem tudja megszerezni a kellő számú ajánlást, ezért kénytelen lesz visszalépni. A lap megnyugtatta Hencz szimpatizánsait, hogy az sem igaz, miszerint arra kell szavazni, akinek aláírták ajánlóívét.^{[35\(130\)](#)} [165](#)A Soproni Hírlap nem értette, hogy a Sopronvármegye szerint Hencz lázas betegen fekszik, és emiatt vendégszónoknak kell megtartania programbeszédeit, viszont a Pannónia étteremben borozgatás közben „látszólag nagyon is jól érezte magát”.^{[36\(131\)](#)} Erre a Sopronvármegye megerősítette, hogy Hencz valóban lázasan fekszik szállodai szobájában.

Egy ideig úgy volt, hogy indul a szociáldemokrata Horváth János is, de ajánlóívén nem gyűltek az

alíráások. Ráadásul az MSZDP vezetősége úgy döntött, hogy az országban sehol sem léptett fel nyílt választókerületben jelöltet. A Soproni Hírlap beszámolt arról, hogy Hencz és Horváth a Pannónia szállóban tárgyalt,³⁷⁽¹³²⁾ majd a címlapon közölte: a „[...] sopronkörnyéki szocialisták megkapták a parancsot: szavazzanak Hencz Károlyra”.³⁸⁽¹³³⁾ Nem tudni, mi igaz ebből, mindenesetre a Sopronvármegye nem írt a dolgról. Kő Józsefet időközben Hegykőről és Fertőhomokról is tömegesen keresték fel olyanok, akik addig tartózkodtak ajánlási íveinek aláírásától, vagy másét már aláírták.³⁹⁽¹³⁴⁾ (6. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	vál.ker.	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1935. 04. 03.	%	N	%	N	%	N	%
Kő József (NEP)	58,41	122	45,19	368	54,52	100	46,30
Hencz Károly (NLNP)	27,24	126	46,67	46	6,81	85	39,35
Rakovszky Tibor (FKGP)	14,34	22	8,15	261	38,67	35	14,35

6. táblázat. Az 1935. évi választások jelöltjeinek eredményei

Míg az előző választásokon az FKGP Fertőhomokon szerepelt a legjobban, addig most jelöltjük a leggyengébb eredményt itt érte el. Hegykőn viszont most támogatták a legnagyobb arányban a párt jelöltjét, de a hidegségi eredmény is majdnem kétszerese lett a fertőhomokinak. A kisgazdák – Hegykő kivételével – a választókerületi átlag alatt teljesítettek. Ami 1931-ben nem sikerült az ellenzéknek Fertőhomokon, azt most elérték a legitimisták: jelöltjük legyőzte a kormánypárt jelöltjét, igaz csak 4 szavazattal. Hegykőn Kő megszerezte az abszolút többséget, míg Hencz alig kapott szavazatot. Hidegségen a két párt jelöltje kiegyenlítettebb küzdelmet vívott egymással. A választásokat a kerületben a kormánypárti képviselőjelölt nyerte meg, második a kisgazda, a harmadik a legitimista jelölt lett. Fertőhomok és Hidegség választópolgárai újfent magasabb arányban támogatták a politikai katolicizmus pártját, mint a választókerület egésze.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1939. évi választások

Az 1939. évi választások

1939-ben Sopron vármegye Sopron várossal együtt 4 egyéni választókerületet alkotott, a három települést a Sopron–Csepreg egyéni és a Sopron vármegye és törvényhatósági jogú város listás választókerületbe sorolták. A kerület hivatalos jelöltje a Magyar Élet **166**Pártjának (MÉP)⁴⁰⁽¹³⁵⁾ színeiben induló Horváth Ferenc lett. Horváth korábban még az FKGP tagja volt, de kilépett, mert szerinte a párt nem akarta megoldani a „[...] földbirtokkérdést és a kartellkérdést, amelyet ma egyszerűen zsidókérdésnek nevezünk”. Külpolitikai programjában a Berlin–Róma-tengely melletti kitarást szorgalmazta.⁴¹⁽¹³⁶⁾ Május közepén Imrédy Béla társaságában Hegykőre is ellátogatott.⁴²⁽¹³⁷⁾ Horváthtal szemben az FKGP Hajdú Németh Lajost, a Nyilaskeresztes Párt (NYKP) gróf Széchenyi Lajost léptette fel.

A választásokon új tényező jelent meg, a szélsőjobboldal. Mind a Soproni Hírlap, mind a Sopronvármegye, konzervatív lapok lévén éles támadásokat indítottak a nyilasok ellen, hisz ezúttal már nem a szociáldemokraták – akik a választási biztosíték bevezetése miatt csak 8 egyéni választókerületben indultak

–, hanem a hitleri Németországgal szimpatizáló, és a parlamentarizmust elutasító szélsőjobboldal jelentette a kormány számára a legnagyobb kihívást és veszélyt. A sajtóban a legkülönbébb „leleplezések” láttak napvilágot a diktatúrára törő, idegen érdekeket szolgáló, pángermán nyilasmozgalomról. A Sopronvármegye szerint „[...] aki nyilas jelöltre szavaz, az Hitlerre szavaz, mert ha a nyilasok győznek, azok behozzák a németeket”.⁴³⁽¹³⁸⁾ A lapok biztosra vették Horváth győzelmét. A Soproni Hírlap Hajdút egyszerűen olyan „jóindulatú kezdő”-nek nevezte, akinek nevét alig néhány községben ismerik. Széchenyiről, a „nyilasgróf”-ról pedig közölte, hogy hatékony szerepet játszott a feloszlott hungarista pártban.⁴⁴⁽¹³⁹⁾ Pártlistát csak a MÉP és az NYKP állított, az FKGP nem. A kormánypárt listáján gr. Csáky István, Gacs János, Kóczán István (hegykői kisgazda) és Tóth Béla szerepelt. A nyilasok listájára gr. Széchenyi Lajos, dr. Balogh-Kovács Sándor, Szakács István és Kovács József neve került fel.⁴⁵⁽¹⁴⁰⁾ (7. táblázat)

jelöltek (pártállásuk)	EVK	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
		N	%	N	%	N	%
1939 E 05. 28.	%	N	%	N	%	N	%
Horváth Ferenc (MÉP)	54,58	181	76,05	378	59,62	121	66,85
Széchenyi Lajos (NYKP)	35,87	43	18,07	64	10,09	38	20,99
Hajdú Németh Lajos (FKGP)	9,55	14	5,88	192	30,28	22	12,15

7. táblázat. Az 1939. évi választások egyéni jelöltjeinek eredményei

A választásokat május 28-án tartották meg. Egyéniben – 1935-höz képest – mindhárom településen és a kerület egészében tovább gyengültek a kisgazdák. Továbbra is Fertőhomokon maradt a legkisebb és Hegykőn a legnagyobb támogatottságuk. A kormánypárti (MÉP) képviselőjelölt elsőprő győzelmet aratott, legerősebbnek Fertőho-mokon bizonyult, de Hidegségen és Hegykőn is megszerezte a választókerületi abszolút többséget. Újdonságnak számított, hogy – többek között az Anschluss miatt – megerősödött a szélsőjobboldal: a nyilas jelöltet Hidegségen támogatták a legnagyobb arányban, de Fertőhomokon is megközelítette ezt az értéket, míg Hegykőn csak fele ¹⁶⁷ekkora arányban szavaztak rá. Támogatottsága egyik helyen sem érte a választókerületi szintet. (8. táblázat)

pártok	LVK	EVK	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
			N	%	N	%	N	%
1939 L 05. 28.	%	%	N	%	N	%	N	%
MÉP	62,17	59,25	222	77,89	566	85,89	156	73,58
NYKP	37,86	40,75	63	22,11	93	14,11	56	26,42

8. táblázat. Az 1939. évi választások pártlistáinak eredményei

A Sopron-Csepreg egyéni választókerületben pártlistán a MÉP mindenütt megkapta a legtöbb szavazatot, mégpedig Hegykőn a legnagyobb, Hidegségen a legkisebb arányban. Ebből következően Hegykőn volt a legsikertelenebb a szélsőjobboldal, amely Hidegségen arányaiban a legnagyobb szavazótábort mondhatta magának. Támogatottsága azonban továbbra sem érte el sehol a választókerületben tapasztalt szintet, míg

a MÉP-é mindhárom helyen felülmúlta azt. A nyilasok listás szereplésükkel egy mandátumot szereztek.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1945. évi választások

Az 1945. évi választások

Az 1945-ös és (az 1947-es) választásokon mindhárom település a Győr-Moson és Sopron vármegyék, valamint Győr és Sopron törvényhatósági jogú városok választókerületbe tartozott. A kerületet így jellemezte a Faragó Gyula által szerkesztett választási statisztika: „[...] maga a választókerület az ország fővonalán fekszik, mindenhol elsőrendű utak, nevezetesen vasút, hajó, ország- és bekötőutak szelik át területét. Ezeknek az adottságoknak az eredménye a választókerület abszolút jóléte, amit nagyrésztben commerciális fejlettségének köszönhet”.⁴⁶⁽¹⁴¹⁾ (9. táblázat)

pártok	LVK	járás	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
	%	%	N	%	N	%	N	%
FKGP	58,50	75,86	391	99,74	936	98,32	274	97,16
MKP	13,21	6,93	1	0,26	6	0,63	0	0,00
MRP	0,29	0,34	0	0,00	0	0,00	1	0,35
NPP	6,20	2,67	0	0,00	8	0,84	2	0,71
PDP	0,80	1,23	0	0,00	0	0,00	0	0,00
SZDP	20,99	12,97	0	0,00	2	0,21	5	1,77

9. táblázat. Az 1945. évi választások pártlistáinak eredményei

November 4-én a választópolgárok hat párt listája közül választhattak; Nagy-Budapest választókerületen kívül csak itt indult ennyi párt. Az FKGP – amely agrárpárt lévén inkább a centrum pártja kellett volna, hogy legyen – abban a helyzetben volt, hogy az ismert történelmi körülmények miatt a politikai bal-jobb skálán nem helyezkedett el tőle jobbra egyetlen más párt sem, ezért gyűjtőtábora lett egyrészt a kiszáradt, másrészt a centrumhoz képest jobbra elhelyezkedő politikai erőknek. A párt elsöprő 168győzelmet aratott mind a soproni járásban, mind a három községben: Fertőhomokon egy ember kivételével mindenki rá szavazott, de Hegykőn és Hidegségen is hasonló támogatottsággal rendelkezett. A kiszáradt egyeduralma megpecsételte a többi párt sorsát. Még a járásban viszonylag jobb eredményt elért pártokat – mint amilyen a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Nemzeti Parasztpárt – is csak néhány szavazó választotta. Így az MKP Fertőhomokon csupán egyetlen szavazatot szedett össze, Hegykőn hatot, míg Hidegségen egyet sem. Fertőhomokon az FKGP-n és az MKP-n kívül egyetlen párt sem kapott szavazatot. Az NPP alig tudott néhány szavazót megszólítani. Az SZDP sem rendelkezett nagyobb szavazótáborral: Hegykőn csak ketten, Hidegségen pedig csak öten választották. A párt az egész Fertő-környéken gyengén szerepelt: Balfon, Fertőbozon, Hidegségen, Fertőhomokon és Hegykőn összesen csak 9 (!) szavazatot tudott összegyűjteni. Az SZDP támogatottságának rangsorában a járás 22 települése közül Fertőhomok a 22., Hegykő a 21., Hidegség a 18. helyet foglalta el. Az MKP esetében Fertőhomok a 22., Hegykő a 21., Hidegség a 14. helyen végzett.⁴⁷⁽¹⁴²⁾ A Magyar Radikális Párt

(MRP) és a Polgári Demokrata Párt (PDP) már járási szinten is jelentéktelen maradt, de utóbbira a három vizsgált község egyikében sem szavaztak, míg az MRP is csak Hidegségen tudott egyetlen szavazatot gyűjteni.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / I. A választások főbb jellemzői / Az 1947. évi választások

Az 1947. évi választások

Az 1947. augusztus 31-i választásokon már jobban szétaprózódtak a szavazatok a pártok között, és a köztük lévő erőviszonyok is módosultak. A legerősebbnek a politikai katolicizmus bizonyult, a Demokrata Néppárt (DNP), mind a soproni járásban, mind a három község mindegyikében a legtöbb szavazatot kapta: leginkább Hegykőn támogatták, valamivel kisebb arányban Hidegségen és Fertőhomokon. A választások legszembevetőbb változása az volt, hogy az FKGP – 1945-ös szerepléséhez képest – eljelentéktelenedett. Fertőhomokon egyetlen szavazatot sem kapott, Hegykőn is csak 35-öt, Hidegségen pedig mindössze kettőt. (Pedig 1946 januárjában még csak ennek a pártnak volt tagsága a községekben: Fertőhomokon 68-an, Hidegségen 104-en).⁴⁸⁽¹⁴³⁾ (10. táblázat)

pártok	LVK	járás	Fertőhomok		Hegykő		Hidegség	
1947. 08. 31.	%	%	N	%	N	%	N	%
FKGP	5,19	3,48	0	0,00	35	3,80	2	1,12
MKP	20,89	24,12	7	3,72	13	1,41	21	11,73
MRP	4,23	3,20	11	5,85	35	3,80	2	1,12
NPP	7,57	7,98	2	1,06	51	5,54	26	14,53
PDP	0,44	0,09	0	0,00	0	0,00	0	0,00
SZDP	17,73	16,19	58	30,85	58	6,30	15	8,38
DNP	42,44	44,04	109	57,98	727	78,94	113	63,13
FMDP	1,50	0,91	1	0,53	2	0,22	0	0,00

10. táblázat. Az 1947. évi választások pártlistáinak eredményei

¹⁶⁹Ugyanakkor szemlátomást megnőtt a baloldal támogatottsága. Az SZDP, bár veszített járási szintű támogatottságából, Fertőhomokon már a szavazatoknak közel harmadát gyűjtötte be, de 1945-höz képest Hegykőn és Hidegségen is nagyobb tömegeket tudott megszólítani. Amíg – a párt támogatottságát tekintve – 1945-ben még Fertőhomok az utolsó helyen állt a járás községei között, addig 1947-ben az első helyre került. Hidegség is javított egyet pozícióján, így a 18. helyen végzett, Hegykő viszont visszaesett egyet, a 21. helyre. A pártnak ekkor Fertőhomokon 13 tagja volt, a beszerzés elérte a 22,4%-ot, Hegykőn 22 (38%-os beszerzés), Hidegségen pedig 5 fő (33,4%-os beszerzés) jelentette a párttagságot.⁴⁹⁽¹⁴⁴⁾ Feljavult az MKP teljesítménye is: a járásban már közel a választók negyede szavazott rá, de Fertőhomokon és Hegykőn is erősödött valamelyest, míg Hidegségen közel 10 százalékpontot nőtt támogatottsága. A járás 22 községe közül a párt támogatottságát tekintve Fertőhomok a 22. (-1), Hegykő a

21. (-1), Hidegség a 14. (+7) helyen végzett.⁵⁰⁽¹⁴⁵⁾ A Baloldali Blokk harmadik tagját, az agrárérdekeket képviselő NPP-t Fertőhomokon csupán ketten, de már Hegykőn 51-en, Hidegségen pedig 26-an választották. A Baloldali Blokk Fertőhomokon 35,64%-ot, Hegykőn 13,25%-ot, Hidegségen 34,64%-ot ért el, azaz a szavazók többsége még mindig a polgári életforma mellett voksolt. A koalíciót Fertőhomokon a szavazók 35,64%-a, Hegykőn a 17,05%-a, Hidegségen pedig a 35,75%-a preferálta, ebből következően többségük nem nézte jó szemmel azt a kormánypolitikát, amely egyre inkább balra tolódott.

A liberális-kispolgári pártok továbbra sem számíthattak erős támogatásra. Közülük a legtöbb szavazó az MRP-t választotta. A Független Magyar Demokrata Pártra (FMDP) már csak a járási szavazók jelentéktelen hányada szavazott, Fertőhomokon csak egy, Hegykőn kettő, Hidegségen pedig egyetlen szavazatot sem kapott, míg a PDP a három község egyikében sem lelt szavazóra.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / II. A választások idősoros vizsgálata

II. A választások idősoros vizsgálata

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / II. A választások idősoros vizsgálata / A választójogosultak számának alakulása

A választójogosultak számának alakulása

Az 1920-as választáshoz képest – mindhárom településen, köszönhetően Bethlen választójogi rendeletének, majd törvényének – 1926-ig bezárólag csökkent a választójogosultak száma (11. táblázat). Mivel 1938-ig nem változott a választójogi törvény, a természetes népszaporulat és az iskolázottság növekedése következtében 1931-től megnőtt azok száma, akik az urnához járulhattak. A választójogosultak számát tekintve 1935 jelentette a Horthy-korszakban a csúcspontot. Ehhez képest az 1938-as választójogi törvény leszűkítette a választásra jogosultak körét.⁵¹⁽¹⁴⁶⁾ Egyedül Hegykőn nem csökkent számuk az 1931-es év választójogosultjainak száma alá, de egyéniben Fertőhomokon kevesebben szavazhattak, mint 1926-ban, Hidegségen pedig, mint 1922-ben. Az 1945-ös demokratikus választójognak köszönhetően mindhárom településen megnőtt a választójogosultak száma. 1947-ben Fertőhomokon 226, Hegykőn 75, ¹⁷⁰Hidegségen 127 személytől vonták meg a választójogot,⁵²⁽¹⁴⁷⁾ így Fertőhomokon és Hidegségen a vizsgált periódusban a legkevesebben, viszont Hegykőn 1945 után a legtöbbben 1947-ben kaptak választójogot.

	A választójogosultak száma (fő)								
	1920	1922	1926	1931	1935	1939 L	1939 E	1945	1947
Fertőhomok	288	227	264	285	319	307	257	396	181
Hegykő	622	575	555	626	818	732	688	968	948
Hidegség	252	223	236	254	271	234	201	299	190

11. táblázat. A választásra jogosultak számának alakulása, 1920–1947.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / II. A választások idősoros vizsgálata / A választási részvétel alakulása

A választási részvétel alakulása

A Horthy-korszakban a választási megjelenés kötelező volt, ebből is adódik az, hogy mind települési, mind választókerületi szinten magas részvételi arányokat figyelhetünk meg (12. táblázat). Az 1945–47 közötti időszakban is⁵³⁽¹⁴⁸⁾ – bár ekkor már nem volt kötelező a szavazás – magas arányban járultak az urnákhoz a választópolgárok, köszönhetően a nagy politikai aktivitásnak.

	A választási részvétel (%)									
	1920	1922	1922 P	1926	1931	1935	1939 L	1939 E	1945	1947
vál.ker.	85,63	66,23	71,84	84,33	83,14	72,85	90,52	91,82	89,87	n.a.
Fertőhomok	94,79	87,22	94,71	93,18	93,68	84,64	96,74	97,28	100,51	107,73
Hegykő	93,57	87,13	92,52	90,99	86,58	82,52	94,95	95,20	98,45	97,15
Hidegség	93,65	85,65	90,58	89,41	96,46	79,70	94,02	93,53	95,65	99,47

12. táblázat. A választási részvétel százalékos alakulása, 1920–1947.

A három község közül 1920 és 1947 között általában Hidegségen volt a legalacsonyabb – 1931-et leszámítva, amikor itt volt a legmagasabb – a választási részvétel, míg Fertőhomokon a legmagasabb. A politikai aktivitás a vizsgált periódusban mindvégig felülmúlta mindhárom községben a választókerületben tapasztaltat. A részvételi arány Fertőhomokon⁵⁴⁽¹⁴⁹⁾ és Hidegségen 1947-ben, Hegykőn 1945-ben volt a legmagasabb. Ezután Fertőhomokon az 1945-ös, Hegykőn az 1947-es, Hidegségen 1931-es,⁵⁵⁽¹⁵⁰⁾ majd mindenütt 1939-es és az 1920-as (tehát a titkos) választások következnek. A nyílt választások esetén az 1922-es pótválasztást Fertőhomokon az 1931-es,⁵⁶⁽¹⁵¹⁾ Hegykőn és Hidegségen az 1926-os választás követi, majd mindenütt az 1922-es (Hegykőn ez megelőzi az 1931-est) következik. A mélypontot az 1935-ös év jelenti.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / II. A választások idősoros vizsgálata / A választási érvényesség alakulása

171 A választási érvényesség alakulása

A választási érvényesség alakulásának bemutatásakor csak az 1920., 1939., 1945. és az 1947.⁵⁷⁽¹⁵²⁾ évi választásokat kell megvizsgálnunk, mert csak ezeken a választásokon volt titkos a választójog, így csak itt van értelme vizsgálni az érvényes, ill. az érvénytelen szavazatok arányát. (13. táblázat) A nyílt választásokon ugyanis – a legtöbb esetben – minden leadott szavazat érvényes volt. Az 1920 és 1939 közötti korszakban a három település mindegyikében magasabb volt az érvényes szavazatok aránya, mint a választókerület egészében. A legmagasabb 1920-ban volt ez az érték, a községi érvényes szavazatok aránya

a legmagasabb Fertőhomokon lett, a legalacsonyabb Hegykőn. Az 1939-es listás szavazáson már a szavazatok nagyobb arányát találták érvénytelennek. A legtöbb érvénytelen szavazat Hegykőn, a legkevesebb Hidegségen született. Választókerületi szinten (E) és Hegykőn megnőtt az érvényes szavazatok aránya, Fertőhomokon és Hidegségen csökkent. A választókerületben az alacsony érvényességi szint azzal magyarázható, hogy minden bizonytalansággal egyéniben és listára a tudatos szociáldemokrata, listára pedig a kisgazda szavazók érvénytelenül voksoltak. 1945-ben a járás egészében az érvényes szavazatok aránya alulmaradt a három községben megfigyelhető értékektől. 1947-ben Hegykőn mindenki érvényesen szavazott, de Fertőhomokon és Hidegségen nem érték el a járásban tapasztalt érvényesség szintjét.

	Az érvényes szavazatok aránya (%)				
	1920	1939 L	1939 E	1945	1947
vál.ker.	96,85	88,98	91,87	98,33	99,24
Fertőhomok	99,63	95,96	95,20	98,49	96,41
Hegykő	98,63	94,82	96,79	99,90	100,00
Hidegség	99,15	96,36	96,28	98,60	94,71

13. táblázat. Az érvényes szavazatok arányának százalékos alakulása, 1920–1947.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / III. A politikai pártcsaládok választási szereplése.

III. A politikai pártcsaládok választási szereplése.

A politikai pártcsaládok választási szereplésének vizsgálatakor az 1920 és 1935 közötti periódusban („jobb híján”) az egyéni, 1939-től pedig a pártlistás eredményeket vettem figyelembe, hisz ezek az értékek mutatják a pártok tényleges támogatottságát. A három község esetében világosan megfigyelhető, hogy a vizsgált periódusban a választók alapvetően a jobboldali pártokat és képviselőjelölteket támogatták. A Horthy-korszak parlamenti választásain szélsőjobboldali párt a választókerületben csak az 1939-ben indult. Az NYKP legerősebben Hidegségen, leggyengébben Hegykőn szerepelt, de teljesítménye mindhárom községben alulmúlta a választókerület egészében tapasztaltat.

A nemzeti-konzervatív pártcsaládot 1922-ben és 1926-ban kormánytámogató pártonkívüli jelölt, ezt követően pedig a mindenkori kormánypárt, ill. jelöltje képviselte. 1931-ben az EP a választókerület egészében és mindhárom településen megszerezte a szavazatok abszolút többségét. 1935-ben a NEP megismételte ezt a választókerületben és Hegykőn; Hidegségen már csak relatív többséget ért el, Fertőhomokon pedig a második [172](#) lett. 1939-ben listán a MÉP a legtöbb szavazatot gyűjtötte be mind választókerületi, mind települési szinten. A két világháború közötti korszakban a nemzeti-konzervatív irányzatot minden esetben a hegykőiek támogatták a legnagyobb arányban, amely 1935-öt kivéve itt minden alkalommal jobban szerepelt, mint a választókerület egészében. Fertőhomokon és Hidegségen a politikai katolicizmus pártjai komoly szavazói táborot hódítottak el a kormánypártoktól, ráadásul (kivéve 1931-ben és 1939-ben) a pártcsalád támogatottsága nem érte el a választókerületi értéket.

A politikai katolicizmus pártjai – ha indultak – mindig sikeresek voltak Fertőho-mokon és Hidegségen, köszönhetően a települések mély vallásosságának, viszont Hegykőn már komoly kihívást jelentett számukra a nemzeti-konzervatív és az agrárirányzat, ráadásul a Horthy-korszakban e pártcsalád tagjai ez utóbbi helyen gyengébben szerepeltek, mint a választókerület egészében. 1920-ban a KNEP abszolút többséget szerzett a választókerületben és a három községben egyaránt. 1922-ben a KRSZP Fertőhomokon és Hidegségen elnyerte a leadott szavazatok abszolút többségét, Hegykőn lényegesebben gyengébben szerepelt, még a választókerületi támogatottságot sem tudta megközelíteni. 1926-ban a KNEP utódpártjának számító KGSZP, mely megszerezte a választókerületi voksok közel harmadát, Fertőhomokon csak hajszállal maradt el az abszolút többségtől, de – Hegykőhöz hasonlóan – itt is alulmaradt a küzdelemben, míg Hidegségen megőrizte fölényét. 1935-ben az NLNP szerezte a legtöbb szavazatot Fertőhomokon, de Hidegségen, Hegykőn és a választókerület egészében alulmaradt. A pártcsalád jó szereplése megmaradt a 2. világháború után is: 1947-ben a DNP kapta a legtöbb szavazatot a három település mindegyikében, de a legtámogatottabb párt lett a választókerületben is. Ekkor Hegykőn jobban szerepelt a párt (és az irányzat), mint a választókerületben vagy akár a másik két községben.

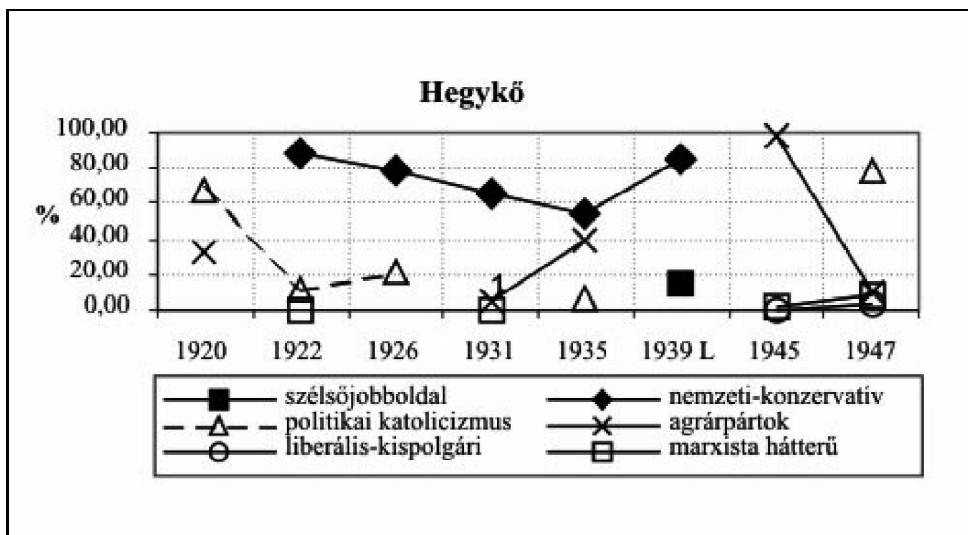
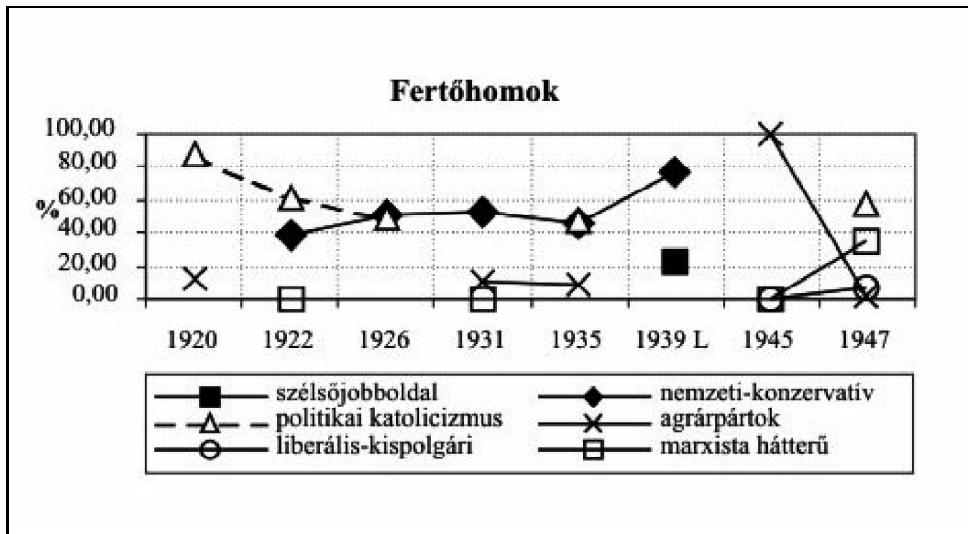
Az agrárpártok csak akkor voltak igazán sikeresek, ha nem kellett a politikai katolicizmus pártjaival versengeniük, és/vagy ha egyedül képviselték a keresztény-nemzeti eszmerendszert. A két világháború között – 1931-et kivéve – Hegykőn voltak a legsikeresebbek, nagyobb támogatottsággal rendelkeztek, mint a választókerület egészében, ellentétben Fertőhomokkal és Hidegséggel. 1920-ban az OKGFP – az első feltétel miatt – mind a választókerületben, mind a vizsgált települések mindegyikében haloványan szerepelt. 1931-ben az FKGP sem tudott jobb eredményt felmutatni, 1935-ben pedig az irányzat tovább gyengült a választókerületben és Fertőhomokon, de Hegykőn és Hidegségen látványosan megerősödött. A nagy áttörés 1945-ben következett be, amikor – a második feltételből adódóan – a kiscgazdák abszolút győzelmet értek el a választókerületben, és a másik agrárpárttal, az NPP-vel együtt megszerezték a szavazatok közel kétharmadát. A pártcsalád Fertőhomokon teljesített legjobban, egy ember kivételével mindenki a kiscgazdákra szavazott, akik Hegykőn és Hidegségen is megközelítették ezt az eredményt. (Érdekes, hogy míg 1920-ban az OKGFP-től balra nem, addig 1945-ben az utódpártjának számító FKGP-től jobbra nem indult párt). 1947-ben a politikai katolicizmus családja fölényesen került ki a megmérettetésből, az agrárpártok szavazatrészesedése mind a járásban, mind a községekben erősen visszaesett. 1945-ben a fertőhomoki, 1947-ben pedig mind a hidegségi, mind a választókerületi támogatottságuk meghaladta a hegykőit.

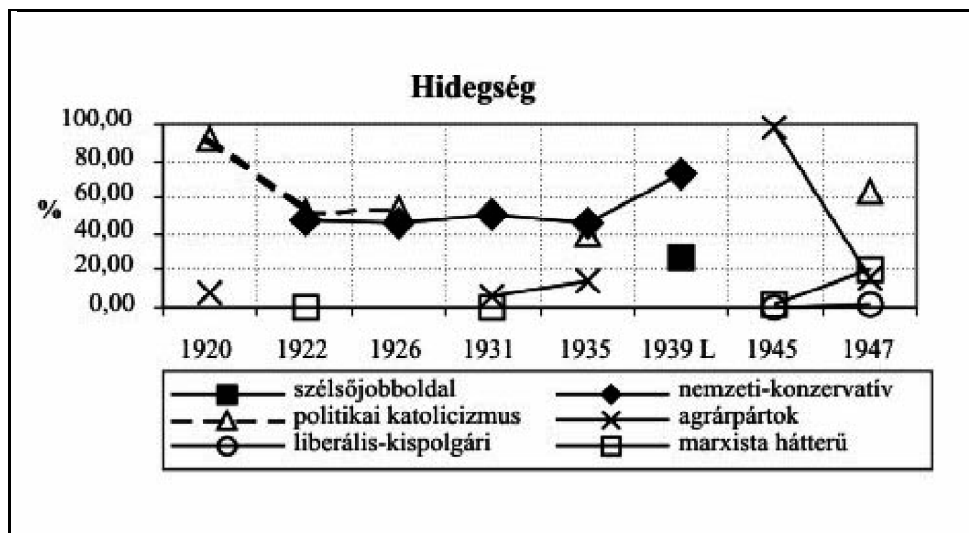
A kispolgári-liberális pártcsalád a keresztény-nemzeti szavazóbázis miatt nem könyvelhetett el sikert: a választókerületben először csak 1945-ben indultak az irányzathoz [173](#)tartozó pártok (MRP, PDP), de nem értek el számottevő eredményt. A pártcsalád (FMDP, MRP, PDP) számára némi erősödést 1947 hozott.

A fenti körülmények rányomták bélyegüket a baloldali (marxista háttérű) pártcsalád két világháború közötti választási szerepléseire is. Az MSZDP jelöltje 1922-ben és 1931-ben egyik községben sem kapott szavazatot. Még 1945-ben sem könyvelhetett el az irányzat (MKP, SZDP) sikereket. 1947-re azonban megváltozott a helyzet: jelentősen megnőtt a baloldal támogatottsága, leginkább Fertőhomokon, de továbbra sem érte el egyik községben sem a választókerületi szintet.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kortörténet és várostörténet II. / Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947) / A politikai pártcsaládok választási arányai községi bontásban (1920-47)

A politikai pártcsaládok választási arányai községi bontásban (1920-47)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely

Műhely

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete

174 Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete

Az osztrák építészettörténet-írás az egykori Soproni Vígadó- és Kaszinó Széchenyi téri épületét (később Magyar Művelődés Háza, napjainkban Liszt Ferenc Konferencia- és Kulturális Központ) megépítése pillanatától a korszak jelentős alkotásaként tartja számon,¹⁽¹⁵³⁾ a hazai építészettörténeink véleménye azonban máig megoszlik a ház művészeti értékeivel kapcsolatban.²⁽¹⁵⁴⁾ A becses középület megépítése óta több ízben átalakították, külső formája részben, belső kialakítása egészében elveszett. Az épület legutóbbi, konferencia- és kulturális központ céljára történt átalakítása kapcsán ismét az érdeklődés középpontjába került.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A „vígadó- és kaszinó” építéstörténete

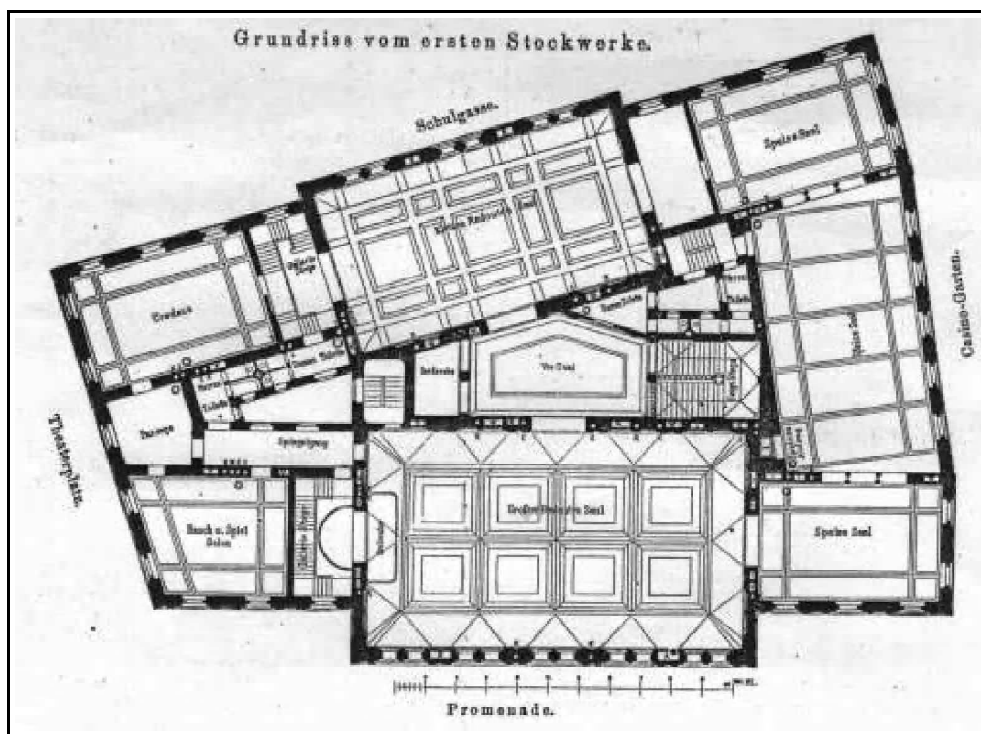
A „vígadó- és kaszinó” építéstörténete

Az első, kaszinó céljára épült kétemeletes ház az egykori Színház téren (ma: Petőfi tér 3. sz.) állt: a jelentős középületet a 18. század végén feltehetően Ringer József, az Esterházy hercegi család neves építésze

építette,³⁽¹⁵⁵⁾ és a 19. század legvégén alakították át elemi iskolává (Kozmutza Flóra Általános Iskola és Speciális Szakiskola). A kaszinó a 19. század elején leégett. Helyén az 1840-es években nagyszabású „vigadó- együttest” kívántak építeni, mely a városi színházat, bál- és előadó termet és kaszinót foglalt volna magába.⁴⁽¹⁵⁶⁾ A soproni „vigadó” ebben a formájában azonban soha nem valósult meg.

Az 1860-as évek végén az új vigadó- és kaszinó építését a városi polgárság fokozódó kulturális igénye és jelentős gazdasági ereje tette lehetővé. Helyét kitüntetettebb helyen, a régi kaszinó mellett, a nagy méretű olaszbástya bontásával nyert területen jelölték ki. A telek előnyös helyzetét elsősorban sarok-elrendezésének köszönhette. Nyugati oldalán a színház előtti tér formálódott, délre pedig a város reprezentatív promenádja, a mai Széchenyi tér épült ki.

Az építkezés nagyságát és fontosságát mutatja, hogy az igényeknek mindenben megfelelő tervek beszerzésére országos titkos építészeti pályázatot írtak ki.⁵⁽¹⁵⁷⁾ A pályázat **175**első díját 600 forintban állapították meg, emellett a hirdetmény szerint a legjobbnak ítélt terv alkotója elnyerte volna a megvalósítással kapcsolatos megbízást is. A beadási határidőre, 1869. november 15-re nyolc pályamű érkezett a kiíró Kaszinó Részvénytársaság címére. Az általános gyakorlattól eltérően a tervek értékelésére nem szerveztek szakértőkből álló bíráló bizottságot: elégségesnek tartották, ha a beérkezett pályaműveket a Kaszinó Építési Bizottságának huszonnégy tagja és az ötven tagú választmány véleményezi. Az eredményhirdetésre 1869. november 15-én került sor. A bírálók arra a döntésre jutottak, hogy a megvalósításra méltó legjobb tervet Kolbenheyer Ferenc és Benkó Károly készítette.⁶⁽¹⁵⁸⁾

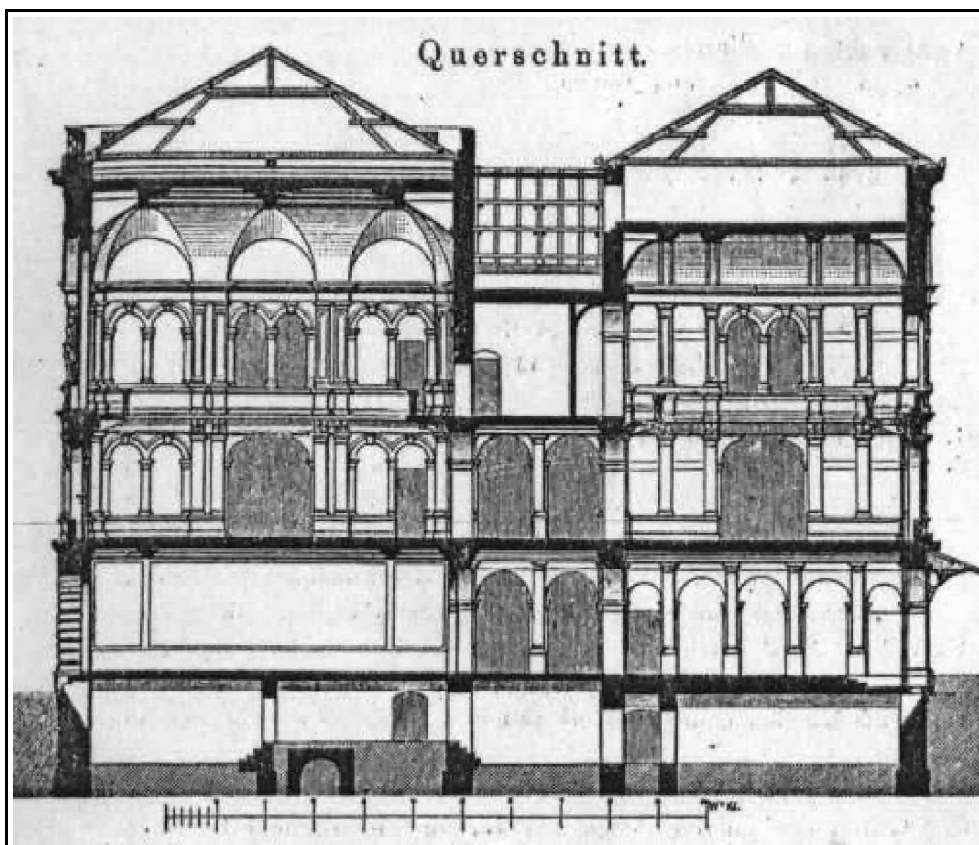
1. kép Az épület tervezett emeleti alaprajza (Ludwig Wächter terve)

A nyertesekről tudott volt, hogy mindketten Pesten működnek. Kolbenheyer Ferencet soproni származású építészként tartja számon helytörténeti irodalmunk.⁷⁽¹⁵⁹⁾ **176**Benkó Károly Medgyaszay Istvánnak, a soproni szecessziós színház tervezőjének volt édesapja, aki a győri zsinagóga megépítésével szerzett

magának európai hírnevet.⁸⁽¹⁶⁰⁾ Bár a pályázat titkos volt és csupán a győztesek zárt borítékát bontották fel, a pályázók közül mégis három másik személy neve is kitudódott. Figyelemre méltó pályaművet készített a bécsi Ludwig Wächtler⁹⁽¹⁶¹⁾ és az ugyancsak bécsi Friedrich August von Stache (1814–1895) is.

Ludwig Wächtler az ausztriai St. Pöltenben született és a bécsi Politechnikum, majd ugyanott a Képzőművészeti Akadémia hallgatója volt. Mesterei Eduard van der Nüll, August Siccardsburg és Friedrich von Schmidt voltak, diplomatervét kitüntetéssel fogadták el. A diploma megszerzése után jelentős középületek, közöttük a Künstlerhaus építését vezette, majd 1865 és 1869 között építésvezetői (Dombauführer) beosztásban a bécsi Stefanskirche helyreállítási munkáit irányította. A másik jó nevű bécsi pályázó, Friedrich August von Stache¹⁰⁽¹⁶²⁾ gyakran dolgozott együtt unokaöccsével, Heinrich von Ferstelllel, a bécsi Votivkirche és a Bécsi Egyetem tervezőjével. Tervet küldött a pályázatra Schärmár János bajai építőmester is, aki a pályázat kapcsán ismerkedett meg a várossal és hamarosan le is telepedett Sopronban.¹¹⁽¹⁶³⁾

Nagy kár, hogy a pályázati döntés kihirdetése utáni fejleményekről nem sikerült írásos anyagot találni: az ismertté vált kevés adat nem ad kellő tájékoztatást a történekről. Feltételezzük, hogy a tervezett épület kialakításával kapcsolatban élénk viták zajlottak a Kaszinó Részvénytársaság vezetői körében. Tény, hogy a kivitelezésre került tervek elkészítésével – szöges ellentétben a pályázati kiírással – nem Kolbenheyer Ferencet és Benkó Károlyt, a nyertes alkotópárt bízták meg.¹²⁽¹⁶⁴⁾ A döntést követő eseményekről Ludwig Wächtler bécsi építész írásából kapunk képet.¹³⁽¹⁶⁵⁾ Visszaemlékezései szerint a pályázat eredményének kihirdetése után jó két hónappal, 1870. február 11-én kéttagú soproni küldöttség kereste fel bécsi lakásán. A Kaszinó Építési Bizottságának tagjai azért utaztak Bécsbe, hogy felkérjék, vállalja el a kaszinó megvalósításával kapcsolatos további teendők elvégzését. Felszólították: adjon ajánlatot a kiviteli tervek elkészítésének feltételeiről, és a lebonyolítás körülményeinek ¹⁷⁷tisztázására utazzon Sopronba. Az építész – ha hihetünk szavainak – először kereken visszautasította a felkérést, majd azzal a feltétellel folytatta a tárgyalást, hogy kizárólag saját pályatervének megvalósítására vállalkozik. Annyit megígért, hogy a kiviteli tervek készítése során néhány részletkérdésben alkalmazkodik majd a megbízó Kaszinó Építési Bizottságának változtatási igényeihez.

2. kép Tervezett keresztmetszeti kialakítás (Ludwig Wächtler terve)

Az építéstörténet tisztázását nagyban nehezíti, hogy a pályatervek anyaga nem maradt fenn. A hivatkozott cikkben maga Wächtler is csupán szavakban ismertette pályamunkáját, rajzot, képet azonban nem közölt róla. Csatkai Endre említi,¹⁴⁽¹⁶⁶⁾ hogy „időközben bizonyos Waechter nevű építész hátrahagyottai jelentkeztek, hogy a birtokukban levő eredeti rajzokat eladják a városnak, amiből nem lett semmi, de legalább így derült ki, hogy a mai formának tervezője ez a bécsi Waechter volt, akiről egyébként semmit nem tudunk”¹⁵⁽¹⁶⁷⁾ Mivel a soproniak nem tartottak igényt a tervekre, ¹⁷⁸ azok bizonyára elkallódtak, vagy megsemmisültek: így csupán Wächtler idézett leírásából következtethetünk elképzeléseire.

Ami a beépítés megoldását illeti, a végleges tervek elkészítésével megbízott építész eredetileg a rendelkezésre álló telek teljes területét szerette volna építés céljára felhasználni: az épület keleti homlokzatát egészen a Templom utcáig ki kívánta építeni. Döntését azzal indokolta, hogy az egykori Brückl-kapu környékének házaira korábban is a zárt sorú, nagyvárosias elrendezés volt a jellemző. „Nem akarom a Promenádnak egybefüggő homlokzati frontját túlságosan megtörni” – indokolta megoldását – „hogy ezzel az új épület, környezetétől teljesen elszigetelve, a telek távoli szögletébe kerüljön.” Elképzelései városépítészeti szempontból mindenképpen helyénvalóak és mai szemmel nézve is helyesek voltak.¹⁶⁽¹⁶⁸⁾

A soproniak azonban ezt az ötletét sem fogadták el. Ők ugyanis az építendő középület keleti, Templom utcai oldalán teresedést kívántak, ahová a cukrászda külső fogyasztóterét kívánták elhelyezni. Wächtler a tervezett épület belsejében monumentális, üvegtetővel lefedett teret – mai fogalmaink szerint egyfajta „belső utcát” – képzelt el. A barátságos, üveggel fedett belső udvar adott volna helyet a cukrászda kiülőjének,

amely végül – engedve a soproniak kívánságának – a „poros és szeles szegletben” nyert kialakítást, panaszkodott az építész kollégáinak a Bécsi Építész Kamara e témában tartott ülésén.

A tervezett ház főbejárata a Széchenyi térre nézett volna. Wächtler sokáig ragaszkodott a reprezentatív elhelyezésű déli főbejárat kialakításához, a földszint közlekedő sávját azonban igen okosan az Iskola utca (Liszt Ferenc utca) irányában az üvegezett udvar átellenes oldaláig meg kívánta hosszabbítani. Az alaprajz ilyen jellegű, nagyvonalú elrendezése két lehetséges irányt kínált a reprezentatív épület megközelítésére. A déli főbejárat végül nem épült meg és az épület egyetlen, szerény bejárata a szűk északi köz oldalára került: jelentőségét a tervezett acél üvegtető csak kevésbé hangsúlyozta. Az építésre kényszerített változtatások miatt a Templom utcai bejárat a kelleténél kevésbé hangsúlyosra sikerült: a belső udvar elmaradásával pedig a földszinti fogadósínt is szűkössé vált.

Az építetők és az építész leghevesebb vitája az épület stílusa körül zajlott. A szakirodalomból és Wächtler előadásából kiderül, hogy az építész a neogótika elhívatott követője volt. „Ami az épület stílusát illeti” – fejtette ki 1877. április 12-án, a mérnököknek tartott bécsi előadáson – „az épület belsőit, de egész kialakítását a gótika formáival képzeltem el.” Minden bizonnyal mestere, Friedrich von Schmidt új bécsi városháza épületének példája is arra ösztönözte, hogy a soproni kaszinót hasonló formában, monumentális gótikus stílusban építse fel.¹⁷⁽¹⁶⁹⁾ „A téglából készült főfalakat a homlokzaton részben kő, részben sgraffito alkalmazásával képzeltem el” – írja – „az épület monumentalitását pedig azzal növeltem volna, hogy a legfelső szintre helyezett alárendelt lakások nyílásait az alacsonyan tartott második emelet főpárkányának képszékebe rejtettem el.” „Végül” – jegyzi meg szomorú belenyugvással – „kénytelen voltam meghajolni a soproniak akarata előtt és a házat reneszánsz stílusban terveztem át.”

179

3. kép: A Magyar Tudományos Akadémia főhomlokzata

4. kép: A soproni Vigadó- és Kaszinó tervezett épületének távlati képe (ismeretlen szerző terve)

180 Ami a végleges külső kialakítást illeti: csak következtetni tudunk arra, hogy az építész milyen példákra támaszkodott az áttevésés során. Valamivel közelebb visz a megoldáshoz az a szépen kidolgozott építészeti távlati kép, amelynek fényképmásolatára néhány éve egy magángyűjtő levelezőlap-gyűjteményében találtam rá.¹⁸⁽¹⁷⁰⁾ A rajzon ábrázolt monumentális épület mögött balról jól kivehető a Petőfi tér 7. számú Osztrák–Magyar Bank épülete helyén álló földszintes ház képe: az épülettől jobbra pedig a réaliskola – ma Széchenyi István Gimnázium – jellegzetes romantizáló-historizáló neogót homlokzata látható. Az előtérben lévő sétateret (Széchenyi tér) a grafika készítője különös gondossággal mutatta be.

Sajnos a képet aláírásával senki nem jelezte és készítésének ideje sem volt megállapítható. A szép grafikát tanulmányozva mégis egyértelműnek tűnik, hogy a rajz a tervezett kaszinó egyik, ábrázolt formájában meg nem valósult elképzelését mutatja. Ugyanakkor nem nehéz rájönni, hogy a rajzon ábrázolt épület lényeges vonásaiban a Magyar Tudományos Akadémia pesti palotáját mintázza.

Ahogy az ismert, a pesti Tudományos Akadémia palotája 1852 és 1865 között épült fel August Stüler pályadíjas tervei alapján¹⁹⁽¹⁷¹⁾. A pesti akadémia székházát a 19. század hazai historizáló építészete egyik kulcs-alkotásaként tartjuk számon: megépítése egyértelműen jelzi a magyarországi historizáló építészet stílusának jelentős fordulópontját. A pályázók nagy része gótikus stílusú épületet javasolt. A német építész ezzel szemben neoreneszánsz épületet tervezett: ismert, hogy első díját éppen „korszerű” stílusválasztásnak köszönhette. A felépült ház mérföldkövi építészetünkben, hiszen a romantikus historizmust felváltó szigorú historizmus első, példaértékű, szép alkotása.

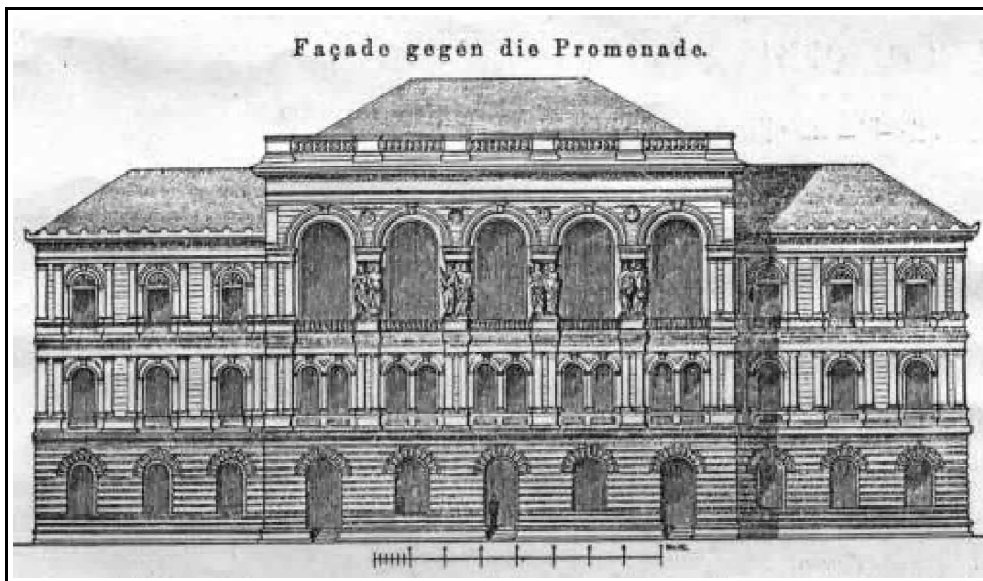
A soproni kaszinó építésével kapcsolatos rajzon ugyancsak neoreneszánsz épületet látunk. Mindenek előtt feltűnő a tervezett ház tiszta mértani testekből komponált elrendezése. A főtömeg a két szimmetrikusan elhelyezett oldalszárnynál egy emelettel magasabb. Az épületet lapos hajlású kontyolt magastető fedi, a

ferde lefedés látványát azonban nagyjából a kőbabából összeállított attika-párkány takarja. Az erőteljes vízszintes felső lezárás a tömegformák geometrikus jellegét erősíti.

A Magyar Tudományos Akadémia kváderes földszinti főhomlokzatán a nagyméretű félköríves üvegfalak sorában a középső nyílás szolgál az épület főbejáratául. Wächtler tervén ugyancsak a középtengelybe helyezte el az épület reprezentatív bejáratát. A középrizalit első emeleti kialakítása pontosan a pesti épület tagolását követi: a félköríves ablakok üvegfelületeit kettős korinthoszi fejezetű, hatalmas féloszlopok választják el egymástól. A félköríves ablakok feletti tömör sávot vakolt tábladíszek gazdagítják. A főpárkány felett felmagasodó, középen elhelyezett kiemelést félköríves ablakok tagolják, melyek mélyen a homlokzat síkjába vágó kör alakú nyílásokat kereteznek.

A rajzon a pesti példával gondosan összehasonlítva kisebb eltéréseket is felfedezhetünk. Szembetűnő, hogy Sopronban az oldalszárnyak valamivel rövidebbek és felületüket tömörebb kialakítású. Az oldalszárnyak súlyosabb megjelenését – szemben az Akadémia sűrűn sorolt félköríves ablakaival – az magyarázza, hogy a soproni rajzon a falpillérek szélesebbek és a félköríves ablakok kisebb felületűek. Ha jobban megnézzük, egyértelművé válik, hogy részleteiben a középső felépítmény tagolása is eltér a 181. pesti példától: a kettős féloszlopok helyén a képen két-két kariatida – tartóelemként alkalmazott álló nőszobor, fején kis párnataggal – támasztja alá a főpárkányt.

A Templom utcai homlokzat a helyszín igényeihez igazodik: a földszinten a ház amúgy zárt körvonalából oldalszárnyak nyúlnak ki; közöttük finom arányú fedett-nyitott kiülő terasz és barátságos park képével találkozunk. A rajzon ábrázolt épület – szemben az építész eredeti elképzeléseivel – hangsúlyozottan szabadonálló jellegű, így érthetően kevésbé alkalmazkodik a Széchenyi tér meglévő zárt beépítéséhez.

5. kép Széchenyi téri főhomlokzat terve (Ludwig Wächtler terve)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A „vigadó- és kaszinó” jelentősége korában

A „vigadó- és kaszinó” jelentősége korában

A terv meglepő hasonlósága a „divatos” pesti Tudományos Akadémia épületéhez azt a gyanúkat támasztja alá, hogy Wächtler végül mégis meghajolt a Kaszinó vezetőinek kívánsága előtt és – félretéve saját megoldását – a díjnyertes pesti építészek tervét dolgozta fel kiviteli terv formájában. Bécsi előadásából e kényszerű kompromisszumról azonban mélyen hallgatott.

Nem hallgathatjuk el azonban azt a tényt sem, hogy a megvalósult soproni kaszinóépület külső kialakítása a tervrajzhoz képest jelentős változásokat is mutat: az eltérések mindenképpen Wächtler közreműködésének tulajdoníthatóak; céljuk pedig a pesti példakép megjelenésének fejlesztése, finomítása és a helyi adottságokhoz való jobb alkalmazkodás volt.

A bécsi építész igen szellemesen „feje tetejére állította” a pesti Akadémia főtömegének emeleti homlokzati rendszerét. Rajzán a sűrűn elhelyezett kettős félköríves ikerablakok sora – igazodva a körbefutó belső galériához – az első emeletre került: ezzel a középső mező felső sávjába felemelt hatalmas félköríves záródású emeleti [182](#)üvegablakok a középhízalít uralkodó motívumává váltak. A kariatidákat a kivitelezett épületen is megtaláljuk: méretük azonban jelentősen megnőtt és helyük is megváltozott: a megvalósult házban a női alakok a legfelső szint hatalmas ablakait keretezik. Alakjukat feltételezésünk szerint bécsi épületszobrász [20\(172\)](#) formálta meg, aki az antik példákban ismert görög kariatidák törekeny alakját tenyeres-talpas stájer parasztlányokkal helyettesítette. A kettős női alakok – elhelyezésüknek és erőteljes plasztikai megformálásuknak köszönhetően – a homlokzat meghatározó motívumaivá váltak.

Más, kisebb változások is történtek. Így az oldalszárnyakról elmaradt a kőbabák sora: takarás híján az enyhe hajlású olaszos hatású magastető a környező utcákból nézve láthatóvá vált. A felsorolt kisebb-nagyobb változtatásoknak köszönhetően az épület a történeti környezetbe jobban beleillő, kisvárosias arculatot kapott. A homlokzatok egyéni karaktere erősödött: egyértelműbbé vált az épület „soproni” jellege.

A végleges alaprajzi elrendezés kialakításánál Wächtler minden bizonnyal jobban ragaszkodhatott eredeti elképzeléséhez. A közlekedő terek és az épülethez mértelen feltűnően szerény kialakítású mellékhelyiségek az épület szabálytalan alaprajzú belső magjába kerültek. Az északi kisebb és a déli nagyobb terem közötti kapcsolatot az épület keleti oldalán árkádos átjárók biztosították. A belső terek áramlását az összekötő térszakaszok olaszos loggiái még gazdagabbá tették.

A megvalósult belsőket érdemes a kortárs Gustav Diem útikönyvének leírása nyomán végigjárni. [21\(173\)](#). „A földszinten a komfortos nyilvános éttermet, valamint a *Liederkrantz* férfi dalárda helyiségeit és az Ügyvédi Kamara irodáit látogathatjuk meg. Az emeleten két nagyvonalúan kialakított és különös luxussal berendezett termet találunk körbefutó galériákkal, páholyokkal. A termeket bálók, koncertek, dalestek és nagyszabású ünnepélyes fogadások megtartására is használják.” – írja és gyorsan hozzáteszi: „az épület megtekintése okvetlenül ajánlatos.”

A déli nagyterem és az északi, kisebb terem kialakítása valóban különösen jól sikerült. A Széchenyi térre néző nagyterem belsőépítészeti kialakítása a külsőkhöz hasonlóan a pesti akadémia épületének dísztermével mutatott meglepő hasonlóságot. A jelentős belmagasságú teret – igen hasonlóan a pesti akadémia díszterméhez – itt is monumentális teknőboltozattal fedték le, ennek íves felületét fiókdongák sora gazdagította. A belső építészeti tagolása példaszzerű összhangban állt a külső architektúrával. A díszterem oszlopsoros galériával történő megosztása – ilyet találunk a pesti akadémia dísztermében is – Wächtler első

tervein is megtalálható. Az építész a körbefutó erkélyt a mellvéd fölé nyúló oszlopsorral kívánta alátámasztani. Beszámolójából tudjuk, hogy az oszlopok egyben a gázvilágítás lámpatesteit is tartották volna. Az oszlopsort végül elhagyták és a galériát ónlemezzel díszített acél konzolok sorával támasztották alá.

183A belső dekoráció – belsőépítészeti kialakítás és falfestés – színtanulmányait a bécsi Franz Xaver Jobst készítette.²²⁽¹⁷⁴⁾ Ő korábban bátyjával, Karl Jobsttal a bécsi Votivkirche belső dekorációjának megalkotásával szerzett magának európai hírt²³⁽¹⁷⁵⁾. A kaszinó belső tereit díszes hevederekkel osztotta, a falfelületeket és a kazettás meny-nyezetet figurális és növényi díszek ékesítették²⁴⁽¹⁷⁶⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A „vigadó- és kaszinó” épületének megvalósítása

A „vigadó- és kaszinó” épületének megvalósítása

Az épület kivitelezése során nem egy szokatlan műszaki megoldást kellett alkalmazni. Az alapozás közel fél évet vett igénybe: 1870 júniusában az építészt Sopronba hívták, hogy megoldást keressen a lassan haladó tartószerkezeti munkák befejezésére. Az épület részben az egykori várak területén épült fel, a ház hossz tengelyében, a tervezett középső főfal alatt élő víz – a Bánfalvi (Rák)-patak várárkot kiszolgáló vize – folyt. Mivel az építész úgy találta, hogy a vízfolyás szintje alig ingadozik, hozzájárult ahhoz, hogy a patakot beboltozzák. A földmunkák során hatalmas, szabályos kváderkövekből készült, 18 láb széles várfalra akadtak. A falakat az építész középkori előbastyáknak vélte.²⁵⁽¹⁷⁷⁾ Heteken keresztül tartott a 20–30 köbláb térfogatú szabályos kövekből rakott fal szétbontása: a szépen faragott, kiváló minőségű köveket az alapozásnál és a patak falazott csatornájának kialakításánál használták fel.

A fődémszerkezetek fő tartószerkezeteit acél gerendákból építették össze, a fióktartók és a padlózatot tartó deszkázat fából készült. Az acél gerendák végeit cinkből sajtolt, díszes tagozatokkal takarták le. Az épület korszerű fűtési és szellőzési rendszerét a bécsi Stach mérnök tervezte. A nagyméretű, rézből és cinkből készült, aranyozott csillárokat az augsburgi Riedinger cég készítette.

Az épület minden négyzetméter 567 forintba került: a kivitelezés összköltsége 275.000.- forintot tett ki. Soproni viszonylatban ez igen magas összeg volt, pedig az anyagok beszerzési költsége és a munkabérek „kedvezően alacsonyak” voltak. A jelentős építési költségek az épület szokatlanul magas építészeti-művészeti színvonaláról is árulkodtak.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A „vigadó és kaszinó” építészeti értékei

184A „vigadó és kaszinó” építészeti értékei

Összefoglalva megállapíthatjuk: a pesti Tudományos Akadémia mintájára felépült soproni kaszinóépület az akadémikus neoreneszánsz legkorábbi, kiemelkedő jelentőségű vidéki alkotása, amelynek megformálását a következő évtizedekben a vidéki középületek építése során szívesen és gyakran követték. Az elkészült „vigadó és kaszinó” épülete az akkori korszak építészetének imponáló összművészeti alkotása volt, mely úgy külső megformálásában, mint belső kialakításában az európai építészet és képzőművészet legmagasabb színvonalát képviselte. Létrehozásában a korszak legjobb közép-európai művészei és szakemberei vettek

részt. Műszaki megoldásai az akkori kor legmagasabb technikai szintjét képviselték. A felhasznált anyagok is kiváló minőségűek voltak. Az épülettel nem csak Sopron, hanem a hazai és közép-európai építészet is gazdagodott.

Növelte az épület jelentőségét helytörténeti értéke. A belső terek különösen alkalmasnak bizonyultak hangversenyek rendezésére. A galériás, mennyezetfreskós díszteremben 1873. január 11-én Liszt Ferenc tartott hangversenyt, aki – ha hihetünk Wächtler Lajos építész közlésének – el volt ragadtatva a terem csodálatos „acustikájától”. A termekben később a magyar előadóművészet legkiemelkedőbb személyiségei hangversenyeztek vagy tartottak felolvasást, előadást.[26\(178\)](#)

6. kép A Magyar Tudományos Akadémia díszterme

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A „vigadó- és kaszinó” a 20. században

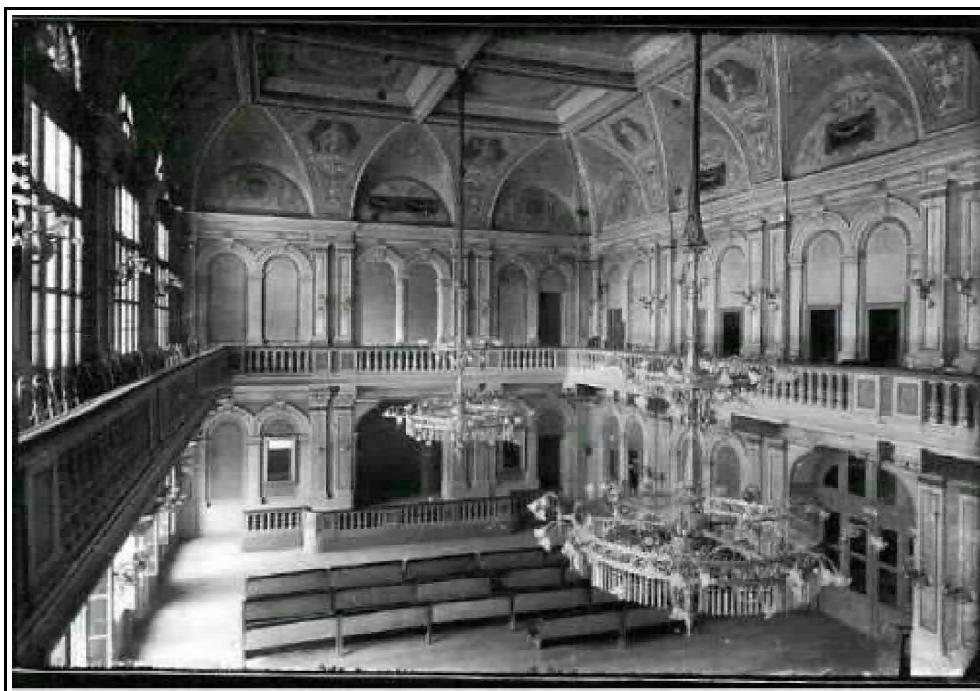
185A „vigadó- és kaszinó” a 20. században

Az előírások és a hangverseny-látogatói szokások változásával a 20. század negyvenes éveire egyre nyilvánvalóbbá váltak az épület alaprajzi elrendezéséből következő hiányosságok. A ház erényeit és hiányosságait Winkler Oszkár foglalta össze a Sopron művelődési középületeiről közreadott írásában.[27\(179\)](#)

„A kora eklektikus épület reprezentatív megjelenésű, léptékével jól illeszkedik a Széchenyi tér házaihoz s tömegével lezárást ad a Köztársaság utcának. Tervezője inkább a hangversenyterem, általában a főhelyiségek szép kialakítására, belső díszítésére törekedett, míg a mellék- és tartozékhelyiségekre, valamint a lépcsőházakra kevesebb gondot fordított a tervezés során, és a trapéz alakú telek adta nehézségekkel alaprajzilag általában kisebb sikerrel birkózott meg. A főbejáratnak a keskeny Liszt Ferenc utcára való helyezése sok tekintetben hátrányos és talán csak azzal a törekvéssel indokolható, hogy a Széchenyi téri, déli épületraktus a klubhelyiségek részére megszakítás nélkül, zavartalanul felhasználható legyen. A bejárat rész rideg, barlangszerű; az előcsarnok a földszinten és az emeleten voltaképpen nem egyéb, mint a díszlépcső kibővített pihenője; mindössze 60 m² alapterületével, kedvezőtlen formájával egyaránt alkalmatlan arra, hogy a monumentális hatású hangverseny- és táncterem, valamint az ugyancsak szép kialakítású kisterem előcsarnoka legyen. ... A nagy- és kisterembe az I. emeleti előtérből mindössze egy-egy 3x3 m méretű ajtónyíláson át lehet bejutni, ami a nagy közönségforgalmat tekintve elégtelennek bizonyul. A fölépcsőház mögötti terem voltaképpen csak a nagy-, ill. kistermen át érhető el, hiszen a szűk és sötét melléklépcsőházzal való kapcsolata ilyen szempontból nem jöhet számításba; ily módon ezek a terek alárendelt jelentőségűekké válnak. A ruhatár hiánya ma hangversenyek alkalmával szükségmegoldásra kényszeríti a rendező-séget; ilyenkor ugyanis a kisterem szolgál ruhatárként. A mellékhelyiségek száma és méretei sem elegendők. A két igen gyér megvilágítású, szűk lépcsőház nagymértékben csökkenti az I. és II. emeleti helyiségek használhatóságát; az első emeleti művész-szobák, iroda és zenekari próbaterem elérésére ugyancsak a Petőfi tér felőli melléklépcsőt kell igénybe venni.”

Az épület fogyatékoságainak megszüntetése céljából Hárs György és Winkler Oszkár 1943-ban átépítési terveket készítettek. A tervezők arra törekedtek, hogy „a helyiségek átcsoportosításával, a fölépcső átépítésével, általában jobb alaprajzi szervezéssel a bejárat, előcsarnok, fölépcső, emeleti előcsarnok, termék, valamint tartozék- és mellékhelyiségek olyan rendszerét valósítsák meg, amely az épület természetes használhatóságát, jó hatását megsokszorozza.” Az 1943-ban tervezett átépítések továbbfejlesztett terveivel Winkler Oszkár közlésében ugyancsak megismerkedhetünk. Megállapíthatjuk, hogy a javasolt átalakítás szemlélete, a módosítások módja mai műemlékvédelmi gyakorlatunknak szinte mindenben megfeleltek. Az átalakításokat a meglévő épület tömegén belül tervezték, toldást nem javasoltak. **186**A belső terek megtartották nagyvonalú egységüket: a jobbításokat kizárólag rendeltetésük okos átszervezésével kívánták biztosítani. Nagy kár, hogy a tervekben lefektetett elképzelések nem valósultak meg.

A becses épület szinte sérülés nélkül vészelt át a második világháborút. A világháború után hosszabb ideig szovjet hadikórházként szolgált, majd a szakszervezetek kezelésébe került. Később járási, majd városi kultúrház céljára használták. Már a szakszervezetek megpróbálkoztak az épület helyreállításával és átépítésével, a magas költségek miatt azonban erre sokáig nem kerülhetett sor. 1952-ben itt tartották az „öt éves terv” kiállítását, ekkor több ezer négyzetméter vörös textíliával vonták be a „hivalkodó polgári ízlés” szerint kialakított, reprezentatív belsőket. [28\(180\)](#)

7. kép A soproni kaszinó egykori díszterme

Az épületet 1965-ben az 50045/1965. számú határozattal – 3254. törzsszám alatt – felvették a magyar műemlékek listájára.²⁹⁽¹⁸¹⁾ Sajnos a javasolt „műemlék jellegű” védettség helyett csak „városképi jelentőségű” emlékeknek nyilvánították:³⁰⁽¹⁸²⁾ építészeti értékeinek hibás megítélése sokban hozzájárult a későbbi változtatásokhoz.

¹⁸⁷Az 1950-es évek derekán az épületet kezelő Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága csupán állagvédelmi munkákat végeztetett, a javasolt alaprajzi változtatásokra azonban nem került sor. Az elmaradt karbantartások következtében a fafödémeket gomba támadta meg, a károsodások olyan mértéket értek el, hogy egyes helyiségek életveszélyessé nyilvánításától kellett félni.

Az 1960-as évek legelején a város az É. M. Középülettervező Vállalatot bízta meg az épület átalakításának és újjáépítésének tervezésével. A munkákat Perczel Dénes építész³¹⁽¹⁸³⁾ irányította, aki korábban a Fenyves – később Löver – Szálló átépítésével és bővítésével vívta ki a helyi városvezetők bizalmát. Perczel Dénes elveivel és az átalakítás módszereivel és szemléletével a rekonstrukciós programhoz készített műleírásból ismerkedhetünk meg.³²⁽¹⁸⁴⁾ A műleírás alapján képet kapunk az akkori kor műemlékvédelmi gyakorlatáról is.

8. kép A díszterem megsemmisült csillárja

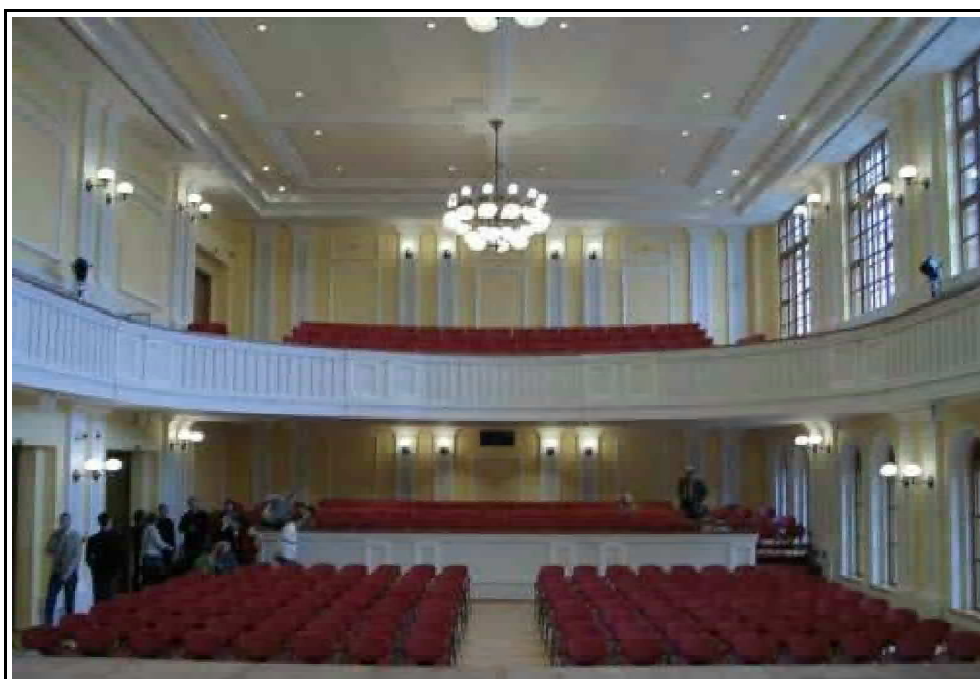
188A tervezés első és megbocsájthatatlan hiányossága az előkészítő munkák mellőzése volt. Az épület állapotát nem dokumentálták kellőképpen, és nem készült el az ilyenkor szükséges, szakszerű és pártatlan építéstörténeti kutatási anyag sem.³³⁽¹⁸⁵⁾ Az épület történeti, építészi és művészeti értékeinek eldöntésére nem született szakmai közmegegyezés, bár ezt az akkor már ismert és hazánkban is méltányolt Velencei Karta előírta.³⁴⁽¹⁸⁶⁾ A tervezéssel kapcsolatos hatósági iratokra – a legkörültekintőbb kutatások ellenére – a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal irattárában nem sikerült rábukkanni.³⁵⁽¹⁸⁷⁾ A helyi szakemberek visszaemlékezéseiből az derül ki, hogy a tervezés során az akkori legtekintélyesebb műemléki személyiségek is kifejtették véleményüket.³⁶⁽¹⁸⁸⁾ az ezzel kapcsolatos írásos anyag sajnálatos módon ugyancsak nem fellelhető.

A döntést – úgy tűnik – végül a felelős építész tervezőre bízta. Ő láthatóan kevés ismerettel rendelkezett a 19. század építészetéről. A helyreállításhoz készített építészi műleírásban megdöbbentő módon egyetlen fél mondatban sommázta az épülettel kapcsolatos értékítéletét:³⁷⁽¹⁸⁹⁾ „a kultúrháznak nem csak funkcionális használhatósága a hatósági előírások által megengedhetetlen, hanem az épület külső megjelenése, valamint belső építészi értéke is csekély”. Az épület állapotával kapcsolatban a faszervezeteken észlelhető gombakárokat említette: az elhatározások indoklásában azonban e károsodásra nem hivatkozott. Döntése tehát tisztán „esztétikai” jellegű volt. Az épület külső kialakításával kapcsolatban véleménye az volt, hogy „városképi szempontból az architektúrát értékesnek nem találjuk...”. A tervező koncepciója szerint „a belső szerkezetek közül mindössze a főfalak olyan jellegűek, melyek megtartása gazdaságosan számításba jöhet. Valamint az épület teljes fedélszék rendszere és héjalása.” A tervezéssel kapcsolatos döntések alapját tehát a fenti értékítélet képezte. Ezt kiegészítve a tervező annak a meggyőződésének adott hangot, hogy „városképi szempontból ... az architektúrát értékesnek nem találjuk”.

Úgy tűnik tehát, hogy komolyan szóba került az épület teljes bontása és új kultúrház építése is.

Az akkori helyzet megértéséhez természetesen tudnunk kell, hogy a historizmus megítélése ebben a korban nem volt egyértelmű. Hiányzott a történeti alapkutatás, a korról kapcsolatos ismeretek pontatlanok voltak, ugyanakkor a reális értékítéletet a korai modern építészet erős ellenkezése is lehetetlenné tette. Az építészeti oktatás ¹⁸⁹és a szakmai gyakorlat tartotta magát a korai modern építészeti mozgalmak megítéléséhez, amelyet Fülep Lajos sommázott: „Az építészet történetében az utolsó stílus ... a klasszicizmus. A klasszicizmus után következő összevissza utánzás annyira stílus, amennyire művészet.”³⁸⁽¹⁹⁰⁾

Ahogy már utaltunk erre, a bizonytalanságot növelte az emlék „városképi jelentőségű” besorolása is. Míg a „műemlék” alatt pótolhatatlan emléket értettek, melynek tartozékait és a vele kapcsolatos képző- és iparművészeti alkotásokat is védtek, addig a „városképi jelentőségű” védelem csak az épület külsőleg látható tartozékaira terjedt ki, itt is csak olyan esetekre, ahol az épületnek külső megjelenésénél (hely, tömeg, építési mód, homlokzat) fogva az adott jellegzetes városkép kialakításában lényeges szerepe van.³⁹⁽¹⁹¹⁾ Sajnos ezt az előírást az „újjaépítés” során betű szerint alkalmazták.⁴⁰⁽¹⁹²⁾

9. kép Az új díszterem képe

¹⁹⁰Az átépítés során egy sor, mai szemléletünkkel alapvetően ellentétes döntést hoztak. A bővítést például nem az épület kontúrján belül oldották meg: a házhoz oda nem illő bővítményt toldottak, melyet „architektonikus kiképzésben, fix portálüvegezés acél vázszerkezetben, mely kialakítása ’transparent’ – átlátszó, áttetsző, fényáteresztő – mivolta következtében a meglévő épületképet semmiben nem befolyásolja” – olvassuk a műleírásban. Az épület hiányzó előtereit hatalmas méretű, bontatlan épülettömeg hozzáépítésével oldották meg: ennek trapéz hullám alumínium burkolata a szerény üzemi kerékpár-tárolók stílusára emlékeztetett. Az alumínium oldalhomlokzatú bővítmény rossz arányú ablakaival az épület kritikus részévé vált; a toldás elképzelt „áttetszősége” ugyanakkor a valóságban szinte alig

érvényesült.

Városszerkezeti és városképi szempontból hibának bizonyult, hogy megszüntették a Templom utca felé néző díszes kerítést. A bontás után az épület keleti oldalhomlokzata előtt nehezen értelmezhető, zavaros térség jött létre, és a beépítés hagyományos zártsága is felbomlott. A bontással végleg megszűnt a Templom utca déli szakaszának „városkapu” jellege. Városképi szempontból elfogadhatatlannak bizonyult az épület neoreneszánsz homlokzatainak szakszerűtlen és esetleges átdolgozása is. Nem egy fontos motívumot – így a földszint félköríves ablakait – megszüntettek, az egymás feletti emeletek nyílásait összevonták, ezzel az épületre jellemző, markáns vízszintes tagolás lendületét megtörték. A tetőtér jobb kihasználása érdekében a tetőre nagy tömegű, zavaró megjelenésű felépítményeket építettek. A tetőfelépítmények az épület jellegzetes tömegformáját elrontották: tiszta geometrikus felépítését megzavarták.

A legnagyobb hiba azonban kétségtelenül az épület teljes belső térrendszerének megsemmisítése volt. A nagy- és kisterem határoló falai megmaradtak ugyan, de belmagasságukat új födémek beépítésével lecsökkentették. A belső terek vízszintes megosztásával a termek arányai megváltoztak. A jellegzetes oldalkarzatok sem maradtak fenn. A belmagasságok csökkentése és a teknőboltozat megszüntetése a terek híresen jó akusztikáját is elrontotta.

Az épület tanulmánytervének műleírásából jól érzékelhető, hogy a belső kialakítás sorsáról a tervezés során élénk vita folyt. A szövegből egyértelműen kitűnt, hogy az ambiciózus építész mindenképpen a tér teljes átépítésre törekedett, koncepcióját azonban a soproniak nehezen tették magukévá. Érdeemes megint a műleírásból idézni. „A nagyterem rekonstrukciójának kérdésében sokszoros tárgyalás alapján sem sikerült egyértelmű állást foglalni. A nagyterem építészeti kiképzése kötött architektúrájú eklektikus megoldás, mely nem képvisel sem építészettörténeti szempontból értéket, sem művészi jelentősége nincs. Tekintettel arra, hogy Sopron jelentős középületeinek egyike, mely múltjában olyannyira közelebb a város polgárai szívéhez, hogy annak korszerű építészeti átfogalmazása ellen sokoldalú és heves ellenállás mutatkozott.” Az építész két lehetőséget mérlegelt. „A meglévő architektúra kismértékű átalakítása, mely a korszerűsített funkciónak megfelel, lehetséges az eredeti stílus teljes betartásával és így olyan megoldás teremthető, mely a konzerválás 191 népszerű igényét kielégíti.” Második megoldásként azonban a teljes átépítést javasolja: „Nem jelent lényeges költségkülönbséget azonban az a megoldás sem, ha szakítunk a meglévő állapottal, és egy akusztikailag azonos értékű, de korszerű formálású teret alkotunk.” E kérdésben tehát a tanulmányterv készítése során nem született döntés. Az építész azonban érezhetően az utóbbi megoldás irányában terelte a döntéshozókat.

A halálos ítélet a kisterem esetében már a tanulmányterv készítése során megszületett. „A kisterem architektúrája nem megtartható, ez az álláspont a tárgyalások során egyértelműen alakult. A belső kiképzése a korszerű színpadtechnika és akusztika szempontjai alapján készül” – hangzott a kérlelhetetlen döntés, amely megpecsételte e terem sorsát. Az épület nagy belmagasságú belső tereit födémekkel két szintre osztották. Így lett az első emeletből második emelet, ahol a meglévő hét teremből mindössze a nagy- és kistermet tartották meg, a többit átalakították. A megnövekedett alapterületen szakköri és kiszolgáló helyiségeket létesítettek. A hangulatos saroktermek helyére lépcsőház került és itt alakították ki a látogató közönség WC-it is. A nagy alapterületű, igényesen díszített játékteremből előcsarnok lett. A Petőfi tér felőli részen került elhelyezésre a városi könyvtár, melynek helyiségei a pince, a földszint és az első emelet egy részét foglalták el. A földszinten a könyvtár mellett étterem és konyha létesült, a pince fennmaradt területét pedig éjszakai szórakozóhely céljára építették át. Ez utóbbit az 1980-as évek végén játékkaszinóvá

alakították.

Az európai művészettörténet pótolhatatlan veszteségének ítéljük a belső építészeti-belsőépítészeti kialakítás felszámolását és az értékes képző- és iparművészeti alkotások megsemmisítését. Tovább növelte a veszteségeket, hogy a korábbi nemes anyagokkal szemben az átépítés során gyenge minőségű, szegényes megjelenésű építőanyagokat alkalmaztak. Az új belsők fizikai és esztétikai avulása szinte az átadás pillanatától megindult: néhány év múlva a belsők kiábrándító képet mutattak.

Egészében az átalakítás során létrejött épület még az akkori korszak építészeti átlagszínvonalát sem közelítette meg. A díszteremből szegényes kultúrterem lett, az előcsarnokok töredezett terrazzo padlója és a vidéki kocsmákra emlékeztető egy méter magas faburkolat nem csak a korszak építészetéhez, hanem a város építészeti hagyományaihoz is méltatlannak bizonyult. Az épület úgy külső megjelenésében, mint belső kialakításában értékeinek nagyobb részét fájdalmas módon elvesztette. A Művelődési Központ az idő múlásával egyre kevésbé tudta kielégíteni a változó, új igényeket. Az épület állaga is folyamatosan romlott, így az 1990-es évek elején egyre sürgetőbbé vált az épület felújítása, korszerűsítése. A felújítás szükségességét senki nem kérdőjelezte meg.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete / A Kongresszus- és Kulturális Központ kialakítása

192A Kongresszus- és Kulturális Központ kialakítása

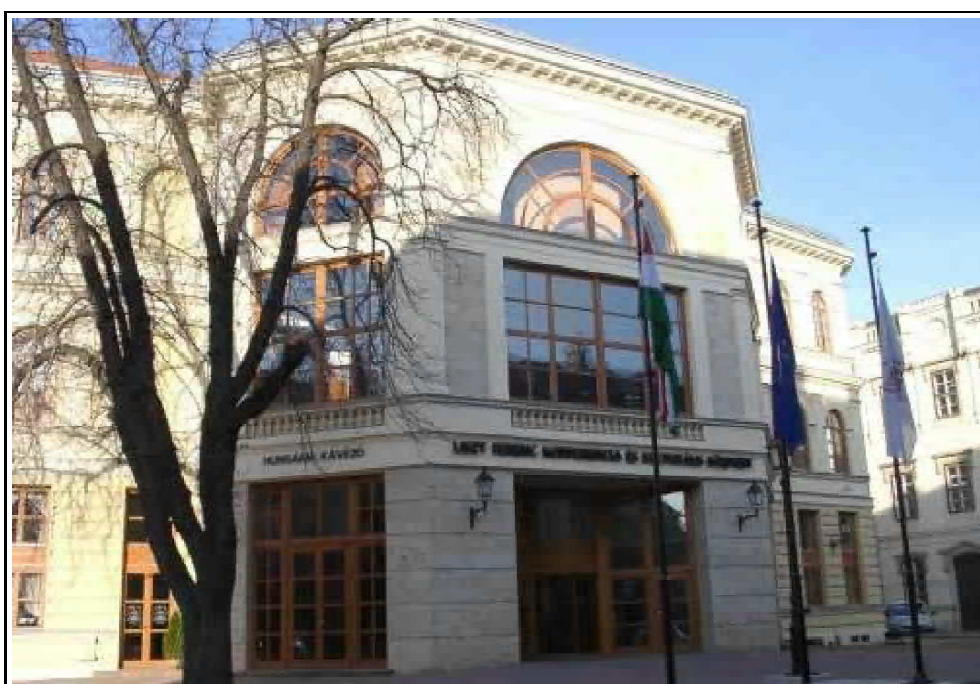
A műemléki védettségű épület átalakításának fő elveit az egykori Országos Műemlékvédelmi Hivatal főelőadója, Kriszt György határozta meg.⁴¹⁽¹⁹³⁾ Szakhatósági véleményében kikötötte, hogy a fémburkolatú bővítményt az eredeti neoreneszánsz formák felhasználásával kell átalakítani. A Templom utca felé megengedte az épület óvatosan bővítését. A Petőfi Színház Medgyaszay István által tervezett belső terei hiteles helyreállításának sikerére hivatkozva arra bátorította az építetőket, hogy tegyenek kísérletet az eredeti belsők részleges helyreállítására is.⁴²⁽¹⁹⁴⁾ A műemléki hatóság egészében úgy ítélte meg, hogy a tervezett kongresszusi és kulturális központ megvalósítása elősegítheti a becses épület szakszerű megújulását és az új rendeltetéssel az épület méltó hasznosítása megoldható.

Az átalakítandó épületnek a meglévő termek megtartása mellett egy – a meglévőknél nagyságrenddel nagyobb – új kongresszusi termet is tartalmaznia kellett, ez volt ugyanis a feltétele annak, hogy az egykori kaszinó nemzetközi konferenciák megrendezésére is alkalmassá váljon. A kongresszusi terem elhelyezésére a Templom utca felől háromszintes, nagy területet elfoglaló előcsarnokrendszer legfelső szintjének és teraszának beépítése kínált megfelelő lehetőséget. Itt két szintes, karzatos beépítéssel mód nyílt egy új, 800 férőhelyes nagyterem kialakítására. A nagyméretű előadóhoz illő, reprezentatív előcsarnok céljára a meglévő második emeleti tágas előcsarnok tűnt alkalmasnak. A fejlesztés tehát – tiszteletben tartva az épület karakterét, tömegét – kismértékű bővítéssel, a meglévő párkány- és tetőmagaságok szigorú tiszteletben tartásával, a lapos tető felületének ésszerű hasznosításával került megvalósításra.

Igen sok fejtörést okozott a bővítés építészeti megformálása. Számtalan érdekes, mai ötlet született a bővítéssel kapcsolatban. Ezeket nyilvános vitára bocsátották az építetők. A soproni polgárok azonban – éppen a korábbi elkeserítő tapasztalatok alapján – nem fogadják el e korszerű megoldásokat. A bővítés arculatát végül a meglévő épület neoreneszánsz architektúrájának főbb formai jellegzetességeihez igazították a tervezők. A tervezés célja nem a meglévő historizáló architektúra szolgai másolása volt,

csupán az építés korának jelképes megidézésére törekedtek. A bővítmény anyagai és építészeti részletei – fehér kő burkolat, párkányok, tagozatok, keretezések – tudatosan eltértek a 19. századi épület hasonló megoldásaitól, szerkezeti kialakításuk pedig a 20. század legvége építési technikájának magas színvonalán valósult meg. Az 1970-es években készült alumínium burkolat bontása a soproniak teljes egyetértésével már a kivitelezés első ütemében megtörtént: a helyébe épített „posztmodern” homlokzat elnyerte a helyiek többségének tetszését.

193Az épület bővítésére a Pro Kultúra Sopron Kht. kapott építési engedélyt.[43\(195\)](#) A nagyarányú rekonstrukció pénzügyi szükségleteinek előteremtése lépésről-lépésre történt meg. A helyreállítás legnagyobb funkcionális nyeresége az új Széchenyi terem kialakítása volt. Őszinte örömmel vették tudomásul a soproniak, hogy az épület homlokzatait gondosan felújították. Az eredeti historizáló belsők helyreállítására a rendelkezésre álló anyagiak nem adtak lehetőséget. Az európai építészettörténet szempontjából meghatározó jelentőségű, páratlan szépségű belső terek elvesztésébe nehéz szívvel, de bele kell nyugodnunk.

10. kép Az új Templom utcai homlokzat a főbejárattal

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc

Soproni Könyvespolc

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Krisch András: Kelemen István:

Néhány éve ismét reneszánszát éli a szülőföld vagy lakóhely bemutatása, amelynek szép példája a sikeres „Száz magyar falu könyvesháza” sorozat. Bár Fertőhomok monográfiája nem illeszkedik ebbe a sorozatba, a településhez kötődő Kelemen Istvánnak és „segítőtársának”, Kálmán Tibornak önálló kezdeményezése biztosíték arra, hogy a falumonográfia megírása megfelelő szerzőkre talált.

A kötet első nagyobb fejezete a község eseménytörténetét tárgyalja. Kelemen István tudatosan törekedett arra, hogy szülőfaluja történetéről minél többet elmondjon. Ez azonban azt eredményezte, hogy időben a múltból a jelen felé haladva, a források és a szakirodalom szaporodásával, a megírt fejezetek is egyre terjedelmesebbek lettek. Míg a Nádasdyak időszakának 135 éve (1536–1671), és a dualizmus korának 47 éve egyaránt 5 oldalon, addig az önálló községi időszak 20 éve (1950–1970) már 14 oldalon kerül tárgyalásra. A források feltárása, összegyűjtése, az azokban található homoki vonatkozások megkeresése viszont óriási kutatómunkát bizonyít.

[Fertő]Homok már az őskorban is lakott település volt. Első írásos említése egy, a zalavári bencés konvent által 1274-ben kiadott oklevélben található. A kötetből pontos képet kapunk a község földesurairól, Csák bántól a Széchényiekig. Megismerhetjük a horvátok betelepítését és az ehhez kapcsolódó elméleteket. Bemutatásra kerül a település részvétele a 17–19. századi szabadságharcokban. Ahol nincs helyi vonatkozású esemény, ott Sopron vagy a környék történéseiről olvashatunk. A falu életének megrázó eseménye volt a sok áldozatot követelő két világháború és az 1930-as tűzvész is. Az 1945 utáni időszak elsősorban az infrastrukturális fejlesztések időszaka volt, amelyek a rendszerváltás után még nagyobb lendületet vettek.

A következő nagyobb fejezet a „Gazdaság és társadalom. A mindennapi élet” címet kapta. Ebben általános áttekintést kapunk a jobbágyság által fizetett középkori és újkori adófajtákról, a nyomásos rendszer kialakulásáról, az irtásföldekről és a fertői halászatról, ennek engedélyezéséről, illetve tiltásáról. Sok új információt tudhatunk meg a Nádasdy és Széchényi családok földesurasságának időszakáról. A szerző által feldolgozott különböző típusú összeírások (pl. urbáriumok) alapján megismerhetjük a 16–17. századi családneveket, a községbe újonnan betelepülő családokat, a földesúri szolgáltatásokat, a teljes jobbágyokat és a zselléreket. Érdemes kiemelni azt az 1668-ból származó iratot, amelyben Nádasdy Ferenc a községbe idegen földről letelepedő Laczkovics Györgynek különféle kedvezményeket biztosított.

A 18. század gyökeresen új időszak mind az ország, mind a térség és a község életében. Az adott korszak egyik speciális eseménye volt az 1741-es homoki boszorkányper, amelynek közlése után a Mária Terézia-korabeli úrbérrendezés homoki vonatkozásait ismerhetjük meg. Az így kialakult helyzettel kapcsolatban – a vármegye számos 195településéhez hasonlóan – 1780-ban a falubeliek semmiféle panaszt sem emeltek. A megkezdett téma folytatásaként Kelemen István Fertőhomok jobbágyait, árendásait és a község életében 1848-ig, vagyis a jobbágyfelszabadításig bekövetkezett fontosabb eseményeket mutatja be.

Így megismerhetünk egy 1827-es paraszti leltárt, amelyet Németh Imre vagyonáról készítettek. Az inventáriumok az 1810-es és 1820-as években jelentek meg nagyobb számban. Ezek az iratok a gazdaság egészéről nem adnak teljes képet, de egy adott pillanatot rögzítve, sok mindent megtudhatunk a paraszti gazdálkodásról. E tematikát követve ugyanakkor hiányolnunk kell, hogy az 1828-as országos adóösszeírás

említése, elemzése teljesen kimaradt a munkából.

A dualizmus idején a községnek egy rövid ideig faiskolája is volt, majd ennek helyén fűzfatelepet létesítettek, hiszen a vesszőkből font kosarakat jól tudták használni a helyi zöldségtermelők. Ezen időszak gazdasági életének érdekes adaléka a méhészet. Rövid 1920-as, '30-as évekbeli kitekintés után elérkezőnk termelőségvetkezeti korszakhoz.

„Egyháztörténet, oktatás- és nevelésügy” a címe a következő fejezetnek. A 16. század végére a falu követve földesurait, a Nádasdyakat, áttért a lutheránus hitre, majd az ellenreformáció során rekatolizált. A továbbiakban a szerző bemutatja a több nemzetiségű település egyházi életét, a plébánosokat, az egyházi vagyont, a stólajjvedelmeket, az iskolát és tanárait. Mint az a Canonica Visitatiókból is kiderült, a templomot inkább csak kis kápolnának nevezték, ezért szükségessé vált egy nagyobb templom építése. A község lakosságának összefogásával az új templomot 1901 nyarán szentelték fel.

A fejezet második részében a község tanítóit és jövedelmeiket ismerhetjük meg. Az iskolaépület a templomhoz hasonlóan szűknek bizonyult, ezért 1911-ben újat és tágasabbat építtetett a falu. 1945 után azonban az iskola osztályait fokozatosan leépítették, 1978-ban pedig be is zárták. Az épületbe a községi könyvtár költözött, az iskoláskorúak pedig a hegykői iskolába kénytelenek járni.

Külön kultúrtörténeti kuriózumot képvisel a fertőhomoki népszokásokat, népi hagyományokat és hiedelmeket tárgyaló fejezet. Mint a szerző írja, a falu szokásai alapvetően horvát eredetűek, amelyek magyar elemekkel bővültek.

A kötet utolsó két fejezetében Kálmán Tibor egy homoki író, költő: Pozsgai Géza viszontagságos életét mutatja be, majd egy helyi elbeszélést olvashatunk a szabóról, a molnárlegényről és az ördögről. A mellékletekből többek között a falu 18–19. századi jobbágycsaládjait és telkük nagyságát, a sokszor horvát eredetű határ- és dűlőneveket, a lakosság és lakóházak számának alakulását ismerhetjük meg. Külön ki kell emelni, hogy a lelkészek, plébánosok, illetve a bírák listája a 16. századig nyúlik vissza.

Kissé zavaró, hogy a térképek és képek jegyzéke a jegyzetek előtt, míg a képek és térképek a jegyzetek után, a káplánok névsorával együtt találhatóak. A kötet háromnyelvű összefoglalója (magyar, német, illetve horvát) jól tükrözi a környék nemzetiségi összetételét. A közzétett irodalom- és forrásjegyzék hatalmas kutatómunkáról tesz tanúbizonyságot. A kötethez mellékelt hibajegyzék a sajnálatos nyomdai hibákat igyekszik korrigálni.

A történeti Sopron vármegye nem bővelkedik alapkutatásokon nyugvó falumonográfiákban, így a tematikai szempontok szerint elkészített, logikus szerkezetű Fertőhomok kötetet mind a község, mind a környező települések lakossága, miképpen a térség múltja iránt érdeklődők is örömmel, haszonnal tudják forgatni.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Boronkai Szabolcs: Kalász Márton, Kovács József László, Balogh F. András, Komáromi Sándor:Fejezetek a magyarországi német irdodalom történetéből.

196 Boronkai Szabolcs: Kalász Márton, Kovács József László, Balogh F. András, Komáromi Sándor:Fejezetek a magyarországi német irdodalom történetéből.

Ismertető könyvünk ugyan nem csak Sopronnal, az itteni német nyelvű irodalommal foglalkozik, úgy vélem mégis érdemes a maga egészében bemutatni. A hangsúlyt természetesen a nyugat-magyarországi fejezetekre helyezzük.

A címválasztás azért is indokolt, mert az olvasó nem egységes szemléletű és folyamatos szerkezetű irodalomtörténetet tart a kezében, hanem különböző korokkal, régiókkal foglalkozó, eltérő tudományos módszert alkalmazó tanulmányok színes gyűjteményét. Nem csoda, hisz az egyes fejezeteket különböző szellemi műhelyek germanistái írták: Kovács József László (Károli Gáspár Református Egyetem, 2., 3. és 4. fejezet), Balogh F. András (Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1., 5., 6., 7., 9. és 10. fejezet) és Komáromi Sándor (Idegennyelvű Könyvtár, 8. és 11. fejezet) – Kalász Mártonnak, az Írószövetség elnökének előszavával. Külön érdekesség, hogy utóbbit a *Téli bárány* szerzőjeként később említi is a könyv, hisz ez a regény érdekes példája a nyelvet váltó magyarországi német irodalomnak.

Az egyes fejezeteket célszerűbbnek látszott nem a kötet kronologikus sorrendjében, hanem a szerzők szerint csoportosítva tárgyalni. A kezdetekről és a középkorról Balogh F. András ad rövid áttekintést. Fő tézise, hogy folyamatos irodalmi fejlődésről nem beszélhetünk, mivel az alkotók (a királyi udvar tagjai, papok, szász polgárok) nem álltak kapcsolatban egymással. Öt fejezetben foglalkozik Balogh szűkebb kutatási területével, az erdélyi szász irodalommal. A reformkorban a szász–magyar együttélés korántsem volt zavartalan. Josef Marlin, a huszonöt évesen elhunyt író jószerevével az egyetlen, aki történelmi regényében a negatív sztereotípiák mellett kedvezően is szól a magyarokról és a románokról. A 19. század második fele a szász irodalom ún. „virágkora” (a „Blütezeit” a korszak irodalomtörténeti elnevezése). Az irodalom didaktikus módon igyekezett a nemzettudatot erősíteni és a német nyelvű kultúrát ápolni. Ez sem segítette elő a magyarság kedvező megítélését, jóllehet a történelmi regényekben a magyar királyok mindig pozitív hősök, ők adták és oltalmazták a szász autonómiát. A kiegyezés után azonban felszámolták ezt az autonómiát, a szász identitás egyre inkább a nyelvre támaszkodott, amely maga is az irodalom témájává vált. A 20. században aztán jelentősen megváltozott a szász irodalom magyarságképe. Először az első világháború sorsközössége jelent meg, majd az új román nemzetállamban kibontakozó transzilvanizmusban talált egymásra a két nép. A „virágkor” kényszeredett optimizmusával 197es és kitüntetett műfajával, a történelmi regénnyel Adolf Meschendörfer számolt le, aki egyben megjósolta az erdélyi németiség eltűnését is.

Kovács József László régi és a Soproni Szemle olvasói által is jól ismert kutatója a nyugat-magyarországi német irodalomnak, amelynek három fejezetet szentel a kötet. Pontosabban: ebben a régióban az általa bemutatott korszakban (16–19. század) nem is beszélhetünk külön német irodalomról. Bár Sopron lakosainak többsége a 20. századig németajkú volt, a régió az erdélyi Szászfölddel szemben nem rendelkezett politikai autonómiával és nem képezett gazdasági egységet. Ezért sem alakulhatott ki közösségtudata, saját identitása sem. Így a reformáció és ellenreformáció koráról szóló fejezetben egymás mellett szerepelnek Wathay Ferenc magyar és Lackner Kristóf német nyelvű munkái, hogy mindkettőjük latin műveit ne is említsük. Kovács kultúrtörténetet ír, azt is tágan értelmezve: az olvasót megismerteti a reformációs küzdelmekkel, a felekezeti iskolák kialakulásával, a soproni ifjúság peregrinációjával, a városi krónikaírókkal, de még a helyi mecenatúra működésével is.

Hasonlóképpen tág a felvilágosodás korával foglalkozó fejezet látószöge is. A fejezetcím azonban némileg sántít, hiszen Abraham a Santa Clara és Dobner Ábrahám prédikációit a szerző is egyértelműen barokk műveknek minősíti. Különös hangsúlyt fektet Kovács a német–magyar kulturális kapcsolatok

bemutatására. Ide tartozik az egész korszakra jellemző peregrináció, azaz a soproni ifjúság külföldi egyetemi tanulmányai, de egy Gottsched szellemét idéző irodalmi lap alapítására tett érdekes kísérlet is. Kovács soproni diákok Gellerthez és Schillerhez írt leveleit is ismerteti. Az álnevet használó levélíró azonosítása (Kovács Lakos Jánost sejtí benne) nem teljesen meggyőző, magának a kapcsolatnak a jelentősége azonban aligha tagadható. Csaknem egyszerre indult az irodalmi pályája két soproni költőnek, a németül verselő Therese Artnernek (Theone) és a magyarul író Dukai Takách Juditnak. Kovács értékelése szerint itt már nem beszélhetünk több nyelven megszólaló, de mégis egységes helyi irodalomról. Artner és Dukai is saját nemzeti irodalma elismerésére vágyott, talán nem is véletlen, hogy személyesen sosem találkoztak. A fejezet rajtuk kívül soproni topográfusok, orvosok, botanikusok műveit, ill. családi krónikákat vonultat fel a helyi írásbeliség példájaként.

Az 1800 és 1850 közötti korszakkal foglalkozó fejezet sajnos rövidebb és kevésbé részletes. Sajnálatos ez, hiszen ekkoriban már esztétikailag képzett és tehetséges írók működtek, akik valódi irodalmi minőséget hoztak létre. A jobbára magyarul író Kis János kora egyik ünnepezt költője volt. Ennek a jelentősége még nagyobb, ha figyelembe vesszük Kis vonzalmát a német irodalmi mintákhoz, ill. fordításaival kivívott közvetítő szerepét. A német nyelvű Leopold Petzet csak periférikus származása akadályozta abban, hogy aktívabb résztvevője lehessen a német irodalmi életnek. Sopron legtermékenyebb költője, Moritz Kolbenheyer is már a forradalom előtt a nyilvánosság elé lépett korai műveivel – éspedig nemcsak a Kovács által említett prédikációival, hanem első fordításaival is.

Komáromi Sándor nem egy-egy régió irodalmának bemutatására vállalkozott, hanem az 1848–49-es szabadságharc és az első világháború közötti korszak kismonográfiáját kínálja. Ennek megfelelően kevesebb itt az esztétikai elemzés, inkább az irányokat 198vázolja, amelyeket azután adatok tömegével támaszt alá. Foglalkozik Budapest kétnyelvű sajtójával és színházaival, a peremrégiók (ilyen Sopron is) tradicionális irodalmával és a kivándorlókkal is. A kötet zárófejezetét pedig a kortárs magyarországi német irodalomnak szenteli. Megállapítása szerint a második világháború után a németiség és irodalma a túlélésért küzdött. A kitelepítéssel és a felgyorsult asszimilációval megszakadt az egymást követő alkotónemzedékek sora. Az 1970-es évektől megújulás figyelhető meg, de az anyanyelvhez és a hagyományokhoz való kétségbeesett ragaszkodás helyett egyre többen választják a kivándorlást és – lásd Kalász Márton példáját – a nyelvváltást.

A kötet egyes fejezetei tehát nemcsak különböző korszakokkal és régiókkal foglalkoznak, de különbözik a feldolgozásuk módszertana is. Balogh gyakran elemzi a bemutatott műveket esztétikai szempontból is, de kérdésfeltevése inkább imagológiai jellegű, azaz leginkább a szászok magyarságképe és a két kultúra kapcsolata érdekli. Kovács igazi helytörténész, az olvasóval is megosztja eredményei felett érzett örömét és szülővárosával szembeni büszkeségét. Ezért sem szabja szűkebbre kutatási területét kultúrtörténeti szempontból, és írásai meg is győznek arról, hogy ez felesleges is lenne. Komáromi két arcát mutatja. Egyrészt szorgalmas pozitívista, másrészt együttérző elemző. Talán ez a sokszínűség az oka, hogy a könyv válogatott irodalomjegyzéke formailag sem lett egységes.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Kovács József László: Boronkai Szabolcs két könyve Sopron 19. századi német nyelvű irodalmáról.

Kovács József László: Boronkai Szabolcs két könyve Sopron 19. századi német

nyelvű irodalmáról.

Szabolcs Boronkai: Bedeutungsverlust und Identitätskrise. Ödenburgs deutschsprachige Literatur und Kultur im 19. Jahrhundert. Peter Lang Verlag, Bern, 2000.

Deutschsprachige Literatur und Kultur im Raum Ödenburg / Sopron (1790–1900)

Auswahl und Nachwort von Szabolcs Boronkai. (Deutschsprachige Texte aus Ungarn Bd. 4.) Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.

Boronkai Szabolcs két munkájáról szólunk mostani könyvismertetésünkben. Két alapos könyvről: egy korszak-monográfiáról és egy ezt kiegészítő szöveggyűjteményről adunk képet a Soproni Szemle olvasóinak. Az első, a korszak- monográfia, a svájci Bern székhellyel működő Peter Lang Kiadó *Wechselwirkungen* (Kölcsönhatások) sorozatában jelent meg. Alcíme: *Österreichische Literatur im internationalen Kontext*. Az alapos kutatásokra épülő monográfia az ifjú kutató első nagyobb munkája. A korszak-monográfia 1999tanulmányainak egy része folyóiratunk olvasói számára nem ismeretlen. Boronkai Sopron német nyelvű irodalmáról és szellemi törekvéseiről szóló könyve néhány lényeges fejezetét a Soproni Szemle 1994 és 2000 között megjelent évfolyamaiban már részben közzétette. A fejezetek jórészt az *Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből* sorozattal jelentek meg.

A soproni német nyelvű szerzők identitás-válságáról magyar nyelven megjelent közlésekben már szinte kialakult a könyv most követhető szerkezete. Boronkai monográfiájában a XIX. századi soproni német írók több egymáshoz kapcsolódó korszakáról szól. Az 1790 és 1848 között meghatározható korszaknak az íróit elemzi Boronkai még a virágkor, de egyben a már mutatkozó jelentőségvesztés szerzőiként Ezen írók közül Artner Teréz szinte egész munkásságával az osztrák irodalomhoz kötődik. A kétnyelvű Kis János – a rábaszentandrásfi magyar fiú – Sopronban lett a német írók közvetítője csaknem négy évtizeden át. Kazinczy őt tartotta (erősen túlértékelve) a magyar Schillernek. Jellemző azonban vele kapcsolatosan a tudós Gamauf Gottlieb megállapítása, aki megjegyezte, hogy Kis akcentusmentes német kiejtésével, beszédeivel teljesen belesimult a város német származású prédikátorai közé. Boronkai elemzi Gamauf imakönyvét, annak egy kuruc-ellenes imáját. Szívesen olvasnánk Boronkaitól majd egyszer elemzést Gamauf kéziratban maradt kitűnő német nyelvű soproni evangélikus egyháztörténetéről is! Ezt mindenki csak nyersanyagként használta Merle d’Aubignitól Payr Sándorig, pedig értékes német egyháztörténeti forrásmű ma is!

Soproni kötődései miatt e korszakban kap helyet Karl Georg Romy, a polihisztor, az európai multikulturális szemlélet hirdetője. E korszak értékes szereplője még a klasszicizmus (és tegyük hozzá: sok szempontból a romantika) soproni mestere, a tragikusan rövid életű Leopold Petz is. Kora német átlagán is sokszor felülemelkedő, remek versei azonban szinte teljesen hatás nélkül maradtak, hiszen csak halála után jelentek meg. Ő volt annak az életérzésnek a kifejezője, amelyre már Pukánszky Béla felfigyelt *Német polgárság magyar földön* című, 1944-ben megjelent könyvében. Utóbb Mollay Károly emelte ki 1970-ben egy Krammer Jenőt köszöntő tanulmányában azt a tényt, hogy a magyarországi német írókat nem fogadta be sem szellemi szülőföldük, Németország, sem lakóhelyük, Magyarország, itt is, ott is társtalanok maradtak.

Az 1848 után bekövetkező folyamat a hanyatlás kora. Ennek emblematikus figurája Boronkai kedvelt szerzője – akiről a legtöbb újat mondja – Moritz Kolbenheyer. Kolbenheyer átéli élete és életműve során a jelentőségvesztés egész folyamatát. Közeli rokonság fűzte Görgey Artúrhoz; magatartásáért és *Das freie Wort* című beszédéért 1848 decemberében katonai fogságba is került. Ő az, aki legtöbb alkalmi beszéddel szolgálta soproni német híveit; Arany-fordításával és Toldy Ferenc irodalomtörténetének németre

fordításával maga is az asszimilációt segítette elő. Vörösmarty *Előszó* és Kolbenheyer *Starker Schneefall* című verse tagadhatatlanul szellemi rokonok.

„*Ich weiß und sage den Bescheid
Warum es hat so viel geschneit:
Man braucht ein großes Leichentuch
Für alle, die das Jahr erschlug.*”

200 Ez a költői kép, amely kétségtelenül rokona Vörösmarty „Most tél van és csend és hó és halál” képének; egy Hebbelhez írott levél mellékleteként maradt meg. Ugyanakkor Kolbenheyer már kétségtelenül találkozott és búslakodott is Boronkai megállapításai szerint egyfajta türelmetlen magyar asszimilációs törekvés miatt. Ennek ellenére folyamatosan fordított magyar írókat, ebben is keresve az összekötő kapcsolatokat.

A Kolbenheyer utáni korszakot Boronkai már az asszimiláció és a provincializmus győzelme korszakaként mutatja be. Király József Pál tevékenységét vizsgálva ez kétségtelenül cáfolhatatlan. A szerző idézi is fejezetcímként *Gegenseitig* (Kölcsönösen) című versének egy sorát. Eszerint „*Ein schlichter Ungar schreibt in deutscher Sprache*”. Ez a „szerény magyar” Király, aki határozottan az asszimiláció híve, mert nyíregyházi magyar létére ír németül, de egyik kultúrkörben sem alkot semmi lényegeset. Pedig erre az időszakra esik szabadkőműves tevékenysége is, szerepet vállal a helyi német énekegyesületnél, a *Liederkrantz* egyik szervezője. (Érdemes lenne egyszer a szerzőnek Király és Grillparzer kapcsolataival is foglalkoznia, Király naplói az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában erre is adnak fogódzót.) Boronkai meghatározása szerint ez az időszak már a német irodalom megtizedelésének (*Dezimierung*) időszaka, az *Ödenburger Zeitung* is 1895-re válik magyar és német nyelvű lappá.

Jóllehet a város kereskedői még németül beszélnek, ez az üzletek és a gazdapolgár-negyed, a ponzichterek nyelve, de a tanuló ifjúságot már a magyarrá válás szándéka, az asszimiláció nyeri meg. Az olyan német nyelvű költők, mint a magyar származású Alexander Bertók, verseikben már csak alkalmi és jelentéktelen költészetet produkálnak. Teljes nyelvi asszimiláció még nem következik be Sopronban, de a Boronkaitól szigorúan közepes írónak nevezett Frankenburg Adolf 1877-ben már a magyar szellem központjának, az Irodalmi és Művészeti Körnek egyik meghatározó megteremtője.

A folyamat fordítva is lejátszódik: Frankenburg jelentéktelen német színművek írójából lesz az Életképek szerkesztője, majd (mégiscsak számon tartott) magyar íróvá. Dóczi Lajos, a zsidó származású német anyanyelvű fiatal tanévkezdéskor későn érkezett Sopronba. Ezért nem kapott helyet a soproni bencés gimnáziumban. Így már a magyar kultúra légkörében szocializálódott magyarrá a soproni Evangélikus Lícium diákjaként, amiről a „*Hogy tanultam magyarul*” című írásában így vallott: „Ott készséggel felvettek, talán éppen azért, mert zsidó voltam, egy lelket lehetett megmenteni, nem ugyan a kereszténységnek, hanem a magyarságnak.” Ez a kis idézet is azt bizonyítja, hogy Boronkai jó érzékkel gyűjtötte össze a monográfiájában tárgyalt írókról a „mozgósítható” könyvtári és levéltári anyagot.

Erre a kutatói eredményre éppen a könyv Kolbenheyer-fejezete a legjobb példa. A Hebbel-Museum gyűjteményében (Wesselburen) 45 Hebbelhez írt Kolbenheyer-levelet tárt fel, míg Geretsried-ben a Kolbenheyer-Archiv gyűjteményeiben 28 Kolbenheyerhez írt Friedrich Hebbel-levelet talált meg. Ezek sorsa különben is kalandos. Az unoka, a nemzetiszocialista íróként „elhíresült” Ervin Guido Kolbenheyer 1938 előtt nem tette lehetővé Németh Sárának, az első Kolbenheyer-monográfia írójának 201 az eredeti anyag tanulmányozását. A II. világháború a fennmaradt iratokat megtizedelte, majd az anyag sokáig

rendezetlen volt, nem lehetett kutatni.

Boronkai helyesen állapítja meg, hogy írói tevékenységként fogadták el az egyházi beszédet is; hozzátéve, hogy a szellemi megtizedelés, a *Dezimierung* időszakában a korábban jelentős helyet kapó német nyelvű prédikációk már megfogyatkoztak Sopronban. Kolbenheyer az utolsó nagy jelentőségű evangélikus egyházi beszédek írója, rajta kívül kevés pap írt német beszédet. Katolikus beszédet 1831 után már nem is talált a szerző, ezt a tényt az alább ismertetendő szöveggyűjtemény utószavában is jelzi. Van azonban későbbi katolikus német szónoka is Sopronnak. A 2002. évi Póda Endre Emlékkülésre készülődve (Soproni Füzetek, 2002.) kézbe vettem a tudós városplébános beszédeit is. 1880-ból a *Gedenklätter zur Geschichte der Glocken am St. Michaelsturme* c. szónoklatát idézhetjük, és két jelentős év végi Póda beszédre is hivatkozhatunk. Ezek: *Zwei Jahresschluß-Predigten (1883., 1892.) Oedenburg, 1893.* A harangokról szóló beszédnek van ugyan tudományos szándéka is, de a 19. században ezek is éppúgy alkalmi irodalmi alkotásnak tekinthetők. Éppen a korszakhatárnál jelent meg Póda évkönyve, a *Jahrbuch des projectierten Oedenburger Pressevereins*. Úgy gondolom, érdemes lenne Boronkainak későbbi tanulmányában Póda német nyelvű írásait is vizsgálatai körébe vonnia. Ily módon egyszerre értékelhetné mindkét felekezeti papjainak csökkenő számú német nyelvű szónoklatait.

Ezzel el is érkeztünk a *Deutschsprachige Texte* sorozat ugyancsak Boronkaitól gondosan összeválogatott 4. kötetéhez. Jelentős forrásanyagot tartalmaz már a *Bedeutungsverlust und Identitätskrise* monográfia is – főként Kolbenheyer Mórtól. A *Deutschsprachige Texte* sorozat (melynek kiadói Balogh F. András és Tarnói László) kitűnő vállalkozás. Előző színháztörténeti kötetével (2. kötet) és a Balogh F. András által válogatott prózakötettel (3. kötet) a XIX. századi magyarországi német irodalom javát tette közzé az Argumentum kiadó.

Ez a most ismertetendő 4. kötet, a *Deutschsprachige Literatur und Kultur im Raum Ödenburg/Sopron (1790–1900)* a Boronkai monográfia „háttér-kötetének” is tekinthető. Egy korábbi, *Literatur und Kultur im Königreich Ungarn um 1800* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2000.) című válogatásban Tarnói László és Balogh F. András már közölt a soproni Bredetzkytől tájleíró szövegeket, most azonban a teljes kötetet soproni irodalmi alkotások töltik meg.

A *Theatertexte* fejezetben Artner Teréz pásztorjátékától (*Das Fest der Tugend*) Ludwig Dóczi *Der Kuß* (A csók) c. színművéig találunk bőséges, Sopronhoz kötődő színházi anyagot. Végre elegendő szemelvényt olvashatunk az egyházi irodalom (*Kirchliche Literatur*) köréből, a *Die Lyrik* című fejezetben pedig elegendő szemelvényt találunk a kitűnő Leopold Petz verseiből és további költeményeket Artner Teréztől kezdve a századvégen jelentkező Andreas Fabricius ügyvéd és közjegyző verseiig (*Sinnen und Minnen 1–2. kötet, 1899.*) Fabricius német verselményei mellett megpróbálkozik egy-egy magyar nyelven írt verssel is: bár maga is megjegyzi: „a magyar és német nyelvet egyaránt birom; még is a magyar költészetben érzem gyengeségemet, mert magyarban készített költeményeim nem igen gördültek. Ez okból nem is szándékoztam ezek kinyomatását eszközölni; azonban gyermekeim különös kívánságára még is néhányat nyomda alá bocsátottam(...)” (2. Bändchen 219. p.) Itt már az élet igazolja Boronkai elméletét, a *Dezimierung*-korszakot. Fabricius versei 2. kötetében botladozó magyar nyelvű versikét is közöl. Igaz, hogy a gyerekei kívánságára! Idézzünk ezekből egy rövid szemelvényt!

Egy apa leányának

„Valahányszor cukrászdánál

Vagy egy sütő rakodánál (?)
Étellel találkozok
Lányomra is gondolok

Az eszemben majd meghányom
Gondol-e rám még a lányom
Ha mosdik a szappannal
S jó lakik (!) a beiglival?"

Fabricsius ugyanakkor nyelvjárási versében rója meg a helyi szintársulat egyik csúnyácska, de nagy igényű színésznőjét. A versrészlet, melyet idéztünk, alig több magyar rímkísérletnél, az előrehaladó asszimilációt azonban igazolja. A kis szemelvény Boronkai állítását igazolja: a „*Sinnen und Minnen*” kis kettős kötet íróját magyar nyelvű verspróbálkozásra is ráveszik asszimilálódó gyermekei!

A *Deutschsprachige Texte* kötet *Übersetzung* fejezete a németre fordítók további kultúra-közvetítő szerepét is igazolja. Fontosnak érezzük a korszak német költőinek magyarból németre fordító kultúra-közvetítő irodalmi alkotásait! Ezek az Argumentum Kiadó alapos válogatásában Fáy András meséivel kezdődnek, fordítójuk Leopold Petz, és Kolbenheyer Arany, Dóczi Lajos Madách, Petőfi és Arany-fordításaival zárulnak. Ezzel Magyarországot próbálták a német olvasóhoz közelebb vinni, tiszteletre méltó igyekezettel. Tegyük hozzá, hogy a Kiadó nyelvileg szinte hibátlan kötetet állt elő. Olyan szöveggyűjteményt kapnak kézbe a kettős kultúra kutatói, amely formailag is kifogástalan. A hazai germanisztika ezután már nem kényszerül arra, hogy annyi helyről gyűjtse össze a kétnyelvűség anyagát, mint ezt Boronkai vállalta.

Az asszimiláció győzelme soproni időszakához érdemes egy korai magyar emlékkönyvet is kézbe vennünk. Címe: *Emlékkönyv a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör fennállásának 15. évfordulójára*. A már említett Póda Endre disztichonban írt versében a megértésre int.

„Lassan bár, de azért bizton haladunk, ha megóvjuk
A magyar ős türelem nemzeti géniusát:
Ha szeretettel öleljük Anyánk, a hazának, akárhány
Nyelven imázó hű s érte haló fiait,
Mert szeretet s türelem vonz s nyer diadalkoszorúkat
S nagyra virágzik a hon s boldog a honszerető!”

203 Pódafai Póda Endre Sopronvárosi apátplébános ezt üzent a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör tagjainak. Az asszimilációt tehát szeretettel és türelemmel kell folytatni! A német nyelvű soproni irodalom valóban második helyre szorult, de még a XX. század első felében is volt két olyan kétnyelvű mestere, mint Becht Rezső, aki Rudolf Becht néven is érdemleges írásokkal jelentkezett, és Boháti Róbert, aki fontos magyar szerzőket, így Mikszáthot is sikerrel ültetett át németre. Az *Ödenburger Zeitung* pedig 1944-ig helyet adott Anton Ignaz Schiller remek, ponzichter nyelvjárásban írt „*Schnurre*”-inak. Lám Frigyes fordításában ugyanitt németül szólalt meg a század irodalmának java. Ez az időszak azonban valóban az asszimiláció beteljesülését és győzelmét hozta. Bár a kétnyelvű irodalom nem tűnt el teljesen Sopronból, a fontossági sorrend szerint azonban a magyar irodalom került az első helyre.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Csekő Ernő: Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között. Sikeres történeti modellváltás.

Csekő Ernő: Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között. Sikeres történeti modellváltás.

L'Harmattan, Budapest, 2002. 450 o.

Amint az már a kötet könyvészeti adataiból is sejthető, Szakál Gyula munkája nemcsak Győr várostörténetének gazdagodásához járul hozzá, hanem az országos társadalomtörténet-írás szempontjából is jelentős értékkel bír. A L'Harmattan Kiadó „*A múlt ösvényén*” című sorozatában való megjelenése a sorozat szerkesztőjét is dícséri, aki a sorban Gyáni Gábor: *Történeztudományok* c. (2002.) kötete után helyezte el Szakál munkáját. Gyáni könyvének *A város és a polgár* c. fejezetében (59–115. o.) a polgárosodás, polgárság, középosztály honi történeti kérdéseivel, illetve várostörténet-írásunk jelen állapotával foglalkozik. Így Szakál Gyula műve bizonyos tekintetben a Gyáni által megfogalmazott kérdésekre való megfelelésként, az általa a várostörténet-írás kapcsán jelzett hiány leküzdésének kísérleteként is felfogható. Természetesen Szakál Győr várostörténeti irodalmát tekintve is hiánypótló munkát alkotott, habár Vörös Károly révén már két olyan tanulmány létezik, amely a recenzált kötet témájával egybevág, illetve ahhoz illeszkedik (Gazdaság és társadalom a dualizmus korában. In: *Várostörténeti Tanulmányok*, Győr, 1971.; *A győri városigazgatás és várospolitika történetéhez 1861–1914*. In: *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*, Győr, 1978.). E két tanulmány szolgált a szerző számára kutatásainak kiindulási pontjául.

A szerző közel tizenöt éves kutatásainak – részben már megjelent – eredményeit tette e könyvben közzé. A kötet gerincét a szerző *A győri gazdasági elit szerkezete és vállalkozói magatartása* c. Ph.D.-disszertációja adja, amit közéleti, politikai témájú fejezetek, mint a szabadkőműves páholyokról, a törvényhatósági bizottság 204-összetételéről, illetve a képviselőválasztásokról, választói magatartásról írt fejezetek egészítik ki. Természetesen ez utóbbiak sem lógnak ki a kötetből, hiszen a gazdasági elit, tágabban véve a polgárság mindegyikben komolyan érintett. Mindezek ellenére a kötet összességében inkább tekinthető tematikájában egymásra épülő tanulmányok sorozatának, mint a kutatás tárgyát egységesen kifejtő műnek. A könyv tartalma három főbb részre osztható. Az első részben kiterjedt historiográfiai bevezetőt találunk a polgár, a vállalkozó polgár tárgyköréből (23–75.o.). A szerző az angol és a francia mellett érthetően a német társadalomtörténet-írás eredményeit ismerteti, néhol szépirodalmi (regény) példázatokkal átszőve. Az előzők közül leginkább a némethez hasonló magyar polgárosodás elméleti előzményeit ifj. Leopold Lajos Színlelt kapitalizmus-paradigmájától a „kettős társadalom”-elméletig tekintette át a szerző, melyek kiigazításához, árnyalásához immár a recenzált mű kutatási eredményei is hozzájárulnak. A kortárs társadalomtörténet-írásból leginkább Bácskai Vera, Gyáni Gábor, Kövér György, Lengyel György, Tímár Lajos munkásságára támaszkodott a szerző.

Ezt követően egy igen rövid, de frappáns, gazdaságtörténeti és demográfiai megalapozásul szolgáló fejezet – *A győri polgár világa* c. – vezeti be a következő tematikai egységet, amely a *Győr és a győri gazdasági elit helyzete 1870 és 1940 között* címet viseli (79–259. o.). A kötet érdemi társadalomtörténeti mondanivalóját magába foglaló rész tárgyalása követi a szerző által folytatott kutatás irányát, amely a győri gazdasági elit átfogóbb, kvantitatív vizsgálatától tart a kisebb struktúrák, illetve az egyéni életutak, a polgárok életvilága, mentalitása felé, amit magam is helyeslek. A győri gazdasági elit 1900–1940 közötti összetételét, struktúrájának módosulását Szakál alapvetően a Vörös Károly által kidolgozott metodika

alapján – a szerző részletesen nem is tér ki a virilisek, Vörös által már feldolgozott, 1871–1900 közötti összetételére – a győri viriliseken, pontosabban az évenként összeállított, a város 70 legnagyobb adófizetőjét tartalmazó listák alapján végezte el. A legvagyonosabb polgárok összetételének stabilitását, adóik változását bemutató oldalakat követi a legtöbbet adózók foglalkozási megoszlásának, illetve ennek alakulásának, valamint a különböző foglalkozási kategóriák belső viszonyrendszerének részletes elemzése. A könyv e fejezeteit (91–136. o.) számtalan táblázat, grafikon teszi még adatgazdagabbá és szemléletessé. Véltetően ez a kötet legkevésbé olvasmányos része, viszont értékes kutatási eredményekkel szolgál többek közt az ország különböző városainak virilis (legnagyobb adózó) elitjeit kutatók számára. E résznél hiányoltam, de végül a kötet végén szereplő *Közelítések a győri gazdasági elit mentalitásához* c. tanulmányban rátaláltam a győri legnagyobb adófizetők felekezeti szerinti megoszlását tárgyaló oldalakra, ami véltetően a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat.

Érdekes, egyben izgalmas e rész következő, *Egy modellváltó város – Győr* c. fejezete (137–169. o.), amely egyben egy újabb forrástípust, a részvénytársasági jegyző-könyveket szólaltatja meg. A társadalomtörténet-írásunkban eddig kevésbé használt forrás győri példányainak feldolgozása során a szerző Vörös Károly 1971-ben megfogalmazott tézisétől – miszerint a győri gyáripár kibontakozásában a helyi tőke szerepe nem volt jelentős – elütő következtetésre jutott. A szerző kutatásai szerint a város által biztosított adómentesség következtében a helyi elit, csakúgy, mint a városba betelepülő és ott letelepülő vállalkozók meghatározó szerepet vittek Győr dualizmus kori iparosodásban. A szerző ezzel kapcsolatban kiemelte Győr befogadó jellegét, ami főleg az evangélikus vallásúaknál volt szembeütő. A következő két fejezetben (171–213. o.) társadalomtörténet-írás további forrástípusait és módszereit, hagyatékileltárakat, illetve életút-interjúkat használt a szerző, hogy a vizsgált réteghez, annak egyes képviselőihez közelebb jusson. A vállalkozói karaktereket és egyes vállalkozók vagyonának szerkezetét bemutató egy-két oldal terjedelmű írások olyan győri személyekről szólnak, mint Halbritter Károly, Csermák Gusztáv, Grábits Frigyes, Nirnsee Károly, Salzer Samu, és mások. A tehetős győri vállalkozók vagyoni helyzetének országos viszonylatban történő elhelyezését Hanák Péter és Gyáni Gábor e témában Budapestre elvégzett munkáinak összevetésével végezte el a szerző. Újszerű az ezt a részt záró *Reklám, vállalkozás és polgári életmód 1896 és 1938 között* c. tanulmány témája és kutatási módszere. Talán a kötet legnagyobb érdeklődést kiváltó fejezetében (215–259. o.) a szerző a Győri Hírlapban közel fél évszázad alatt megjelent hirdetéseket, reklámokat dolgozta fel, ebből vázolja fel tendenciákat és vonja le következtetéseket a győri vállalkozók üzleti mentalitásával, egyfajta korai marketing-tevékenység megjelenésével, valamint a polgári életmód terjedésével kapcsolatban.

A kötet harmadik tematikai egységében, *A győri polgár társadalmi, politikai értékei* c. részben (263–363. o.) kultúrtörténeti és politikatörténeti tárgyú tanulmányok, fejezetek találhatóak. A győri szabadkőműves páholyok történetét felvázoló, illetve a törvényhatósági bizottság 1920–1939 közötti összetételét ismertető, valamint a különböző városrészek 1900–1939 közötti képviselőválasztásokon tanúsított választói magatartását elemző fejezetek egy pillanatra sem tévesztik szem elől, hogy a kötet egészének vizsgálati tárgya Győr gazdasági elitje, tehetős polgársága. Itt kell megemlítenem, hogy hiányolom a könyvből – országos érdeklődésre számot tartó mű lévén – az áttekintő térképeket, amelyek hiánya a választói magatartás városrészenként történő elemzésénél válik érzéketessé. A kötet kezelhetőségét, használhatóságát segítette volna továbbá egy névmutató is. A kötetet így függeléként irodalomjegyzék illetve a város 70 legnagyobb adófizetőjének nyolc különböző évből (1900, 1905, 1910, 1915, 1921, 1929, 1934, 1939) származó névjegyzéke egészíti ki.

A könyv végül két önálló fejezettel (tanulmánnyal) zárul, amelyek akár összegzésnek is tekinthetők. A

gazdasági elit és a városi politikai vezetőréteg kapcsolata c. fejezet (367–391. o.) egyben Győr esetében választ ad arra a módfelett érdekes kérdésre, hogy a virilis jogon bejutott bizottsági tagok és a tényleges legnagyobb adófizetők közt mekkora a személyi átfedés. Ez Győr esetében 70% volt. A kötetet végül a már említett *Közelítések a győri gazdasági elit mentalitásához* c. fejezet (395–412. o.) zárja.

A kötet alcíméül választott *Sikeres történelmi modellváltás* tömören foglalja magába a szerző kutatási eredményeinek lényegi tézisé, miszerint a nagy volumenű gabona- és sertéskereskedelem dualizmus korának első éveiben történt leáldozását követően a városban, annak kedvező adottságait kihasználva komoly gyáripar telepedett meg, amelyben a város vagyonos polgársága jelentős szerepet vállalt. Ilyenformán a helyi elit illetve tőke Vörös Károlynál említett súlyvesztése nem a gyáripar kialakulásakor, a dualizmus időszakában, hanem az I. világháborút követően történt meg. Az 1920-as és 20-30-as években ugyanis külföldi bankok illetve cégek szerzik meg olyan rt.-k részvényeinek többségét (159–164. o.), mint a vagongyár (Wiener Bankverein, Allgemeine Verkehrsbank), a Kohn Adolf által alapított olajgyár (az angol Unilever), illetve a Meller-féle olajgyár (Lombard és Escotonbank valamint a M. Reiters és Gebrüders). A tőkekoncentrációval párhuzamosan megfigyelhető a gazdasági elit – sok esetben gabona- és állatkereskedő ösökkkel rendelkező családok – harmadik nemzedékének műszaki, gazdasági értelmiségivé válása (mérnökök, cégvezetők). Így az ipari részvénytársaságok vezető tisztségeinek elnyerésével, és az onnan húzott jövedelmekkel biztosíthaták pozícióik megőrzését. Mindezekkel együtt az 1920-as évektől, a rohamosan változó, tőkekoncentrációval járó gazdasági körülmények közepette megfigyelhető a győri polgár elbizonytalanodása, fokozott óvatosságra törekvése. Ahogy a szerző írja: „*A várost teremtő polgár magabiztosságát felváltotta a bizonytalan, a városra támaszkodó ember képe.*” (403. o.)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Közlemények

Közlemények

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Közlemények / Kitüntetések

Kitüntetések

2003. március 15-e alkalmából a Soproni Szemle két munkatársa is magas állami kitüntetésben részesült. *Askercz Éva*, a Soproni Múzeum művészettörténésze, több évtizedes muzeológusi, kutatói és kiállításrendezői munkájának elismeréseként a szakma legmagasabb hazai kitüntetésében, a Németh Lajos-díjban részesült. *Dr. Kubinszky Mihály*, a Nyugat-Magyarországi Egyetem nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanára, Sopron díszpolgára és a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke, építész, oktatói, tudományos és publicisztikai tevékenységéért Széchenyi-díjat vehetett át. Magas színvonalú szakmai munkásságuk részeként – szerzőként és a Szerkesztőség illetve a Szerkesztőbizottság tagjaiként – mindketten évtizedek óta kulcsszerepet játszanak folyóiratunk megjelentetésében is. A kitüntetetteknek sok szeretettel gratulálunk és további sikeres munkát kívánunk!

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Közlemények / Díjnyertes térkép

Díjnyertes térkép

A Soproni Szemle 2002. évi előfizetői a 4. szám mellékleteként kapták kézhez Hegedűs János 1783-as Sopron vármegye térképének faksimile kiadását – Reisz T. Csaba, a Cartofil Kiadó vezetőjének ajándékaként. Ezért különös örömünkre szolgál, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 8. alkalommal meghirdetett „Szép Magyar Térkép” című pályázatán a fenti kiadó II. díjat nyert az „egyéb kiadványok” kategóriában (első díjat nem osztottak ki). A pályázatra, amelyen azok vehettek részt, **207**akik 2002-ben térképet jelentettek meg, harminchat versenyzőtől 160 pályamű érkezett. A díjat Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója adta át Reisz T. Csabának. A benyújtott anyagból az OSzK kiállítást rendezett a Budavári Palotában 2003. március 21. és május 31. között. A díjnyertes térkép megvásárolható a Cartofil Kiadónál (1015 Budapest, Csalogány u. 6–10.) és Sopronban a Vörös Cédrus Könyvesboltban (Bunker R. köz l.).

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Közlemények / Régebbi számok vására

Régebbi számok vására

A Soproni Szemle Alapítvány olvasóinak felkínálja a lehetőséget, hogy könyvtárukat kiegészítsék a Soproni Szemle régebbi nevezetes kultúrtörténeti számaival. 1956-tól kezdve a maradványszámokat összegyűjtöttük és rendszerezve a Nyugat-magyarországi Egyetem Növénytani raktárában helyeztük el. (Tanszékvezető: Dr. Bartha Dénes egyetemi tanár, az Alapítvány kuratóriumának alelnöke.) A maradványok között olyan értékes különszámok is találhatóak, mint pl. Csatkai Endrének a város képzőművészeti, zenei és színházi életéről (1848–1948) írott munkái. Amennyiben sorozatot kíván vásárolni, a példányok ára 150.-Ft, egyedi számok ára 200.-Ft. Várjuk szíves érdeklődését a fenti tanszék (Bajcsy-Zsilinszky u.4. főépület, magasföldszint) titkárságán!

2003. LVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Boronkai Szabolcs tanár, 1126 Budapest, Hollósy Simon u. 3. 3/1.

Csekő Ernő főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Kelemen István muzeológus, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.

Kovács József László ny. egyetemi tanár, 2040 Budaörs, Szivárvány u. 8. II. 12.

Krisch András levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Polgár Tamás levéltáros-könyvtáros, Somogy megyei Levéltár, 7400 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

Winkler Gábor egyetemi tanár, 9028 Győr, Páva u. 38/f.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

1 Indemnitás: a magyar parlamenti gyakorlatban a kormánynak arra adott törvényi felhatalmazása, hogy az év meghatározott részében – de nem tovább, mint az évi költségvetésről szóló törvény meghozataláig – az előbbi év költségvetése alapján szedje az állami jövedelmeket és fordítsa az állami szükségletekre. A kormány olyankor szorul indemnitásra, amikor a következő évi költségvetést nem tudja a folyó év végére megszerezni. (Révai Nagy Lexikona. X. kötet. Bp., 1914. 540. o.)

2 (Megjegyzés - Popup)

2 Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. II. kötet. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1934. 5–16. o.

3 (Megjegyzés - Popup)

3 Ez és a következő adatok az 1904. évre vonatkoznak. Sopronmegyei naptár ellátva czimtárral az 1904-ik évre. 4–5. o.

4 (Megjegyzés - Popup)

4 A Manninger utca érdekes névcserén ment keresztül. Ma a Löverekben találjuk, az akkorit viszont ma Bánfalvi utcának hívják.

5 (Megjegyzés - Popup)

5 A laktanyák beazonosításához a következő munkákat használtuk fel: Heimler Károly: Sopron topográfija. Sopron, 1936. 41. o.; Sopron Sz. Kir. Város Polgármestereinek jelentései: 1896–1903. Tudomásunk szerint a soproni Szélmalom-laktanya történetével Lovas Gyula foglalkozik. Itt szeretnénk megköszönni, hogy kéziratát rendelkezésünkre bocsátotta.

6 (Megjegyzés - Popup)

6 Soproni Napló VII. évf. 75. szám. 1903. szeptember 17. 1–3. o. Az újságról tudni kell, hogy a kormánypárt, a Szabadelvű Párt helyi orgánuma volt.

7 (Megjegyzés - Popup)

7 Várkerület 73., a Pannónia Szálloda melletti épület.

8 (Megjegyzés - Popup)

8 Ma: Domonkos utca –Széchenyi tér déli része – II. Rákoczi F. utca.

9 (Megjegyzés - Popup)

9 Sopron XXXIII. évf. 1903. szeptember 23. 115. szám. 5. o.

10 (Megjegyzés - Popup)

10 A város német nyelvű sajtója (Ödenburger Zeitung, Radikal, Neue Zeitung, Westungarisches Volksblatt) visszafogottabb terjedelemben és az ellenzékhez közelebbi hangnemben tárgyalta az eseményeket.

11 (Megjegyzés - Popup)

11 Sopron XXXIII. évf. 1903. szeptember 18. 2. o.

12 (Megjegyzés - Popup)

12 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892–1925. 1. kötet. Napvilág Kiadó, Bp., 2002. 26. o.

13 (Megjegyzés - Popup)

13 Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. IV.B.1401. a. 21. kötet. Sopron Város Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyv 1903. Továbbá: IV.B.1403. d. Sopron Város Tanácsának iratai 1903. 20. d. XV. 200/903.

14 (Megjegyzés - Popup)

14 A „Feliratok és szabályrendeletek” című fejezetben Dr. Töpler polgármester a feliratot megemlíti az éves jelentésében is. (Dr. Töpler Kálmán Sopron Sz. Kir. Város polgármesterének 1903. évi jelentése a városi közigazgatás összes ágairól. Sopron, 1904. 9. o.)

15 (Megjegyzés - Popup)

15 Soproni Napló VII. évf. 1903. szeptember 27. 78. szám. 4. o.

16 (Megjegyzés - Popup)

16 Sopron XXXIII. évf. 1903. szeptember 27. 117. szám. 6. o.

17 (Megjegyzés - Popup)

17 Magyarország története 1890–1918 (Főszerk.: Hanák Péter). Akadémiai Kiadó, 1978. 530. o. Az idevágó fejezetet Hanák Péter írta.

18 (Megjegyzés - Popup)

18 1904-dik évi országgyűlési törvénycikkek. Budapest, 1904. 4. o.

19 (Megjegyzés - Popup)

1 A cikk első része a Soproni Szemle 57 (2003) 1. száma 3–19. oldalain jelent meg. Egyes, itt rövidítve hivatkozott művek teljes címe az 1. részben található meg (a szerk.).

20 (Megjegyzés - Popup)

2 „Polgártársak! Magyarok és németek!” *Sopronvármegye* (a továbbiakban: *SVM*) 1920.01.21., 1.o., „Ébredés” u.o. 2.o., „Békeföltételek” *Soproni Hírlap* (a továbbiakban: *SH*) 1920.01.18., 1.o., „Nem! Nem! Soha!” u.o. 2.o., „Nem adjuk Nyugatmagyarországot!” *SH* 1920.01.22., 1.o., „Schwarzer Fasching” *Oedenburger Zeitung* (a továbbiakban: *OeZ*) 1920.01.20., 1.o., „Die Nationalpolitik der Zukunft” *OeZ* 1920.01.21., 1.o., „Die deutsche Ansprache unseres Bürgermeisters anlässlich der gestrigen Massenkundgebung gegen den Anschluß” *OeZ* 1920.01.23., 2.o., „Abänderung des Friedens von Neuilly” *Christliches Oedenburger Tagblatt* (a továbbiakban: *ChOeT*) 1920.01.28., 1.o., „Volksabstimmung in den streitigen Gebieten in Ungarn” *ChOeT* 1920.01.31., 1.o.

21 (Megjegyzés - Popup)

3 „Nem adjuk Nyugatmagyarországot” *SVM* 1920.06.05., 1.o., „Der vierte Juni” *OeZ* 1920.06.05., 1.o., „Dante - für Ungarn” *ChOeT* 1920.06.06., 1.o., „Landesverräter” u.o. 5.o.

22 (Megjegyzés - Popup)

4 „Nyugatmagyarország szervezkedése” *SVM* 1921.08.28., 2.o., „Elmentek a magyar katonák” u.o. 3.o., „Nyugatmagyarországot nem adjuk!” *SVM* 1921.08.29., 1.o., „Sopron a Széchenyi-téren” u.o. 2.o., „Elmentek” *SH* 1921.08.28., 2.o., „Sopront nem adjuk oda!” *SH* 1921.08.29., 1.o., „A lakosság ellenáll a megszállóknak” u.o., „Die Uebergabe des Burgenlandes” *OeZ* 1921.08.28., 1.o., „Westungarn und die ausländische Presse” *OeZ* 1921.09.06., 2.o., „Aktuelle Meldungen über Westungarn” *ChOeT* 1921.08.28., 1.o., „Die Ereignisse des gestrigen Tages” *ChOeT* 1921.08.31., 2-3.o.

23 (Megjegyzés - Popup)

5 „Nyugatmagyarországot nem adjuk!” *SVM* 1921.08.29., 1.o., „Nyugatmagyarország átadása nem történt meg!”

SVM 1921.08.30., 2.o., „Hírek a nyugat végekről” *SVM* 1921.09.01., 2.o., „Osztrák védősereg a határon” *SVM* 1921.09.06., 1.o., „A megszállott területeken nő az elégedetlenség” *SH* 1921.09.02., 2.o., „Die Ereignisse des gestrigen Tages” *ChOeT* 1921.08.31., 2-3.o.

24 (Megjegyzés - Popup)

6 „A magyar kormány és Nyugatmagyarország” *SVM* 1921.08.30., 1.o., „Nyugatmagyarországot a magyar kormány kézizálognak tartja” *SVM* 1921.08.31., 1.o., „Hír az osztrák hivatalos körök megegyezési hajlandóságáról” *SH* 1921.08.30., 1.o., „Die westungarische Frage” *OeZ* 1921.09.01., 1.o., „Reisezertifikationszwang für Westungarn” u.o., „Graf Bethlen über Westungarn” *OeZ* 1921.09.03., 1.o., „Geneigtheit Oesterreichs zu Verhandlungen” *ChOeT* 1921.08.31., 1.o., „Die ungarische Regierung und Westungarn” u.o.

25 (Megjegyzés - Popup)

7 „Sopronban rend és nyugalom” *SVM* 1921.08.31., 2.o., „Fegyveres felkelőink kiverték az osztrákokat Sopron vidékéről” *SVM* 1921.09.10., 2.o., „Osztrák sorkatonaság betört Királyhidára” *SVM* 1921.09.13., 2.o., „Osztrák atrocitások a megszállott területen” *SH* 1921.08.30., 3.o., „Újabb adatok az osztrák brutalitásokhoz” *SH* 1921.09.23., 1.o., „Mehr Objektivität” *OeZ* 1921.09.06., 1.o., „Blütenlese aus Wiener Blättern” 1921.09.04., 3.o., „Wie in Wien gegen Ungarn Stimmung gemacht wird” *ChOeT* 1921.09.08., 1.o.

26 (Megjegyzés - Popup)

8 „A kirkschlagi támadás” *SVM* 1921.09.08., 1.o., „Az osztrák sajtó az ágfalvi támadásról” *SVM* 1921.09.10., 1.o., „Visszavonják az osztrák csendőrséget” u.o., „Fegyveres felkelőink kiverték az osztrákokat Sopron vidékéről” u.o. 2.o., „Nyugatmagyarország hősi halottainak temetése” *SVM* 1921.09.11., 2.o., „Újabb összetűzések a felkelők és az osztrákok között” *SH* 1921.09.07., 2.o., „A tegnap éjjeli harcok Sopron körül” *SH* 1921.09.09., 1-2.o., „A mi halottjaink” *SH* 1921.09.10., 1.o., „Neues aus Westungarn” *OeZ* 1921.09.10., 2.o., „Aktuelles über die Ereignisse in Westungarn” *ChOeT* 1921.09.10., 1-2.o., „Eine Warnung seitens der Aufständischen” *ChOeT* 1921.09.02., 2.o., „Die verlorene Partie” *ChOeT* 1921.09.13., 1.o.

27 (Megjegyzés - Popup)

9 „Az antant-ultimátum 10 napos határidőt tűz ki” *SVM* 1921.09.25., 1.o., „A békés megegyezés útján” *SH* 1921.09.27., 1.o., „Die westungarische Frage” *OeZ* 1921.10.05., 1.o., „Vorläufig keine Ententente” *ChOeT* 1921.09.25., 1.o.

28 (Megjegyzés - Popup)

10 „Sopron magyar marad” *SVM* 1921.10.14., 1.o., „Sopron sorsa eldőlt” u.o., „Az osztrákok Brennberget is belevonták a népszavazási területbe” u.o., „Sopron és környéke a miénk marad” *SH* 1921.10.14., 1.o., „Sopron a miénk” u.o.2.o., „Die Konferenz von Venedig” *OeZ* 1921.10.14., 1.o., „Schicksalsschwere Tage” u.o., „Vaterlandsverräter Dr. Alexander Schwarz” *ChOeT* 1921.10.13., 1.o., „Dante - für Ungarn” *ChOeT* 1921.10.16., 1.o.

29 (Megjegyzés - Popup)

11 „Osztrákok az „A” zónában” *SVM* 1921.11.16., 3.o., „Ausztia Nyugatmagyarországon” *SVM* 1921.11.17., 2.o., „Az osztrákok átlépték a semleges zónát” *SH* 1921.11.17., 2.o., pl. „Vormarsch der Oesterreicher” *OeZ* 1921.11.15., 1.o., „Die österreichische Landnahme” *ChOeT* 1921.11.19., 1.o., „Heil dir, freies Burgenland” *Der freie Burgenländer* (a továbbiakban: *DfB*) 1921.11.17., 1.o.

30 (Megjegyzés - Popup)

12 „Bevonultak Vasba az osztrákok” *SVM* 1921.11.26., 2.o., „Az osztrákok megkezdték Vasvármegye megszállását” *SH* 1921.11.26., 2.o., „Vormarsch der Oesterreicher” *OeZ* 1921.11.26., 1.o., „Das Burgenland an Ödenburg” *DfB* 1921.11.30., 2.o., „Die Befreiung des südlichen Burgenlandes” u.o. 4.o.

31 (Megjegyzés - Popup)

13 „A soproni tábornoki bizottság megállapította a népszavazás föltételeit” *SVM* 1921.11.19., 1.o., „A tábornoki bizottság megállapította a népszavazás szabályzatát” *SVM* 1921.12.04., 3.o., „Hogyan történeik a népszavazás?” *SVM* 1921.12.07., 2.o., „Megállapították a népszavazás módozatait” *SH* 1921.11.19., 1.o., „Hogyan lesz a szavazás?” *SH* 1921.12.08., 3.o., „Organisation der Volksabstimmung” *OeZ* 1921.12.06., 2.o., „Zentral-Abstimmungskommission” *OeZ* 1921.12.08., 3.o., „Organisation der Volksabstimmung” *ChOeT* 1921.12.18., 1.o., „Die Abstimmungsbedingungen” *DfB* 1921.11.20., 1.o., „Für eine gerechte Abstimmung” *DfB* 1921.12.11., 3.o.

32 (Megjegyzés - Popup)

14 „Az antant nem küld csapatokat Sopronba” *SVM* 1921.11.18., 3.o., „Megérkezett Sopronba az antant katonaság” *SVM* 1921.12.08., 3.o., „Szerdán lesz a soproni népszavazás” *SVM* 1921.12.11., 2-3.o., „Interalliierte Truppen für das Abstimmungsgebiet” *OeZ* 1921.12.02., 1.o., „Truppenrevue in Oedenburg” *ChOeT* 1921.12.13., 2.o., „Italienisches Militär für Ödenburg?” *DfB* 1921.11.23., 1.o., „Vor einer wichtigen Entscheidung der Botschafterkonferenz” *DfB* 1921.11.27., 1.o., „Die ungarischen Truppen müssen abziehen” *DfB* 1921.11.30., 2.o., „Die Ententetruppen für Ödenburg” *DfB* 1921.12.11., 1.o.

33 (Megjegyzés - Popup)

15 „A soproni lakósság sürgeti a népszavazást” *SVM* 1921.12.04., 2.o., „Szerdán lesz a népszavazás” *SVM* 1921.12.11., 2-3.o., „Interalliierte Generalskommission” *OeZ* 1921.12.11., 1.o., „A soproni kereskedők, polgárok, iparosok és gazdák küldöttsége az antant-tábornokok előtt” *SH* 1921.12.04., 2.o., „December 20-án lesz a népszavazás?” *SH* 1921.12.06., 1.o., „Sopronban 14-ikén, a községekben 16-ikán lesz a népszavazás” *SH* 1921.12.10., 1.o., „Ungarn verzögert!” *DfB* 1921.12.04., 1.o., „Wann wird die Abstimmung sein?” *DfB* 1921.12.08., 1.o., „Keine Abstimmung am 13. Dezember” *DfB* 1921.12.11., 1.o., „Gefährdung der Abstimmung” *DfB* 1921.12.11. Sonder-Ausgabe, 1.o.

34 (Megjegyzés - Popup)

16 „Sopron sorsdöntő napja” *SVM* 1921.12.14., 1.o., „Klebelberg belügyminiszter Sopronban” u.o. 5.o., „Osztrákok nélkül tartjuk meg a népszavazást” *SVM* 1921.12.14. Rendkívüli kiadás, 1.o., „Sopron magyar maradt!” *SVM* 1921.12.15., 1-2.o., „7107 szótöbbséggel magyarok maradtunk” *SVM* 1921.12.17. Rendkívüli kiadás, 1.o., „7107 szótöbbséggel magyarok maradtunk!” *SVM* 1921.12.18., 1-2.o.

35 (Megjegyzés - Popup)

17 „Sopron magyarjaihoz!” *SH* 1921.12.14., 2.o., „A szavazáshoz csak a szavazási igazolvány kell” u.o. 3.o., „Ausztria visszavonult a népszavazástól” *SH* 1921.12.14. Rendkívüli kiadás, 1.o., „Utolsó jelentés a szavazásról” *SH* 1921.12.14. Rendkívüli kiadás, 1.o., „Klebelberg belügyminiszter, Thurner polgármester, Fertsák képviselő és Gévay-Wolff Lajos alispán a szavazó urna előtt” *SH* 1921.12.15., 3.o., „A környék is túlnyomó többségben magyar akar maradni” *SH* 1921.12.17., 2.o., „Megtörtént a szavazatok megolvasása!” *SH* 1921.12.17. Rendkívüli kiadás, 1.o., „A magyar Sopron” *SH* 1921.12.18., 2.o.

36 (Megjegyzés - Popup)

18 „Zur Volksabstimmung” *OeZ* 1921.12.14., 1.o., „Die Volksabstimmung” *OeZ* 1921.12.15., 1.o., „Die Volksabstimmung!” *OeZ* 1921.12.17., 1.o., „Abstimmungs-Zentralkommission” *OeZ* 1921.12.20., 1.o., „Wie das Resultat zustandekam” u.o., „Nach der Abstimmung” u.o.

37 (Megjegyzés - Popup)

19 „An die Bevölkerung des Abstimmungsgebietes!” *ChOeT* 1921.12.14., 2.o., „Aufruf” u.o. 3.o., „Die Treue zum Vaterlande” *ChOeT* 1921.12.16., 1.o., „An die Bevölkerung des Abstimmungsgebietes” u.o. 3.o., „Die Volksabstimmung in Oedenburg und Umgebung” *ChOeT* 1921.12.18., 1.o., „Die Volksabstimmung in den

Gemeinden" u.o. 3.o., „Das Ergebnis der Volksabstimmung" *ChOeT* 1921.12.20., 1.o., „Die Volksabstimmung in Oedenburg" *ChOeT* 1921.12.21., 1.o.

38 (Megjegyzés - Popup)

20 „Der 18. Dezember - Abstimmungstag" *DfB* 1921.12.14., 1.o., „Ödenburger Volksgenossen!" 12.15., 1.o., „Wie die Abstimmungslisten aussehen" u.o. 6.o., „Die Lage in Ödenburg" u.o. 6.o., „Das letzte Wort ist noch nicht gesprochen" 12.18., 1.o., „Der Bundeskanzler über Ödenburg" u.o. 4.o., „Das Ergebnis der „Abstimmung"" *LfB* 1921.12.21., 1.o., „Enttäuschung in Budapest" u.o. 4.o.

39 (Megjegyzés - Popup)

21 „Kitiltottak két osztrák lapot Sopronból" *SVM* 1921.12.11., 3.o., „A tábornoki bizottság betiltotta 4 napra a Reichspost és a Kleine Volkszeitung terjesztését a szavazási területen" *SH* 1921.12.11., 5.o., „Voraussichtliche Aufteilung Oesterreichs" *ChOeT* 1921.11.25., 1.o., „Die drohende Aufteilung Oesterreichs" *ChOeT* 1921.11.26., 1-2.o., „Comission Militaire Interalliée de Oedenburg" *OeZ* 1921.11.29., 2.o., „Gerechte Strafe!" *DfB* 1921.11.30., 4.o., „An unsere geehrten Leser!" *ChOeT* 1921.12.01., 1.o., „Árúhás agitátorok Sopronban" *SVM* 1921.12.07., 4.o., „A Sopronvármegyét két napra betiltották" *SVM* 1921.12.08., 3.o., „Comission Militaire Interalliée de Oedenburg" *OeZ* 1921.12.10., 2.o.

40 (Megjegyzés - Popup)

22 „Zu den Vorgängen in der A-Zone" *ChOeT* 1921.12.11., 3.o.

41 (Megjegyzés - Popup)

23 Az Ödenburger Heimatdienst és a *DfB* történetéhez lásd: Miltschinsky, Viktor: Der „Ödenburger Heimatdienst". In: *Burgenländische Heimatblätter* 24/4, 237-239.o., Steinacher, Hans: Zur Frage der Ödenburger Abstimmung (1921). In: *Burgenländische Heimatblätter* 23/4, 197-198.o., Dujmovits, Walter: Der Beitrag der in Wien lebenden Burgenländer zur Angliederung ihrer Heimat an Österreich. In: *Burgenländische Heimatblätter* 23/3, 115-116.o., Kurz, Cornelia: Deutschsprachige Propaganda und Agitation während des Anschlusskampfes des Burgenlandes an Österreich 1918–1921. Disszertáció. Wien, 1983, 161-164.o. és Boronkai 1997, 61-65.o.

42 (Megjegyzés - Popup)

24 „Eine Blamage der Magyaren" *DfB* 1921.11.30., 1.o. Steinacher egyébként 1922-ben Sopron fegyveres visszafoglalását tervezte. Katonai szakértője Vidossich ezredes volt, aki 1921-ben Burgenland megszállását irányította. Az akciót végül az osztrák kormány lefújta. V.ö.: Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. Wien, 1970, 28.o. és Steinacher i.m. 201-202.o., „Die Ödenburger wehren sich!" *DfB* 1921.12.08., 3.o., „Ki csinálja a tiltott propagandát?" *SVM* 1921.11.25., 2.o., „Osztrák agitátorok a gazdapolgárok negyedében" *SH* 1921.11.22., 3.o.

43 (Megjegyzés - Popup)

25 Felirat *DfB* 1921.12.14., 7.o., „Warum stimmen wir für Österreich?" *DfB* 1921.11.17., 3.o., „An jeden" *DfB* 1921.11.20., 6.o., felirat *DfB* 1921.12.14., 2.o., „Wie die Magyaren für die Volksabstimmung „arbeiten"" *DfB* 1921.11.12., 1.o., „Sopron sorsdöntő napja" *SVM* 1921.12.14., 1.o., „Revolutionäre Teuerungskrawalle in Wien" *ChOeT* 1921.12.03., 1.o., „Revolutionäre Unruhen in Wien" *ChOeT* 1921.12.04., 2.o., „Das 'freie' Burgenland" *ChOeT* 1921.12.13., 1-2.o.

44 (Megjegyzés - Popup)

26 „Ödenburg als Landeshauptstadt des Burgenlandes" *DfB* 1921.11.12., 1-2.o., „Eine Degradierung Ödenburgs" *DfB* 1921.12.11., 1.o., „Zur Volksabstimmung in Ödenburg" *DfB* 1921.12.14., 2.o., „Ödenburg als Handels- und Verkehrsmittelpunkt des Burgenlandes" u.o. 6.o., karikatúra *DfB* 1921.11.27., 1.o., „1. Jänner 1922" *DfB* 1922.01.01., 1.o., „Die kommerzielle Zukunft Oedenburgs" *ChOeT* 1921.12.08., 1.o., „Sopron jövője" *SH* 1919.09.12., 1.o., „Wie sich Oesterreich die Uebernahme des „Burgenlandes" vorstellt" *ChOeT* 1921.09.01., 2.o.

45 (Megjegyzés - Popup)

27 „Die Ödenburger Weinernte” *DfB* 1921.11.30., 5.o., „Wie sich's die Magyaren vorstellen” *DfB* 1921.11.12., 4.o.

46 (Megjegyzés - Popup)

28 Felirat *DfB* 1921.11.23., 3.o., „Das Ende eines tausendjährigen Unrechts” *DfB* 1921.11.17., 1.o., „Das deutsche Ödenburg” u.o. 3.o., „Eine deutsche Hochschule in Ödenburg” *DfB* 1921.11.23., 2.o., „A selmebányai főiskola” *SH* 1919.10.18., 1.o., „Den Schemnitzern ein besseres Heim!” *OeZ* 1921.10.13., 1.o., „Eine Augenwischerei” *DfB* 1921.11.27., 3.o., „Die Wünsche der Deutschen aus dem Abstimmungsgebiete” *OeZ* 1921.12.07., 2.o., „Das Memorandum der Deutschen von Oedenburg und Umgebung an den Ministerpräsidenten” *ChOeT* 1921.12.04., 1.o., „Eine Weinbauschule in Oedenburg” *ChOeT* 1921.12.07., 1.o., „Was uns droht!” *ChOeT* 1921.12.14., 1.o.

47 (Megjegyzés - Popup)

29 „Wer hat also recht?” *DfB* 1921.11.27., 4.o., „An die evangelischen Bewohner Westungarns!” *DfB* 1921.11.30., 5.o., „Die Stimmung der Juden in Ödenburg” *DfB* 1921.11.27., 4.o., „Muss man sich das gefallen lassen?” u.o. 5.o., „A soproni zsidókhöz” *SVM* 1921.11.08., 3.o., „Soproni zsidók a magyar Sopronért” *SVM* 1921.11.15., 3.o., „Das Liebeswerben des Oedenburger Heimatdienstes” *ChOeT* 1921.12.14., 1-2.o. A *ChOeT*-ban, de kevésbé szókimondóan a *SVM*-ben és a *SH*-ban is cikkeztek arról, hogy a soproni virilisták a háború és a forradalmak következtében szinte teljesen kicserélődtek, azaz a város leggazdagabb lakosai már nem a hagyományos német polgárcsaládok, hanem a „nyerészkedésből” meggazdagodott zsidók.

48 (Megjegyzés - Popup)

30 „Die Abstimmungsbedingungen” *DfB* 1921.11.20., 1.o., „Wichtig für alle Ödenburger” *DfB* 1921.11.27., 2.o., „Szerdán lesz a népszavazás” *SVM* 1921.12.11., 2-3.o., „Sopron sorsdöntő napja” *SVM* 1921.12.14., 1.o., „Hogyan lesz a szavazás?” *SH* 1921.12.10., 1-3.o., „Hogyan szavazzunk?” u.o. 3.o., „Verhaltensmassregeln für die Volksabstimmung” *ChOeT* 1921.12.13., 1.o.

49 (Megjegyzés - Popup)

31 „Lügen des Krisch” *DfB* 1921.11.23., 4.o., „Das 'Christliche Ödenburger Tagblatt' und sein Hauptschriftleiter” *DfB* 1921.11.27., 5.o., „Der Lebenslauf eines Vielseitigen” *DfB* 1921.11.30., 7.o., „In eigener Sprache” *ChOeT* 1921.12.03., 3-4.o.

50 (Megjegyzés - Popup)

32 „Das Jüngste” *DfB* 1921.11.27., 6.o.

51 (Megjegyzés - Popup)

33 Ez egy időre, a náci Nagynémet Birodalom részeként meg is történt (1938–1945).

52 (Megjegyzés - Popup)

34 „Wie die Abstimmungslisten aussehen” *DfB* 1921.12.15., 6.o.

53 (Megjegyzés - Popup)

35 Miltschinsky 1922, 99.o. illetve Zsiga Tibor: Burgenland vagy Nyugat-Magyarország? Oberwart, 1991. 4.o.

54 (Megjegyzés - Popup)

36 Karintiában pl. a 70%-os szlovén többség ellenére Ausztria szerezte meg a szavazatok 59%-át. Itt természetesen nem merült fel osztrák részről a csalás gyanúja. A népszavazások és a nemzetiségi statisztikák összefüggéseire lásd: Wambaugh, Sarah: Plebiscites since the World War. Washington 1933.

55 (Megjegyzés - Popup)

1 Munkám elkészítésében segítséget nyújtottak: Almási Gergely, Dominkovits Péter, Németh Ildikó, Varga Imréné, a Soproni Levéltár; Adorján Attila, a Soproni Múzeum; Rajczi Péter, a Baranya Megyei Levéltár; valamint Csendes Csaba, a Somogy Megyei Levéltár munkatársai. Köszönet érte.

56 (Megjegyzés - Popup)

2 Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon. Bp., 2001. 5. A Horthy Miklós életrajzát taglaló korábbi munkák közül lásd: Vas Zoltán: Horthy Miklós. Bp., 1975.; Pintér István: Ki volt Horthy? Bp., 1968.

57 (Megjegyzés - Popup)

3 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999. 151.

58 (Megjegyzés - Popup)

4 Új Somogy 1921. június 5. 126. sz. 1.

59 (Megjegyzés - Popup)

5 A Laehne-intézet történetére lásd: Németh Ildikó: A Soproni Laehne-féle nevelőintézet 1853–1918. In: Fons 3. (1996) 2. sz. 181-210.

60 (Megjegyzés - Popup)

6 Vas Zoltán: i.m. 14.

61 (Megjegyzés - Popup)

7 Horthy Miklós: Emlékirataim. Bp., 1992. 11.

62 (Megjegyzés - Popup)

8 Soproni Hírlap 1930. október 19. 239. sz. 1.

63 (Megjegyzés - Popup)

9 Uo.; Horthy kormányzó korábbi látogatásairól tudósít még a Soproni Hírlap 1930. október 5. 227.sz. 1.

64 (Megjegyzés - Popup)

10 Soproni Hírlap 1930. október 5. 227. sz. 1.

65 (Megjegyzés - Popup)

11 Az Erzsébet Tudományegyetem történetére lásd: Benke József: Egyetemünk története. Pécs, 2000.

66 (Megjegyzés - Popup)

12 A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem almanachja az MCMLXII-MCMLXIII. tanévre. Pécs, 1943. 4-7.

67 (Megjegyzés - Popup)

13 A belügyminiszteri rendelet. SL. IV.B.1404.a Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Bizalmas iratok. 6/1930.

A megye 1930. március 1-i közgyűlése. SL. IV.B.402.a Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1930. március 1.

68 (Megjegyzés - Popup)

14 Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900-1950. évi történetéhez. I. rész. A korszak krónikája. Bp., 2000. Az 1930. év eseményeire lásd a 131-144. oldalszámokat.

69 (Megjegyzés - Popup)

15 Sopronvármegye 1930. október 7. 227. sz. 4.

70 (Megjegyzés - Popup)

16 SL. VIII.2. A Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának (Sopron) iratai. 1.d. Az 1930. évi október 8-i rendes ülés jegyzőkönyve. A Soproni Levéltárban a hittudományi kar rendes és rendkívüli üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazó kétdoboznyi iratanyag található csak. Az Erzsébet Tudományegyetem iratait a Baranya Megyei Levéltár őrzi. Sajnos a hittudományi fakultás iktatott iratai nem maradtak fenn, csak anyakönyvek alkotják a fakultás Pécsen lévő iskolai állagát.

71 (Megjegyzés - Popup)

17 Simon Elemér életrajzára lásd: Tóth Imre: Simon Elemér – Sopron megye főispánja. Politikai életrajz. In: Arrabona 40/1-2. Győr, 2002. 335-354.

72 (Megjegyzés - Popup)

18 Thurner Mihály életrajzára lásd: "Tisztemben csak a város érdeke és az igazság fog vezetni" – A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Szerk. Turbuly Éva Sopron, 1998.

73 (Megjegyzés - Popup)

19 Sajnos a meglévő iratokból nem derül ki, hogy a program bővülését mi okozta. Nem találtunk eddig adatot arra, hogy a főispáni hivatal vagy a kormányzói katonai vagy kabinetiroda között ilyen irányú levelezés történt volna.

74 (Megjegyzés - Popup)

20 A Kormányzó Katonai irodájának 3410/K. I.–1930. számú utasítása: SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.

75 (Megjegyzés - Popup)

21 SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.

76 (Megjegyzés - Popup)

22 SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.

77 (Megjegyzés - Popup)

23 A vázlatrajzok megtalálhatók: SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.; SL. IV.B.1404.b Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. XV/140/1930.

78 (Megjegyzés - Popup)

24 A kocsisorrendeket lásd ugyanott.

79 (Megjegyzés - Popup)

25 A főispán kabinetirodához küldött, október 13-án kelt valamint egy keltezetlen levelét lásd: SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.

80 (Megjegyzés - Popup)

26 Sopronvármegye 1930. október 17. 236. sz. 1.

81 (Megjegyzés - Popup)

27 SL. IV.B.1401.b Sopron Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Kisgyűlési jegyzőkönyvek. 1930. október

16. 243/1930.

82 (Megjegyzés - Popup)

28 SL. IV.B.1404.b Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. V/60/1930.

83 (Megjegyzés - Popup)

29 Soproni Hírlap 1930. október 10. 231. sz. 5.

84 (Megjegyzés - Popup)

30 A rendőrségi felhívást, a kapitánysági parancsot illetve a hozzá kapcsolódó kimutatási táblázatot lásd: SL. IV.B.402.b Sopron Vármegye Főispánjának iratai. Általános iratok. 146.d. 618/1930.

85 (Megjegyzés - Popup)

31 Soproni Hírlap 1930. október 21. 240. sz. 1-3.; Sopronvármegye 1930. október 21. 239. sz. 1-4.; Hanzmann i.m. 138-142.

86 (Megjegyzés - Popup)

32 Soproni Hírlap 1930. október 21. 240. sz. 1.; Hanzmann: i.m. 138.

87 (Megjegyzés - Popup)

33 Soproni Hírlap 1930. október 21. 240. sz. 2.; Sopronvármegye 1930. október 21. 239. sz. 2.

88 (Megjegyzés - Popup)

34 Hanzmann i.m. 139.

89 (Megjegyzés - Popup)

35 Képes Luther-naptár 20. (1932) 73.

90 (Megjegyzés - Popup)

36 Uo. 74.

91 (Megjegyzés - Popup)

37 Hanzmann i.m. 140.

92 (Megjegyzés - Popup)

38 Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. század első felében (1908-1945). Kézirat Sopron, 1999. 41.

93 (Megjegyzés - Popup)

39 Bánkiné Dalmay Ágnes: A Deák Téri Általános Iskola története (1930–1995) SSz. 52 (1998) 135-147. Az építkezésről és az avatási ünnepségről: 136-138.

94 (Megjegyzés - Popup)

40 Sopronvármegye 1930. október 21. 239. sz. 2.; Hanzmann i.m. 140-141.

95 (Megjegyzés - Popup)

41 Soproni Hírlap 1930. október 21. 240. sz. 3.

96 (Megjegyzés - Popup)

1 A tanulmány a „Parlamentari képviselő-választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1998)” c. dolgozat rövidített változata, mely 2002-ben a Házi Jenő Honismereti Alapítvány pályázatán első helyezést ért el. Kézirat, Soproni Levéltár (SL).

97 (Megjegyzés - Popup)

2 Összefoglaló munkák: Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. I–III. + CD-ROM. Bp., 2001. Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk. Földes György, Hubai László. Bp., 19992. Források: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Választástörténeti Gyűjtemény 969. fond. SL, IV. 404. Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1944. Fertőhomok, Hegykő és Hidegség szavazási jegyzőkönyvei. 69. a. nd., 71. nd., 77. nd., 89. nd., 98. nd., 111–112. nd. Megjegyzés: A községi pártlistás adatokat nem a megyei (LVK), hanem 1945-ben és 1947-ben a járási, 1939-ben az egyéni választókerületi (EVK) listás eredményekkel hasonlítottam össze. Ennek megfelelően a listás értékek elemzésekor (is) a „választókerület” kifejezés EVK-ként értendő. Rövidítések: ell. = ellenzéki, pk. = párton kívüli, vál.ker. = választókerület, E = egyéni, L = listás, P = pótválasztás, LVK = listás választókerület, EVK = egyéni választókerület.

98 (Megjegyzés - Popup)

3 A választásokról bővebben: Horváth Adél Gabriella: Az 1920-as nemzetgyűlési választás Sopron vármegyében. In: SSz. 55 (2001) 4-25 p.

99 (Megjegyzés - Popup)

4 Sopronvármegye (SV), 1919. XXII. évf. dec.11. 2. p.

100 (Megjegyzés - Popup)

5 Soproni Hírlap (SH), 1920. VII. évf. 14. szám, jan. 18. 4. p.

101 (Megjegyzés - Popup)

6 SV, 1920. XXIII. évf. 4.sz. jan. 6. 2. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

7 SH, 9. sz. jan. 13. 4. p.

103 (Megjegyzés - Popup)

8 SH, 20. sz. jan. 25. 2. p.

104 (Megjegyzés - Popup)

9 SV, 21. sz. jan. 27. 3. p.

105 (Megjegyzés - Popup)

10 SV, 1922. XXV. évf. 102. sz. máj. 7. 2. p.

106 (Megjegyzés - Popup)

11 SH, 1922. IX. évf. 99. sz. máj. 4. 2. p.

107 (Megjegyzés - Popup)

12 Uo. 103. sz. máj. 9. 4. p.

108 (Megjegyzés - Popup)

13 Uo. 107. sz. máj. 14. 5. p.

109 (Megjegyzés - Popup)

14 Uo. 113. sz. máj. 21. 4. p.

110 (Megjegyzés - Popup)

15 Uo.

111 (Megjegyzés - Popup)

16 SV, 121. sz. máj. 31. 2. p.

112 (Megjegyzés - Popup)

17 SH, 125. sz. jún. 4. 6. p.

113 (Megjegyzés - Popup)

18 Uo. 1926. XIII. évf. 265. sz. nov. 20. 3-4. p.

114 (Megjegyzés - Popup)

19 Uo. 268. sz. nov. 24. 2. és SV, 1926. XXIX. évf. 267. sz. nov. 25. 4. p.

115 (Megjegyzés - Popup)

20 Uo. 270. sz. nov. 26. 1. és SV, 268. sz. nov. 26. 3. p.

116 (Megjegyzés - Popup)

21 Uo. 266. sz. nov. 21. 2. p.

117 (Megjegyzés - Popup)

22 Uo. 269. sz. nov. 25. 1. p.

118 (Megjegyzés - Popup)

23 SV, 265. sz. nov. 23. 1-2. p.

119 (Megjegyzés - Popup)

24 Uo. 280. sz. dec. 11. 1. p.

120 (Megjegyzés - Popup)

25 Uo.

121 (Megjegyzés - Popup)

26 A pártról bővebben: Polgár Tamás: Az Egységes Párt szerepe a Sopron vármegyei országgyűlési választásokon (1926–1931). In: SSz. 55 (2001) 88-107 p.

122 (Megjegyzés - Popup)

27 SH, 1931. XVIII. évf. 134. sz. jún. 17. 2. p.

123 (Megjegyzés - Popup)

28 Uo. 141. sz. jún. 25. 5. p.

124 (Megjegyzés - Popup)

29 SV, 1931. XXXIV. évf. 145. sz. júl. 1. 2. p.

125 (Megjegyzés - Popup)

30 A NEP nem más, mint a Gömbös által átszervezett EP.

126 (Megjegyzés - Popup)

31 SV, 1935. XXXVII. évf. 61. sz. márc. 14. 1. p.

127 (Megjegyzés - Popup)

32 Uo. 63. sz. márc. 17. 5. p.

128 (Megjegyzés - Popup)

33 Uo.

129 (Megjegyzés - Popup)

34 SH, 1935. XXII. évf. 58. sz. márc. 10. 2. p.

130 (Megjegyzés - Popup)

35 SV, 71. sz. márc. 18. 1. p.

131 (Megjegyzés - Popup)

36 SH, 69. sz. márc. 24. 3. p.

132 (Megjegyzés - Popup)

37 Uo. 66. sz. márc. 21. 2. p.

133 (Megjegyzés - Popup)

38 Uo. 68. sz. márc. 23. 1. p.

134 (Megjegyzés - Popup)

39 Uo. 72. sz. márc. 29. 1. p.

135 (Megjegyzés - Popup)

40 A MÉP lényegében az Imrédy által átszervezett NEP.

136 (Megjegyzés - Popup)

41 SH, 1939. XXVI. évf. 105 sz. máj. 9. 2. p.

137 (Megjegyzés - Popup)

42 Uo. 115. sz. máj. 21. 1-2. p.

138 (Megjegyzés - Popup)

43 SV, 1939. XLI. évf. 116. sz. máj. 23. 1. p.

139 (Megjegyzés - Popup)

44 Uo. 120. sz. máj. 27. 2. p.

140 (Megjegyzés - Popup)

45 SV, 116. sz. máj. 23. 2. p.

141 (Megjegyzés - Popup)

46 Az 1945. évi nemzetgyűlési választás adatai a statisztika tükrében. 5-ik kötet. V. választókerület. Győr-, Moson-, Sopron megye. Szerk. Faragó Gyula. A Szociáldemokrata Párt központi titkársága szervezési osztálya Politikai Térképészet és Statisztikai hivatalának kiadása, 1946. 11. p.

142 (Megjegyzés - Popup)

47 Az 1947. augusztus 31-iki országgyűlési képviselőválasztás adatainak statisztikai feldolgozása. V. választókerület Győr-Moson-Sopron vármegyék. Szerk. Faragó Gyula. A Szociáldemokrata Párt központi

titkársága Politikai Térképészet és Statisztikai osztályának kiadványa, 1947. 153. p.

143 (Megjegyzés - Popup)

48 Orbán Sándor: Egy kérdőíves összeírás feldolgozása a mezőgazdasági népesség 1946. évi helyzetéről. In: Agrártörténeti Szemle, 1966. VIII. évf. 1-2. sz. mellékelt táblázat.

144 (Megjegyzés - Popup)

49 Az 1947. augusztus 31-iki országgyűlési... 147. p.

145 (Megjegyzés - Popup)

50 Uo. 153. p.

146 (Megjegyzés - Popup)

51 1939-ben a különböző cenzusok miatt egyéniben kevesebben kaptak választójogot, mint listás szavazás esetén. Fertőhomokon 16,29%, Hegykőn 6,01%, Hidegségen pedig 14,10% a különbség.

147 (Megjegyzés - Popup)

52 SL, XXI. 2. Sopron Megye Központi Választmányának iratai. 12-13. doboz.

148 (Megjegyzés - Popup)

53 A táblázatban az 1945. és az 1947. év esetében a járási adatok szerepelnek.

149 (Megjegyzés - Popup)

54 Fertőhomokon 1945-ben és 1947-ben többen szavaztak, mint ahányan választójogosultak voltak.

150 (Megjegyzés - Popup)

55 2 fő megjelent, de nem szavazott.

151 (Megjegyzés - Popup)

56 1931-ben a „semlegesek névjegyzéke” szerint 2 személy megjelent, de nem szavazott.

152 (Megjegyzés - Popup)

57 Az 1945. és az 1947. évnél mind a táblázatban, mind a diagramon a járási adatok szerepelnek.

153 (Megjegyzés - Popup)

1 Az épületet már a 19. század végén említik Ludwig Wächtler bécsi építész munkásságával kapcsolatban: Wurzbach, C.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Wien, 1856–1891. 15. kötet 61. p.; Thieme, U. – Becker, F.: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, 1907–1950. 35. kötet 16. p. és Bodenstein, Cyriak: 100 Jahre Kunstgeschichte Wiens 1788–1888. Wien, 1888. 196. lábjegyzet. Építéstörténetének összefoglaló leírása: Winkler Gábor: Az egykori Vigadó és Kaszinó épületének rövid építéstörténete. Várhely VIII. (2002) 4. sz. 134–139. p.

154 (Megjegyzés - Popup)

2 Az első „helyi” védelmi listán (Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936. Műemlékek, műemlék jellegű épületek. Városi emlékhelyek és magánházak. 43–44. p.) még nem szerepel az épület. Sopron városképi- és műemléki vizsgálata. 1953. Budapest 48. p. részletes leírását közli és „műemlék jellegű” védelmét javasolta. Az épület végül mégis „harmadosztályú”, városképi jelentőségű épületként került be a hivatalos műemlékvédelmi listára.

155 (Megjegyzés - Popup)

3 Csatkai Endre: Három klasszicista építész (Neumayer Lőrincz, Ringer József, Handler Jakab). SSz. 6 (1942) 2.

sz. 116. p.

156 (Megjegyzés - Popup)

4 Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. Budapest, 1988. 49–51. p. Az épületre Franz Stampf és Franz Lössl készítettek terveket (Soproni Levéltár XXV. 6584).

157 (Megjegyzés - Popup)

5 Az 1848-as forradalom idején jelentős középítkezések esetében kötelezővé tették Ausztriában az országos építészeti tervpályázatok kiírását. Ez a fiatal, még kevésbé elismert, tehetséges építészek számára is megteremtette a lehetőségét annak, hogy jelentős építészeti feladatokhoz jussanak. Wagner-Rieger, Renate: Wiens Architektur im 19. Jahrhundert. Wien, 1970. 99. p-

158 (Megjegyzés - Popup)

6 Cs(atkai) E(ndre): Ki építette a soproni Liszt Ferenc Művelődési Házat? SSz. 21 (1967) 283. p.

159 (Megjegyzés - Popup)

7 Kolbenheyer Ferenc életéről és munkásságáról Thieme – Becker i. m. 21. kötet 232–233. oldalán részletesen olvashatunk. A lexikon szerint 1840-ben Sopronban született és 1881-ben Bécsben hunyt el. A Berlin-charlottenburgi Politechnikumot végezte el. A soproni kaszinóval kapcsolatos tevékenységéről: Cs(atkai) E(ndre) i. m. 283. p. Csatkai Endre közlése szerint „Eperjesen született, hat éves kora óta Sopronban élt és járt iskolába, főiskolát Berlinben végezett, építész lett. Jóformán egész Európát beutazta, itt-ott tervezett is, így Svájcban a solothurni kantonban Beckberg kastélyát állította helyre. 1868-ban miniszteri építész lett és számos állami épületet tervezett Budapesten, így az Üllői úton a klinikákat.”

160 (Megjegyzés - Popup)

8 Benkó Károly (1837–1893) egyike volt a magyar historizmus kevés számú „konstruktőr-építésének”, ismert alkotása a győri neológ zsinagóga, amelynek értékes tanulságait Otto Wagner budapesti Rumbach utcai zsinagógájának tervezése során hasznosította. Fia, Medgyaszay István néven, kiváló szecessziós épületeket alkotott: neki köszönhetjük a soproni színház átalakítását is. Benkó Károly életéről és a győri neológ zsinagóga jelentőségéről Ines Müller írt A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga című könyvében (Wien, 1993. 79. p.).

161 (Megjegyzés - Popup)

9 Ludwig Wächtler építészeti alkotásairól tájékoztat: Wurzbach i. m. 15. kötet 61. p., Thieme – Becker i. m. 35. kötet 16. p. és Bodenstern i. m. 196. lábjegyzet. A bécsi építész az európai építészettörténet a 19. század derekának egyik kiemelkedő közép-európai alkotójaként tartja számon. Épületeit, alkotásait Európa-szerte műemlékként védik és szinte mindegyiket mintaszerűen helyreállították.

162 (Megjegyzés - Popup)

10 Jelentőségéről: Wagner-Rieger i. m. 114, 128, 170, 171., 202., 204. és 301. p.

163 (Megjegyzés - Popup)

11 Schármár János építőmester a pályázat kapcsán Bajáról Sopronba költözött és a továbbiakban jelentős épületek egész sorát tervezte városunkban a korai neoreneszánsz historizáló stílusában. Winkler G. i. m. 114–119. p.

164 (Megjegyzés - Popup)

12 Csatkai i. m. 283. p.: „A kaszinót mégsem az ő tervei alapján építették meg, azaz ahogy a halálakor megjelent nekrológ írja (Ödenburger Bote, 1881. I. 2.), annyit toldottak-foldottak rajta, hogy végül alig maradt valami az eredeti tervből ...”

165 (Megjegyzés - Popup)

13 Wächtler a tervezés eseményeiről 1877. április 12-én „A Soproni Vigadó- és Kaszinóépület építéséről” címmel

tartott előadást Bécsben, az építészek és magasépítők szakmai ülésén. Előadását a *Wochenzeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereins* még ugyanebben az évben teljes terjedelmében közölte: „Ueber den Bau des Redouten- und Casino-Gebäudes in Oedenburg” II. évf. 22. sz. 1877. június 2., 173–175. p.

166 (Megjegyzés - Popup)

14 Csatkai E.: i. m. 283. p.

167 (Megjegyzés - Popup)

15 Szinte érthetetlen, hogy a széles tájékozottsággal rendelkező művészettörténész nem kutatta a szerző személyét: az 1. lábjegyzet szerint Wächtler munkásságáról ugyanis az ismert és gyakran használt életrajzi lexikonok mindegyike részletes szócikket közölt.

168 (Megjegyzés - Popup)

16 Az épület előtti térség ugyanis indokolatlanul fellazította a kapu hagyományos, zárt beépítését és csorbította a történeti Belváros hagyományos zártságát.

169 (Megjegyzés - Popup)

17 Wagner-Rieger i. m. 190–195. p. és 65. tábla.

170 (Megjegyzés - Popup)

18 A fényképmásolatot Zeberer Nándor bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.

171 (Megjegyzés - Popup)

19 Merényi Ferenc: *A magyar építészet 1867–1967*. Budapest, 1970. 23–24. p.

172 (Megjegyzés - Popup)

20 Az épületszobrászat műhelyitkairól Walter Krause kiváló könyve ad részletes képet. Walter Krause: *Die Plastik der Wiener Ringstrasse vor der Spätromantik bis zur Wende um 1900*. Wiesbaden, 1980. 1–6. p.

173 (Megjegyzés - Popup)

21 Diem, Gustav: *Illustrierter Führer durch Ödenburg und seine Umgebungen*. Sopron 1886. 59–60. p. az épület Széchenyi térre néző monumentális homlokzatának fényképével (5. kép).

174 (Megjegyzés - Popup)

22 Jobst közreműködéséről Wächtler fentebb idézett, 1877. április 12-iki előadásából tudunk (ld. 13. jz.). Ezek szerint nem pontos Szabó Lajos adata, aki A soproni „Kaszinó” és a Liszt Ferenc Művelődési Ház című tanulmányában: *SSz. 24 (1970) 78. p.* úgy vélte, hogy „a termék festését a soproni születésű, de Bécsben élő Pruzsinszky Ferenc (Sopron, 1852. aug. 24 – 1914. nov. 20) végezte néhány idősebb soproni és bécsi, ismeretlen mesterember segítségével, közel 10 ezer forintért.” A cikkben említett festőmesterek minden bizonnyal Jobst terveinek kivitelezői voltak csupán. Jobst munkásságáról: *Bodenstein i. m. 95. p.* és *Santifaller (szerk.): Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, III. kötet Graz-Köln, 1965. 119. p.* olvashatunk. Az épület belső kialakításának tervezőjéről, Franz Jobstról *Monika J. Holy művészettörténész írt figyelemreméltó diplomamunkát „Das Leben und die Werke der Maler Karl Jobst und Franz Xaver Jobst”* címmel a Bécsi Egyetem Művészettörténeti Intézetében, Walter Krause egyetemi tanár irányításával, 1995-ben.

175 (Megjegyzés - Popup)

23 A híres fogadalmi templomot Friedrich von Schmidt tervezte. Franz Jobst 1864-ben lépett be Schmidt műtermébe, éppen abban az évben, amikor Wächtler a Bécsi Képzőművészeti Akadémián Schmidt tanszékére beiratkozott. Később Wächtler és a Jobst testvérek nem egy, kiemelkedően fontos középület, kastély és templom építésében és dekorálásában dolgoztak együtt.

176 (Megjegyzés - Popup)

24 Czellár Katalin: Sopron. Bp: Panoráma, 1988. 98. p. „Az épület hangverseny- és báltermeit szép mennyezetfestmények díszítik.” Az útikönyv írója nem tudta, hogy mindezeket már évekkel korábban megsemmisítették.

177 (Megjegyzés - Popup)

25 2001 nyarán az átalakításokkal kapcsolatban régészeti feltárások történtek az épület körül. Gömöri János: A múlt jelei a Konferenciaközpont melletti útburkolatban. Várhely VIII. (2002) 4. szám 77–84. p.

178 (Megjegyzés - Popup)

26 A kaszinó helytörténeti jelentőségéről többek között Szabó Lajos i. m. 80. p.

179 (Megjegyzés - Popup)

27 Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről. SSz. 12 (1958) 1–21. p.

180 (Megjegyzés - Popup)

28 A kiállítás berendezését Alexovics László győri szobrászművész irányította, aki fényképeken dokumentálta a kiállítás építést. A dekoráció során az eredeti belsőépítészeti kialakítás sértetlen maradt.

181 (Megjegyzés - Popup)

29 Magyarország Műemlékjegyzéke. Bp., 1990. Győr-Sopron megye műemlékjegyzéke, oldalszámozás nélküli különnyomat.

182 (Megjegyzés - Popup)

30 Az épület városképi jellegű védettségét a Liszt Ferenc utca 2. és Templom utca 26. házszám alatt a 170. hrsz. saroktelekre jegyezték be. Magyarország műemlékjegyzéke. Bp., 1990.

183 (Megjegyzés - Popup)

31 Perczel Dénes építészeti munkásságáról a magyar építészettörténeti szakirodalomból alig tudunk meg valamit. Kubinszky Mihály (szerk.): Modern építészeti lexikon. Bp., 1978. 162. p. említi: e szerint Perczel Dénes Kisdi Pál munkatársaként részt vett a BME új épületeinek tervezésében.

184 (Megjegyzés - Popup)

32 Rekonstrukciós program a Soproni Liszt Ferenc kultúrház átalakítási és újjáépítési munkáiról. É.M. Középülettervező Vállalat. Tervező: Perczel Dénes, irodavezető: Kürthy László, Statikus főmérnök: Molnár Miklós, Gépész főmérnök: Gyémánt József, főmérnök: Mányoki László, igazgató: Skoda Lajos. Kézirat é. n.

185 (Megjegyzés - Popup)

33 A műleírás szövegében Winkler Oszkár idézett tanulmányának önkényesen megrövidített szövege helyettesíti az építészettörténeti kutatást. Jellemző, hogy Csatkai Endre korábbi közléséhez hasonlóan még ebben a tanulmányban sem szerepel a bécsi építész keresztnéve, és családi nevét is hibásan – Wächter – írták.

186 (Megjegyzés - Popup)

34 Nemzetközi Karta a műemlékek és építészeti együttesek konzerválására és restaurálására. Az 1964. május 25. és 31. között Velencében megtartott II. Nemzetközi Kongresszuson fogalmazták meg és fogadták el szövegét. Hiteles magyar szövege: Karták Könyve (Szerk.: Román András), Budapest, ICOMOS Magyar nemzeti Bizottság kiadása. 2002. 9. §. „A restaurálást mindig előzze meg és kísérje végig a műemlék régészeti és történeti vizsgálata.” 11. §. „A kérdéses elemek értékének megítélése és a végrehajtandó eltávolítások elhatározása nem függhet egyedül a tervezőtől.”

187 (Megjegyzés - Popup)

35 A levéltári anyagot Bardoly István nézte át: segítségét ez úton is köszönöm.

188 (Megjegyzés - Popup)

36 Orosz József építész visszaemlékezései.

189 (Megjegyzés - Popup)

37 Az építészeti műleírás a tervdokumentáció része: ebben a tervező a rajzon nem ábrázolható tényeket közli, amelyek tervezői döntéseit alapvetően befolyásolták. A hivatkozott műleírást – amelynek megfogalmazása esetenként igen pontatlan és erősen magyartalan – a hitelesség kedvéért szó szerint idézem.

190 (Megjegyzés - Popup)

38 Fülep Lajos: Célszerűség és művészet az építészetben. Bp., 1944. Az „Építészet” c. folyóirat melléklete. I. rész 5. p.

191 (Megjegyzés - Popup)

39 Műemlékvédelem. Bp., 1972. 7–8. p. A kiadvány az 1/1967. (I.31.) ÉM számú rendelet a műemlékvédelemről szövegét magyarázza.

192 (Megjegyzés - Popup)

40 Az átalakításról részletesen beszámol: Szabó Lajos i. m. 78–85. p., ugyanitt a nagyterem mennyezet-kialakításának képét is láthatjuk, közvetlenül megsemmisítése előtti állapotában. Az épületről Kubinszky Mihály „A soproni Liszt Ferenc Kultúrház felújítása” címmel a Magyar Építőművészet 1970. 6. számában írt kritikát. „az építész legnagyobb érdeme, hogy munkájával vállalkozott a régi épület megtartására. ... Elbontása – kicserélése – a városkép elleni vétek lett volna...”

193 (Megjegyzés - Popup)

41 Fábiánkovits Ferenc: Az egykori Városi Kaszinó rekonstrukciója. Várhely VIII. (2002) 69–73. p. A helyreállítást értékeli: Kubinszky Mihály: Nagy öröm – kis örömmel (kritika). Várhely VIII. (2002) 73 – 77. p.

194 (Megjegyzés - Popup)

42 A belsők hiteles és teljeskörű helyreállítását javasolta Walter Krause, a Bécsi Egyetem Művészettörténeti Intézetének professzora, a 19. század közép-európai építészetének nagy tekintélyű kutatója.

195 (Megjegyzés - Popup)

43 Magyar Építőipar 1999. 7-8. szám, 192-197 p. Magyar Művelődés Háza Konferencia és Kulturális Központ kialakítása Sopron, Liszt Ferenc utca 1. Tulajdonos: Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata. Megbízó: Pro Kultúra Sopron Színházi és Kulturális Közhasznú Társaság. Tervező: Soproni Mestervonal Tervező, Fejlesztő, Beruházó Kft. Generál tervező: Fábiánkovits Ferenc. Műemléki konzulens: Winkler Gábor. Szerkezettervező: Sebestyén Tamás, Fábiánkovits Ferenc, Iványi János, Bátki Károly. Gépész tervező: Szita Elemér, Lőrincz Péter, Baranyai István. Villamos tervező: Zsámboki Károly, Gálos Ernő. Akusztikus: Dr. Illényi Tamás. Közműtervező: Szita Elemér, Baranyai István. Belsőépítészet tervező: Vági Ervin, Herrer-yM Caesar (konzulens). Szakkonzulensek: dr. Szemrédi József, Köves Tamás, Nyerges Ferenc, Csizmadia Gyula. Konferenciatechnika: Harmati István, Horváth Tamás, Helvei Ferenc. Kivitelező: Fertődi Építő és Szolgáltató Rt., Hungária Stettin Magas- és Mélyépítő Kft.